

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER VE TÜRKÇE ANABİLİM DALI
2022-YL-180

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ PROGRAMINDAKİ
DEĞERLER BAĞLAMINDA ATATÜRK'ÜN NUTKUNUN
İNCELENMESİ

HAZIRLAYAN

Hamza UYANIK

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Mustafa AKKAYA

AYDIN – 2022

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans / ~~Doktora~~) Programı öğrencisi Hamza Uyanık tarafından hazırlanan “Sosyal Bilgiler Öğretimi Programındaki Değerler Bağlamında Atatürk’ün Nutkunun İncelenmesi” başlıklı tez, (savunma tarihi) tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Başkan			
Üye			
Üye			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu (Yüksek Lisans) tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarih sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2022

Hamza UYANIK

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ PROGRAMINDAKİ DEĞERLER BAĞLAMINDA ATATÜRK'ÜN NUTKUNUN İNCELENMESİ

Hamza UYANIK

Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa AKKAYA

2022, XII + 87 sayfa

Sosyal bilgiler öğretimi programlarında değerler eğitimi özellikle 2005 yılından itibaren daha önemslenerek yer almaktadır. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı resmi ideoloji ile birlikte evrensel değerlerinde nesillere benimsetilmesi amaçlanmaktadır. Edebi metinler değerler eğitiminde etkili bir şekilde kullanılan araçlardır. Nutuk'ta hem edebi hem de tarihi bir eser olması sebebiyle sosyal bilgiler öğretimi programlarında etkili bir biçimde kullanılabilecek bir eserdir. Nutuk, yakın Türk tarihinin Türk milletinin kurtuluş destanını ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu tüm sosyal, siyasi ve askeri yönleriyle bizzat kurtuluş mücadelesini organize eden ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi kalemiyle ele aldığı eserdir. Nutuk Atatürk tarafından yazıldığı tarihte çok akıcı bir Türkçe kullanılarak ele alınmıştır. Nutuk Atatürk'ün şahsi hayatını karıştırmadan sadece siyasi ve askeri hatıralarını vesikalarıyla birlikte ortaya koyduğu tarihi ve edebi bir metin olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Nutuk içinde Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Öğretimi programlarında tanımlanan on sekiz adet değer işlenip işlenmediği araştırılmış, bu incelemeyle Nutuk içinde yer alan bu değerlerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanımının artırılması hedeflenmiştir. Araştırmanın sonucunda bu değerlerden en çok vurgulananlardan başlayarak sırasıyla bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik, barış, dayanışma, sorumluluk, eşitlik, çalışkanlık, bilimsellik, aile birliğine önem verilmesi değerlerinin olduğu görülmüştür. Dürüstlük, yardımseverlik, estetik, duyarlılık, sevgi, saygı ve tasarruf değerlerinin ise Nutuk'un genel ruhu içinde varolmakla birlikte ayrıca işlenmedikleri tespit edilmiştir. Bunun sebebi vatanın ve milletin zor durumda olduğu bir milli mücadele ortamında öncelikle bağımsızlık, özgürlük ve vatanseverlik değerlerinin ön plana çıkmış olması olduğu düşünülmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Değerler Eğitimi, Nutuk, Sosyal Bilgiler Öğretimi.

ABSTRACT

ANALYSIS OF ATATÜRK'S PASSION IN THE CONTEXT OF VALUES IN THE SOCIAL KNOWLEDGE EDUCATION PROGRAM

Hamza UYANIK

MSc Thesis at Department of Social Sciences and Turkish Education

Supervisor: Doç. Dr. Mustafa AKKAYA

2022, XII + 87 pages

In social studies education programs, values education has been placed more importantly, especially since 2005. In this context, it is aimed to make generations adopt universal values together with the official ideology of the Ministry of National Education. Literary texts are tools used effectively in values education. Since Nutuk is both a literary and historical work, it is a work that can be used effectively in social studies teaching programs. Speech, near the Turkish history of salvation saga of the Republic of Turkey and the Turkish nation state institutions all social, political and military aspects of personally liberation struggle, who has organized the great our leader is the work of Mustafa Kemal Atatürk's dealt with his own pen. The Nutuk has been handled in a very fluent Turkish at the time it was written by Atatürk. Speech is a historical and literary text in which Atatürk put forward his political and military memories together with his documents without confusing his personal life. In this study, using the document analysis technique, it was investigated whether eighteen values defined in the Ministry of National Education Social Studies Education programs are processed in Nutuk, and with this examination, it was aimed to increase the use of these values in Nutuk in social studies teaching. As a result of the research, it was seen that there are values of independence, freedom, patriotism, peace, solidarity, responsibility, equality, diligence, scientificity, and giving importance to family unity, starting with the most emphasized of these values. It has been determined that although benevolence, sensitivity, honesty, aesthetics, respect, love and saving values exist within the general spirit of Nutuk, they are not processed separately. The reason for this is thought to be that the values of independence, freedom and patriotism have come to the fore in an environment of national struggle where the homeland and the nation are in a difficult situation.

KEY WORDS: Atatürk's Passion, Social Studies Teaching, Values Education.

ÖNSÖZ

Ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat kendi kalemi ile Türk milletinin kurtuluş mücadelesinin sosyal, siyasi ve askeri boyutunu akıcı bir Türkçe ile yazdığı Nutuk, benzerine az rastlanır tarihi kaynaklardan biridir. Bu çalışma ile Nutuk'a değerler eğitimi bağlamında dikkat çekmek istedik. Bu çalışmanın en başından beri tez konusu bulmaktan yazıp sonlandırmaya kadar beni yönlendiren, yüreklendiren ve destek olan hocalarım Dr. Mavi Akkaya'ya, Dr. Müslime Güneş'e ve Doç. Dr. Mustafa Akkaya'ya teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca eğitim hayatımın başından bu günlere kadar her türlü desteğini esirgemeyen aileme, akrabalarım, öğretmenlerime ve sevdiklerime özellikle de dedem Hamza Doğu'ya, anneannem Cennet Doğu'ya ve hayat yolculuğumda yanımda olamasa da manevi olarak varlığını hep hissettiğim, çok küçük yaşta kaybetmeme rağmen bana öğrettikleri hayatımı şekillendiren ilk öğretmenim annem Sema Uyanık'a teşekkürlerin en büyüğünü borçluyum.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	6
1. SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ	6
1.1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda Temel Beceriler	7
1.2. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda Değerler Eğitimi	8
1.3. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi	9
1.4. Edebi Metinler	11
1.5. Değerler	16
1.5.1. Değer Kavramı	17
1.5.2. Değerlerin Nitelikleri	18
1.5.3. Değerlerin Fonksiyonları (İşlevleri).....	20
1.5.4. Değerlerin Sınıflandırılması	21
1.6. Değerler Öğretimi ve Eğitimi Süreci.....	22
1.6.1. Değerler Eğitimi Tarihi	24
2. BÖLÜM	26
2. DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA ATATÜRK'ÜN NUTKU'NUN DEĞERLENDİRİLMESİ	26
2.1. Atatürk’ün Nutku’nun Tanıtılması	26

2.1.1. Nutkun Yazılışı.....	27
2.1.2. Nutuk'un İçeriği ve Bölümleri	28
2.1.3. Nutkun CHF Büyük Kongresi'nde Okunması	32
2.2. Değerler Eğitimi Bağlamında Atatürk'ün Nutkunun İncelenmesi ve Değerlendirilmesi.....	33
3. BÖLÜM	34
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	34
4. BÖLÜM	35
4. BULGULAR	35
4.1. Bağımsızlık Değeriyle İlgili Bulgular.....	35
4.2. Vatanseverlik Değeriyle İlgili Bulgular.....	39
4.3. Özgürlük Değeriyle İlgili Bulgular.....	42
4.4. Barış Değeriyle İlgili Bulgular	43
4.5. Dayanışma Değeriyle İlgili Bulgular	47
4.6. Adalet Değeriyle İlgili Bulgular	51
4.7. Sorumluluk Değeriyle İlgili Bulgular	52
4.8. Eşitlik Değeriyle İlgili Bulgular	53
4.9. Çalışkanlık Değeriyle İlgili Bulgular.....	53
4.10. Bilimsellik Değeriyle İlgili Bulgular	54
4.11. Aile Birliğine Önem Verme Değeriyle İlgili Bulgular	55
4.12. Bulguların Analizi.....	55
4.12.1. Bağımsızlık Değeri Çözümlemesi	55
4.12.2. Vatanseverlik Değeri Çözümlemesi	59
4.12.3. Özgürlük Değeri Çözümlemesi	62
4.12.4. Barış Değeri Çözümlemesi	64
4.12.5. Dayanışma Değeri Çözümlemesi.....	64

4.12.6. Adalet Değeri özümlemesi.....	65
4.12.7. Sorumluluk Değeri özümlemesi.....	66
4.12.8. Eşitlik Değeri özümlemesi	66
4.12.9. Çalışkanlık Değeri özümlemesi	67
4.12.10. Bilimsellik Değeri özümlemesi.....	67
4.12.11. Aile Birliğine Önem Verme Değeri özümlemesi.....	67
4.12.12. Nutukta Araştırma Kapsamındaki Diğer Değerlerin özümlemesi	67
4. SONUÇ VE TARTIŞMA	69
5. KAYNAKLAR.....	77
ÖZGEÇMİŞ	87

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı Temel Becerileri.....	7
Tablo 1.2. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile Değerler Eğitimi.....	8
Tablo 1.3. Spanger'in Değer Sınıflandırılması.....	21
Tablo 2.1. MEB Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Belirtilen Değerler	33

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	: Aktaran
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
s.	: Sayfa numarası
vd.	: Ve diğerleri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TDK	: Türk Dil Kurumu.
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü.
YDEP	: Yaşayan Değerler Eğitimi Programı.

GİRİŞ

Değerler eğitimi açısından sosyal bilgiler eğitimi bağlamında tarih disiplininin, ulusal, manevi, tinsel, ahlakî ve sosyal değerlerin yetiştirilmek istenen nesillere iletilmesinde bu alanın büyük katkıları olabilir. Bununla birlikte, sosyal bilgiler eğitimi kişilerde ahlaki bilinci uyandırıp manevi değerlerin geliştirilmesinde rol alırken, aileden başlayıp ulusa doğru gelişen sevginin ve aidiyetin oluşturulmasını mümkün kılar. Bu şekilde, kişinin aidiyet hissettiği ulusun ve yaşamakta olduğu vatanının mazisini öğrenerek merak etme arzusunu ortaya çıkarmaya yarar. Bu kapsamda tarih disiplininin ayrı ve önemli bir yeri vardır. Tarih diğer disiplinlerdeki gelişmelerin takip edilmesini de mümkün kılarak kişilerin dünya görüşü oluşturmalarına yardımcı olur. Milletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri tarihi bilgilerin nesilden nesile doğru ve etkili bir biçimde aktarılabilmesi ile doğru orantılıdır (Memioğlu, 2004: 305).

Gelecek nesillere evrensel ve ulusal değerlerin aktarılmasının en önemli araçlarından bir tanesi sosyal bilgiler eğitimi ve öğretimidir. Bilhassa vatanın bütünlüğünün ve ulusun bağımsızlığının tehlikede olduğu tarihi evrelerde ortak mücadele gayretiyle oluşan milli dayanışma bilincinin nesillere iletilmesinde sosyal bilgiler eğitimi ve öğretimi büyük rol üstlenmektedir. 1919-1922 yılları arasındaki tarihi süreçte yurdumuzdan işgal kuvvetlerini atmak için verilen Milli Mücadele, mahrumiyetlere ve yokluğa rağmen bağımsızlık ruhu, vatan sevgisi, başarılı olma, birlik, beraberlik ve fedakârlık gibi değerleri ön plana çıkarması sebebiyle önem göstermektedir. Bu kapsamda milli mücadelenin muvaffakiyetle sonuçlanmasının alt yapısındaki değerlerin öğrencilere kazandırılması oldukça önem arz etmektedir. 1914-1918 yılları arasında vuku bulan I. Dünya Savaşı'nda kaybeden tarafta olmamız ve sonrasında imzalanmış olan Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devletini işgallere karşı savunmasız bırakmıştır. İşgal devletlerinin tazyiklerine karşı öncelikle düzensiz bir şekilde yerel halkın direnişi başlamıştır, arkasından bu düzensiz karşı koyma hareketi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde organize olarak Milli Mücadeleye başarı kazandırmıştır (Bayburt ve Duman, 2020: 1704).

Bu çalışmada milli mücadelenin bizzat önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün vesikalarıyla kendi anlatımından oluşan Nutuk'tan hareketle gelecek nesillere bağımsızlık, özgürlük, vatan sevgisi, dayanışma, barış, adalet gibi milli ve manevi değerlerin aktarılmasının önemi ve Nutuk'un bu amaçla eğitim materyali olarak daha etkili kullanılmasını teşvik etmek

amaçlanmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmı, betimsel tarama niteliğinde olup, doküman analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Bu çalışmanın ana kaynağı olarak Milli Eğitim Basımevinin 1970 basımlı Nutuk'u kullanılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmakta olup; birinci bölümde sosyal bilgiler eğitiminde edebi metinlerden yararlanma üzerinde durulmuş, evrensel olarak sosyal bilgiler eğitimi, Türkiye'deki sosyal bilgiler eğitimi ve sosyal bilgiler eğitiminde edebi metinlerden yararlanma incelenmiştir. İkinci bölümde, genel olarak değerler eğitimi incelenmiş, değer kavramı, değerlerin nitelikleri, değerlerin fonksiyonları, değerlerin sınıflandırılması, değer eğitimi yaklaşımları, değerler eğitimi modelleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise doküman (belge) inceleme tekniği kullanılarak değerler eğitimi bağlamında Atatürk'ün Nutuk'u incelenmiştir. Bu inceleme sırasında MEB Sosyal Bilgiler Öğretim Programında tanımlanan değerler esas alınarak araştırma yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın konusu, sosyal bilgiler eğitimi programları bağlamında Atatürk'ün Nutuk'unun değerler eğitimi bağlamında incelenmesidir. Nutuk bizzat Atatürk tarafından kaleme alınmış ve Türk tarihi açısından birinci derece bir kaynak olma özelliği taşıyan edebi bir metindir. Atatürk Nutuk'ta gerek milli mücadele öncesi gerekse milli mücadelenin organizasyonu ve milli mücadele sonrası olayları kronolojik bir yapı içerisinde kendi kelimeleriyle aktarmaktadır. Sosyal bilgiler eğitiminde Nutuk'tan daha verimli bir şekilde faydalanılarak evrensel değerler öğrencilere daha iyi bir şekilde benimsetilip, kavratılabilir. Nutuk'un bu bakış açısıyla incelenmesi bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Atatürk'ün kendisi tarafından kaleme alınan Nutuk'un edebi bir eser olarak sosyal bilgiler eğitiminde, eğitim materyali olarak öğrencilerin değerler eğitimi açısından kullanılmasına ilişkin tespit ve incelemelerin yapılması bu çalışmanın temel amacıdır. Alanyazında Nutuk'un değişik açılardan incelenmesi yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu tarih disiplini ağırlıklıdır. Bazı çalışmalarda edebi ağırlıklı olarak Nutuk'u incelemiştir.

Nutuk, yazıldığı tarihten bugüne değin üzerinde tarihçilerin, sosyologların, dilbilimcilerin, felsefecilerin araştırma yaptığı siyasî ve tarihi bir belgedir. Çok sayıda araştırma eserinde, hatıratlarda, yüksek lisans ve doktora tezlerinde, makalede ve bildiride

Nutuk ile ilgili çok sayıda çalışma yapılarak literatüre sunulmuştur. Bu çalışmalardan bazıları özetle aşağıdaki gibidir:

- Altuğ (1980) bildiri çalışmasında, Nutuk'ta Atatürk Devrimleri İle İlgili Konuları araştırmıştır.
- Fırlıklı (1991) çalışmasında Nutuk'ta islam tarihi ile ilgili motifleri araştırmıştır.
- Akgül (1994) çalışmasında Nutuk'ta azınlıklar meselesi ve Atatürk'ün azınlıklar hakkındaki görüşlerini incelemiştir.
- Ersoylu (1997) çalışmasında Atatürk'ün Nutuk dilindeki batı kaynaklı kelimeler araştırmıştır.
- Kılıç (2003) makale çalışmasında Nutuk'un Analitik Bir İncelemesini yapmıştır.
- Göçgün (2003) Hatip Atatürk Ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'taki Hitabet Sanatını incelemiştir.
- Taşkiran (2003) bildiri çalışmasında, Nutuk'u Osmanlı Ordusunun yıkılıp millî ordunun kurulması ve savaş stratejisi açısından incelemiştir.
- Karagöz (2004) tez çalışmasında Nutuk'un muhteva analizini yapmıştır.
- Uzun (2005) tez çalışmasında Atatürk'ün Nutuk'unun içerik analizini gerçekleştirmiştir.
- Uzun (2005) makale çalışmasında Atatürk'ün Nutuk'unun içerik analizini yapmıştır.
- Dilek (2005) Tarih Öğretiminde Ders Materyali Olarak Nutuk, İlk ve Orta Öğretim Kurumlarında Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi: Mevcut Durum, Sorunlar Ve Çözüm Önerileri adıyla çalışma gerçekleştirmiştir.
- Eren (2008) Nutuk'un kelime serveti ve sadeleştirilmesi üzerine bir araştırma, yapmıştır.
- Gülen (2012) çalışmasında Nutuk'a ve hatıralara göre İsmet Paşa'nın askeri ve siyasi faaliyetlerini (1919-1927) incelemiştir.
- Hayta ve Akhan (2014) "Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Örnek Bir Uygulama: "Bir Devrin Analizi: Nutuk" adlı bir makale yazmıştır.

- Akbıyık (2003) bildiri çalışmasında Nutuk'u cumhuriyete giden yolda iki büyük Oluşumun (Erzurum ve Sivas Kongrelerinin) değerlendirilişi açısından incelemiştir.
- Ağca (2003) sempozyum bildirisinde Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Geçen Milli Kimlikle İlgili Terim Ve Söz Gruplarının Analizini gerçekleştirmiştir.

Ancak Nutuk'u değerler eğitimi açısından ele alan bir tez çalışması bulunmamaktadır. Bu çalışmanın bu eksikliği tamamlamak için bir başlangıç olacağı düşünülmekte, Nutuk üzerine çalışma yapacak araştırmacılara kaynaklık etmesi ümit edilmektedir.

Nutuk, Türk siyasal tarihinin temel edebi eserlerinden bir tanesi, belki de en önemli olanıdır. Nutuk, cumhuriyetin erken dönemlerini anlamak, resmi tarih üzerine konuşmak, Kemalizm ve Atatürkçülüğü analiz etmek, milli mücadelenin yönetici kadrolarının içinde bulundukları mücadele ortamını anlamak için şüphesiz en faydalı eser olma özelliğini korumaktadır. Nutuk aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk resmi tarih yazını denemesi olma özelliğini taşımaktadır.

1919 yılından başlayarak 1927 yılına kadarki tarihi içeren Nutuk, Atatürk tarafından “Kuvayi Milliye Dönemi”, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi” ve “Cumhuriyet Dönemi” olmak üzere üç bölümde kaleme alınmıştır. Atatürk Nutuk'ta, yalnızca Kurtuluş Savaşı'nın öyküsünü anlatmakla kalmayıp, cumhuriyetin üzerine kurulduğu milli ve manevi değerleri ve evrensel değerleri de vurgulu bir biçimde aktarmaktadır. Ancak daha da önemlisi, Atatürk Nutuk'ta ulusumuzun geleceği için hayal ettiklerini ve modern Türkiye hasretini dile getirmektedir.

Atatürk önderliğinde binbir güçlükle kurulan Cumhuriyet'i Atatürk gençlere emanet etmiştir. Nutuk, aynı zamanda Cumhuriyet ilkelerini en net biçimde açıklayan eserdir. Bu eserde, Atatürk'ün vatanseverliğinin yüce boyutu, askerlik mesleğindeki mahareti, devlet adamlığı, fikir adamlığı ve saygın bir kişilik olduğu açıkça görülmektedir. Atatürk'ün bizi kendisi kendi hayatı değerler eğitimi açısından örnek şahsiyetinde vücut bulmaktadır. Nutuk'a sadece Atatürk'ün anıları olarak dahi bakılsa sosyal bilgiler eğitiminde milli ve manevi değerlerin hemen hepsi Atatürk'ün rol modelliğinde resmedilip öğrencilere belletilebilir. Milli manevi değerler dışında Atatürk'ün evrensel değerlere olan bağlılığı da öğrencilere aktarılması gereken bir konudur.

Araştırmanın Problemi ve Alt Problemi:

Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki değerlerin Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde bulunma durumu nasıldır?

- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Bağımsızlık değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Vatanseverlik değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Özgürlük değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Barış değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Dayanışma değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Adalet değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Sorumluluk değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Eşitlik değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Çalışkanlık değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Bilimsellik değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Aile Birliğine Önem Verme değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Yardımseverlik değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Duyarlılık değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Dürüstlük değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Estetik değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Saygı değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Sevgi değerinin bulunma durumu nasıldır?
- Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Tasarruf değerinin bulunma durumu nasıldır?

1. BÖLÜM

1. SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ

Sosyal bilgiler eğitimi, kişilere demokratik değerleri, tutumları ve inançları kazandırmayı, sahip oldukları bu değerlerin farkına varmalarını sağlamak ve bu değerlerin diğer bireylerle iletişimlerine etkisini fark etmelerini sağlamayı hedeflemektedir (Doğanay, 2009:230). Sosyal bilgiler eğitimi öğrencilerin yaşamla okul müfredatı arasındaki bağlantılarını kuran derstir.

Sosyal bilgiler eğitimi, öğrencilerin insan deneyimlerini anlamalarını sağlayan bir dizi dersten oluşmaktadır. Bu anlayışı geliştirmenin yolları büyük ölçüde farklı olabilir, ancak sosyal bilgiler eğitiminin merkezinde, insanların bizim gibi nasıl ve neden yaşadığımızı bilmekle doğuştan ilgisi olduğu fikrinin eleştirel bir kabulü bulunmaktadır. Sosyal bilgiler terimini oluşturan iki kelimenin güçlü çağrışımları vardır. “Sosyal” kelimesi en tipik olarak insan toplumu ve onun organize edildiği araçlara atıfta bulunur, ancak başlangıçta insanlar veya insan grupları arasında basit bir ilişki anlamına gelir. İnsanların sosyal kelimesine anlam verme tarzları, genellikle sosyal bilgiler konusuna nasıl yaklaşabileceklerine işaret eder. Bazı insanlar "sosyal" kelimesinin topluma ilişkin anlamını veya toplumu olumlu bir şekilde değiştirmeye yönelik bir eylem olan sosyal değişmeyi düşünür. Bu şekilde düşünüldüğünde, sosyal bilgiler, kolektif eylem yoluyla insanlık durumunun iyileştirilmesine odaklanan çok aktif çabaları içermektedir. Bireysel eylemi ifade ettiği için sosyal olgunun anlamına daha fazla odaklananlar için sosyal bilgiler, öğrencileri ekonomik ve entelektüel olarak bağımsız ve demokratik olmaya hazırlamak için tasarlanmış bir dersler dizisinden ibarettir (Lee, 2008: 5).

Sosyal Bilgiler eğitiminde, coğrafya, tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe, antropoloji, ekonomi, hukuk ve politika gibi sosyal bilimlerle insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi gibi konular bütüncül bir yaklaşımla işlenmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi ve öğretimi, değişen ve dönüşen ulusal ve uluslararası dünya şartlarında bilgiye dayanarak karar alabilen, sorunlarını çözebilen etkili vatandaşlar yetiştirebilmek amacıyla, sosyal ve insani bilimlerden derlediği bilgileri ve metodları birleştirerek kullanan bir eğitim programı şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal Bilgiler öğretimi, bireylere demokratik vatandaşlık anlayışının benimsetilmesi, adalet, eşitlik,

farklılıklara saygı, sorumluluk sahibi olma ve işbirliği yapabilme gibi değerlerin geliştirilmesini amaçlayan, insanların birbirine ihtiyacının olduğu bir dünyada, kültürel farklılıkların değer kattığı demokratik bir ortamda, genç bireylerin bilgiye dayanarak ve mantıksal kararlar verebilme becerilerini geliştirmelerine yardım etmeyi amaçlamaktadır (Öztürk, 2006: 21-24).

Sosyal bilgiler eğitiminde 21. yüzyılda ilkököl öğrencilerine kazandırılması teşvik edilen genel beceriler demokratik vatandaşlığı teşvik etme ve içeriği öğretme hedeflerine sadık kalarak öğrencilerimizin hızlı sosyal değişime uyarlabilir olması, eleştirel olmaları ve etkili iletişimciler olmaları gerektiği konusunda artan bir fikir birliği bulunmaktadır. Sosyal bilgiler müfredatının küresel bir odağa sahip olması, bir gezegeni paylaşan insanların birbirine bağlılığını vurgulamaktadır. 21. yüzyıl için sosyal bilgiler dersinde kazandırılması gereken beceriler üç kategorisini toplanmaktadır. Aşağıda Tablo 1.1.'de bu üç sınıf ve alt beceriler verilmiştir:

1.1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Temel Beceriler

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı birey olarak öğrencilere çok sayıda beceri kazandırmayı amaçlanmaktadır. Bu becerilerin birçoğu hayatta kalma ve sosyal yaşamı geliştirme becerileridir. Bu ders kapsamında Sosyal Bilgiler dersi öğretim amaçlarında ifadesini bulan ve Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi ile de uyumlu olan aşağıdaki Tablo 1' de yer alan temel becerilerin birey olarak öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir (MEB, 2018: 9):

Tablo 1.1. Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı Temel Becerileri

1. Araştırma,	2. Çevre okuryazarlığı,	3. Değişimi ve sürekliliği algılama,
4. Dijital okuryazarlık,	5. Eleştirel düşünme,	6. Empati yapma,
7. Finansal okuryazarlık,	8. Girişimcilik,	9. Gözlem,
10. Harita okuryazarlığı,	11. Hukuk okuryazarlığı,	12. İletişim becerisi,
13. İşbirliği,	14. Önyargıyı farketme,	15. Kanıt kullanabilme,
16. Karar verme,	17. Konum analizi,	18. Medya okuryazarlığı,
19. Mekânı algılama,	20. Öz denetim,	21. Politik okuryazarlık,
22. Problem çözme,	23. Sosyal katılım,	24. Yenilikçi düşünme,
25. Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanabilme,	26. Tablo, grafik ve diyagram çizebilme ve yorumlama,	27. Zaman ve kronolojiyi algılama.

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul Ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), Ankara, s.8.

1.2. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Değerler Eğitimi

Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, aşağıda Tablo 1.3'de gösterilen değerleri içermektedir (MEB, 2018: 9):

Tablo 1.2. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı İle Değerler Eğitimi

1. Adalet,	2. Aile birliğine önem verme,	3. Bağımsızlık,
4. Barış,	5. Bilimsellik,	6. Çalışkanlık,
7. Dayanışma,	8. Duyarlılık,	9. Dürüstlük,
10. Estetik,	11. Eşitlik,	12. Özgürlük,
13. Saygı,	14. Sevgi,	15. Sorumluluk,
16. Tasarruf,	17. Vatanseverlik,	18. Yardımseverlik.

Kaynak: MEB, (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), Ankara, s.9.

Sosyal bilgiler eğitim ve öğretiminde değerlerin ve becerilerin kazanımlarla birebir ilişkilendirilerek işlenmesi gerekmektedir. Fakat değerler eğitimi ve beceri eğitiminin hayat boyu öğrenme kapsamında ele alınabilmesi için söz konusu değerlerin ve becerilerin uygun görülecek çeşitli kazanım ve öğrenme alanlarıyla da ilişkilendirilmeleri gerekmektedir (MEB, 2018: 10).

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere sosyal yaşamın bilgilerini, becerilerini, tutumlarını ve değerlerini kazandırmayı amaçlayan bir ders olarak değerler eğitiminde büyük yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretimi, bireylere demokratik vatandaşlık anlayışını benimsetmeyi, kişilerde eşitlik, adalet, farklılıklara saygı, sorumluluk ve beraberlik şuuru gibi değerlerin geliştirilmesini amaçlayan bir öğretimdir (Öztürk, 2009: 10). Sosyal bilgiler eğitimi, geleneklere dayalı değerlerin pozitif taraflarını muhafaza etmekle beraber modern, asri ve küresel değerleri kabullenmeye hazır nesiller yetiştirmeyi hedeflemektedir (Safran, 2008: 15)

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimine ilişkin süreçlerin detaylı bir şekilde incelenmesi, mevcut durumun tanımlanması, değerler eğitimi bakımından daha etkili süreçlerin dizayn edilmesine önayak olunması, değerler eğitiminde yaşanan problemlerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretim programına dahil edilen değerler; aile birliğine önem verilmesi, sevgi, saygı, adaletli olma, bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, sorumluluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü,

misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik ve yardımseverlik değerleridir. Fakat sınıflara (4-5, 6-7) göre öğretim planları yapılırken bayrağa saygı, İstiklal Marşı'na saygı, doğal çevreye saygı, tabiat sevgisi, duygulara ve düşüncelere saygı, farklılıklara saygı, haklara ve özgürlüklere saygı, akademik dürüstlük, kültürel mirasa duyarlı olma, tarihi mirasa duyarlı olma, yüce Türk büyüklerine saygı duyma gibi başkaca değerlere de yer verilmiş olduğu görülmektedir (Balcı ve Yelken, 2013: 198).

Değerler eğitiminin Türkiye'de uygulanması ilk olarak, UNESCO'nun desteklediği ve "Yaşayan Değerler Eğitim Programı (YDEP)" adıyla 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü kutlamaları kapsamında tasarlanan uluslararası bir projeye dayanmaktadır. Bununla beraber Türkiye'de 2011-2012 eğitim-öğretim yılında "Değerler Eğitimi", bir proje olarak okullarda uygulanmaya başlamıştır (Bolat, 2016: 342).

Türkiye'de MEB eğitim programları kapsamında değerler eğitimi adıyla ayrıca bir program bulunmamaktadır. Ancak eğitimciler öğrencilere, değerlere veya kişilik eğitimine yönelik eğitimlerde vermektedirler (Balat ve Dağal, 2011: 39).

18. ve 19. Milli Eğitim Şuralarında değerler eğitimi konusunda, okul öncesi eğitimden başlayarak yaygın eğitim dahil olmak üzere eğitimin ve öğretimin her kademesinde, tüm derslerde ve okul kültürü içinde yer verilmesi gerektiği ve bu konuda öğretmenlerin, yöneticilerin, öğrencilerin, aile ve çevrenin iş birliğinin sağlanması, farkındalık uyandırılarak bunun için kitle iletişim araçlarından yararlanılması amacıyla gereken düzenlemelerin yapılması, programlarda değerler eğitime yer verilmesi, okul öncesi eğitimden başlayarak yetenek gelişmesinin takip edilmesi, okul öncesi ve ilkokulda kullanılan eğitim aracı metinlerinde ve eğitim materyallerinde Türk kültürüne ait edebi metinlere yer verilmesi noktasında kararlar alınmıştır (Karakaş, 2015: 629).

1.3. Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi

Sosyal bilgiler dersi bu isimle ilk defa Amerika'da 1916'da toplumsal olayları araştıran bir ders olarak müfredata eklenmiştir. Sosyal bilgiler eğitimi bu ülkede, dünyadaki sosyal ve siyasal gelişmelere ve eğitim akımlarına göre, farklı gelişmeler sergilemiştir. Türkiye'de ise, sosyal bilgiler dersinin konuları başka derslerin kapsamında yer almış olsa da 1968 yılına kadar ayrı bir ders olarak müfredatta yer almamıştır. Sosyal bilgiler dersi 1968 yılında ayrı bir ders olarak ilk kez programa konmuştur (Çata, 2015: 70).

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında Maarif Kongresi ve Heyet-i İlmiye çalışmalarının katkısıyla 1924 programı yürürlüğe konmuştur. 1924 İlk Mektep Müfredat Programı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve öğretim anlayışı, gereksinimleri ve koşulları düşünülerek tasarlandığından, daha çok proje niteliği taşımaktadır. 1924 programının hazırlanmasında Amerikalı eğitimci John Dewey'den yardım alınmıştır. 1924 yılında Dewey'in Türkiye için hazırladığı raporla beraber ilköğretim programlarının geliştirilmesi ve değiştirilmesi hususu önem kazanmış, programda Dewey'in "hayat bilgisi, toplu tedris ve iş okulu" terimlerine yer verilmiştir. 1926 yılında Türkiye'nin o dönemki gereksinimlerine, çocukların niteliklerine ve dünyadaki yaygın eğitim ve öğretim kavrayışına dayanarak "1926 İlk Mektep Müfredat Programı" tasarlanmıştır. Bu şekilde ilkokul programı, seçilmiş birkaç ilkokulda deneme programı olarak uygulanmış, ulaşılan sonuçlara göre bazı düzeltmeler yapılmak suretiyle 1927 yılında bütün ilkokullarda uygulanmaya başlanılmıştır. 1926 yılı İlkokul Programı'nda "Malumat-ı Vataniye" dersinin adı "Yurt Bilgisi" şeklinde değiştirilmiştir (Çatak, 2015: 70-73). 1926 yılı programında Sosyal Bilgiler dersinin amacı şöyle açıklanmıştır: "Genç nesili muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir" (Sönmez, 1999: 51).

Cumhuriyet döneminin ilkokul yönetmeliği olan 1929 Yılı İlk Mektepler Talimatnamesi'nde amaç, "çocuklara disiplinli bir eğitim vermek ve bu şekilde onları topluma uyumlu hale getirmek" olarak belirlenmiştir. Cumhuriyetin ulus kurma ve yeni toplum projesinde "uyum" vatandaşlığın önemli bir başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, 1931 yılında ortaokulda her üç sınıfa haftalık birer saat "Yurt Bilgisi" dersi eklenmiştir (Çatak, 2015: 70-73).

1926 ve 1936 yıllarında yürürlüğe giren ilkokul programlarında da coğrafya, tarih ve yurt bilgisi derslerine yer verilmiştir. Aynı derslere 1948 yılı programında da yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminde sosyal bilgiler dersi, bu isimle olmasa bile coğrafya, tarih ve vatandaşlık bilgisi dersleri içinde farklı konu adları altında 1924 yılından itibaren programlarda yer almıştır (<https://sosyalbilgiler153.wordpress.com/turkiyede-sosyal-bilgiler/> Erişim tarihi: 06.06.2021).

1962 yılı İlkokul program taslağında coğrafya, tarih ve yurttaşlık bilgisi dersleri, birleştirilmiş, dersin adı ise "Toplum ve Ülke İncelemeleri" olarak belirlenmiştir. Bu programda Hayat Bilgisi, Toplum ve Ülke İncelemeleri Derslerinin Amaçları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Çetin, 2003: 176):

- 1-Türk çocuğunu ailesine, ulusuna, yurduna, Türk Devrimlerine ve ülkülerine bağlı çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir vatandaş, mükemmel bir insan olarak yetiştirmek,
- 2-Çocuklara şerefli bir geçmişe sahip büyük bir milletin evlatları olduklarını kavratmak, Türk milletinin geleceğine olan güvenlerini artırarak Türk milletinin ideallerini gerçekleştirmek üzere her türlü fedakârlığı göze alabilecek karakteri kazandırmak,
- 3-Öğrencilere olumlu karakter özellikleri kazandırmak, görev ve sorumluluk bilinci kazandırmak, aile müessesine bağlı bireyler yetiştirmek,
- 4-İnsanın insana muhtaç olduğunu kavratmak, grup faaliyetlerine katılmasını, başkalarına yardım etmesi sağlamak,
- 5-Ulusal kaynakları tanıtarak bunları korumanın bir görev olduğunu kavratarak benimsetmek.
- 6-Yurdu ve dünyayı tanımak; çocuklara plan, kroki ve harita fikri vermek, onları bu araçları anlar ve kullanabilir duruma getirmek.

Sosyal bilgiler programı, ilk defa 1968 senesinde uygulanmaya başlanmıştır. 1968 yılında yapılan programda coğrafya, tarih, yurttaşlık bilgisi dersleri kaldırılmış ve yerine, ortaokul birinci ve ikinci sınıfta haftalık 5 (beş) saat üçüncü sınıfta 4 (dört) saat okutulmak üzere sosyal bilgiler dersi getirilmiştir. 1985 yılındaki programla sosyal bilgiler dersinin yerine “milli tarih” ve “milli coğrafya” dersleri konmuştur. 1992 yılında vatandaşlık eğitimi uygulanmaya başlanmıştır. (<https://sosyalbilgiler153.wordpress.com/turkiyede-sosyal-bilgiler/> Erişim tarihi: 07.07.2021) 1997-1998 eğitim-öğretim yılında tekrar ilköğretim okullarında 6. 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler dersi okutulmaya başlanmıştır (Güngördü, 2001'den Aktaran, Ambarlı, 2010: 21).

Türkiye’de 2005 yılından beri okullarda uygulanmaya başlanılan öğretim programlarında değerler eğitimi özel bir yer bulmuştur.

1.4. Edebi Metinler

Herhangi bir duygunun, düşüncenin, olayın ve olgunun dil aracılığıyla sanatkarca bir şekilde sunulmasından oluşan “söz ve söylem bütünü” olarak tabir edilen edebi metinler,

edebiyatın ana malzemesi olup onu anlaşılır hale getirmeye yardım ederler (Kaymakcı, 2013: 231).

Edebi metinlerin genel özellikleri aşağıdaki gibidir:

- a) Edebi metnin dili, çoğu zaman doğal dilden farklıdır. Öğretici edebi metinlerde amaç öğretmek, göstermek, açıklamak ve bildirmek olup bu şekilde bir iletişim biçimi kurulmaktadır. Sanat içeren edebi metinlerinde ise amaç sezdirmek, hissettirmek, duyurmak ve düşündürmektir. Edebi metinler, alıcı pozisyonundaki kişi tarafından tamamlanır. Başka bir ifadeyle okuyucu, dinleyici, seyirci metni kendisinin kültürel birikimine, zevklerine, içinde bulunduğu psikolojik duruma göre yorumlayarak kendisine göre anlamlandırıp amacına ulaşabilir. (Aktaş, 2009: 194).
- b) Edebi metinler, diğer sanat eserlerinde olduğu gibi yaşanan, düşünülen, tasarlanan gerçekliği eserin ortaya konduğu dönemin zihniyetinden, zevkinden ve anlayışından hareket ederek, yorumlayarak dönüştürmekte ve insana ait bir özelliği somut bir şekilde ortaya koyar (Aktaş, 2009: 195).
- c) Edebi metinlerin yapısını oluşturan bütün öğeler somut olarak vardır. Edebi metinde kurgulanan bu olaylar örgüsü belli bir şahsa, mekâna ait olmaması sebebiyle yeniden yorumlanabilme ve farklı düzlemlerde yeni anlamlar kazanabilme niteliğini de bünyesinde barındırmaktadır (Aktaş, 2009: 196).
- d) Edebi metinler, kendisinin gerçekliğini dile getirirken, mazinin ve döneminin her türlü birikiminden yararlanmakta, bu birikimi materyal şeklinde kullanmaktadır (Aktaş, 2009: 197).
- e) Edebi metinler, okuyanda estetik bir yaşantı duygusu uyandırmaktadır. Edebi metinler, okuyanlarda bir izleni bırakmak, bir anlayış, bir algı uyandırılması başka bir ifadeyle okuyucuda estetik yaşantı olarak adlandırılan bir durumun belirmesini temin etmek için tasarlanır (Aktaş, 2009: 198).
- f) Edebi metin tamamlanmış bir sistem kimliğiyle ortaya çıkan bir yapı içerir.
- g) Edebi metinde yapısal örgüyü oluşturan birimler ana tema çevresinde birleşirler. Birimler, ana tema çevresinde birbirlerini tamamlayarak birleşirler. Böylece bu birimler ve parçalar organik bir bütünde vücutlaşırlar. Her eserde olduğu gibi edebi

metinlerde de bir tema vardır. Metini oluşturan birimler arasındaki ilişkiler ağının en kısa ve kesin ifadesi okuyucuları ana temayla buluşturur. Bu tema, her birimdeki yan temalarla beslenir. Tema, eserin dışında soyut bir kavram özelliği taşır. Mertlik, cömertlik, yaşam sevinci, ölüm korkusu, gurbet hissi, aşk, hayvan sevgisi, özlem, gelecek kaygısı, hasetlik gibi kavramlar temalardır. Bu temalar insanın insan olduğu için yaşayabildiği ve deneyimleyebildiği ortak durumların genel ismidir (Aktaş, 2009: 198).

- h) Edebi metinler, yan anlam değeri açısından zengin metinlerdir. Yan anlamlar kelimede değil ifadede ya da eserde muhtevadır. Zira yan anlamlar, dil göstergelerinin çağrışımları ve duygusal değerler aracılığıyla okuyucuların belleğinde ve gönlünde oluşmaktadır.
- i) Edebi metnin tek bir anlamı yoktur, anlamları vardır. Edebi metin, okuyucu tarafından her tekrar okunuşunda yeniden kurgulanıp anlamlandırılabilir şekilde tasarlanır.
- j) Edebi metin, kendisine has bir iletişim aracı olma özelliği taşımaktadır. Şimdiki zamandan gelecek nesillere bir mesajdır.
- k) Edebi metin, yazıldığı dönemin, yazıldığı ortamın etkilerini ve o dönemin zihniyetini yansıtır. Çünkü edebi metin, yazıldığı dönemde ortaya konmuş insan başarılarının ve bilgi birikiminin tamamından faydalanılarak oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle edebi metinler, temalarıyla, işlenişleriyle, dili, yansıttığı zevkler ve anlayışla tarihi bir vesika olma niteliği de taşımaktadır.
- k) Edebi metinler kendilerinden önce ortaya konmuş eserlerden faydalanır, sonra yazılacak eserlere materyal ve zemin hazırlarlar (Aktaş, 2009: 199).

Edebi metinler eğitimin her alanında etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Edebi metinlerin sosyal bilgiler eğitiminde kullanılması da oldukça yaygın ve etkilidir. Aşağıda bu konuda açıklamalar yapılmıştır.

Masal, destan, efsane, atasözü, hikâye, şiir ve türkü gibi edebi türlerden faydalanılarak Sosyal Bilgiler dersinin edebi metinlerle desteklenmesi gerekir. Öğrencilerin; konuları sevmesini sağlayacak hikâye, öykü, tarihi roman, roman, biyografi, otobiyografi, hatırat, gezi yazısı ve fıkra gibi edebi metinleri okumaya özendirilmesi gerekir. Diğer taraftan uygun görülen kazanımların resimle, musikiyle, minyatürle, gravürle, hatla, heykelle,

mimariyle, tiyatroyla, sinemayla (klasik ya da modern sanat eserleriyle) desteklenmesi gereklidir (MEB, 2018: 10).

Edebi metinlerin ve türlerin kullanılması yalnızca edebiyat dersine has olmayıp; ilk ve ortaokul düzeyinde sosyal bilgiler dersinde de özünde insanı ve insana ait bilgileri konu alması sebebiyle edebi türlerin özellikle edebi metinlerin kullanılmasına önem verilmektedir. Bu kapsamda sosyal bilgilerin “iyi anlatılan bir öykü” gibi olması gerektiğine vurgu yapan eğitim araştırmacıları, sosyal bilgiler dersinin içinde olabildiğince masal, efsane, destan, öykü, mit, hikâye, roman, anı, şiir, drama ve biyografi gibi edebi metin türlerinden faydalanılmasının gerekli olduğunu söylemektedirler (Kaymakçı, 2013: 231).

Edebi eserlerin, eğitimde ve öğretimde etkin bir biçimde kullanılabilmesi öğrencilerin anlamasını, yorumlamasını, analiz etmesini, farklı bakış açılarını görmesini, empati kurmasını ve bunlara ilişkin yeteneklerini geliştirmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan edebi metinler yardımıyla öğrencilerimiz, evrensel değerleri ve milli değerleri kazanmış olmaktadırlar. Öğretmenler tarafından tercih edilen uygun edebi eserlerle eğitim konuları somutlaştırılabilmekte ve böylece öğrencinin konuyu daha kolay anlayabilmesi sağlanabilmektedir. Bu sebeple eğitimcilere göre bilhassa ilköğretimde, edebiyat dersi ve sosyal bilgiler dersi arasında kuvvetli bir bağlantı bulunmaktadır (McGowan ve Guzetti, 2004’den aktaran, Beldağ ve Aktaş, 2016: 956).

Sosyal Bilgiler dersiyle edebiyat dersi arasında ilişki kurulması Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında da (2005) vurgulanmıştır. MEB 2005 yılı programında Sosyal Bilgiler derslerinde edebi metinlerden ve yazılı eserlerden (masal, efsane, destan, atasözleri, hikâye, şiir, türkü gibi) faydalanılarak Türkçe dersiyle bağlantı kurulması, bu yolla öğrencilere vatan sevgisinin aşılması ve kazandırılması gerektiği belirtilmektedir (MEB, 2005).

Günay’a göre (2007) öğrenciler, edebi metinlerin okuyarak mantıklı düşünebilme, izah tarzlarını geliştirme, analiz-sentez becerisi kazanma, eleştirel yetenek kazanımı, aynı hali veya olayı farklı yorumlayabilme, ussal akıl yürütme yeteneği kazanma, sezgisel düşünme yeteneği kazanma, okunan veya dinlenen bir metinde önemli olanla önemsiz olanı birbirinden ayırtedebilme gibi çok sayıda yeteneklerini geliştirilebilmektedir. Burada sayılan bu beceri ve yetenekler, Sosyal Bilgiler dersinde de öğrencilere kazandırılmak istenen temel becerilerdir (Beldağ ve Aktaş, 2016: 956).

Dilin g z elliklerinin etkili bir biçimde kullanıldığı edebi metinler, bir yandan toplumun kültürel değerlerini yansıtmakta, öte yandan insanların duygularına seslenerek kişisel gelişimlerine katkı sağlamaktadır. İnsan ruhunun inceliklerini aktarmak ve hatırlatmak, tarihi köklerinden birikerek gelen milli zevkleri tattırmak, mensup olunan milletin kültürel değerlerini estetik bir şekilde öğretmek, konuşulan dilin inceliklerini, g z elliklerini ve zenginliklerini aktarmak edebi metinlerin en önemli faydalarından ve niteliklerindendir. Bu bakımdan edebi metinler; kültürün nesillerden nesillere aktarılmasını sağlamayı hedefleyen tüm derslerde öğretmenler tarafından başvurulması gereken eğitim faktörleridir (Demir ve Açık, 2011: 57).

Sosyal bilgiler eğitiminde edebi metinlerden yararlanmanın faydalarından bazıları aşağıdaki gibidir (Kaymakcı, 2013: 231-232):

- Edebi metinlerin sosyal bilgiler dersinde kullanılması, ilk olarak herhangi bir konuyla ilgili disiplinlerarası bilgi paylaşımı yapılmasına yardımcı olur.
- Edebi metinler, öğrencilerin konuya ilişkin bilgilerini artırmakla birlikte; ele tirisel düşünmeyi, empati kurabilmeyi, çok yönlü bakış açısı kazanmayı, ana dilini güzel kullanabilmeyi, iletişim, zaman ve kronoloji benzeri farklı becerilerini geliştirmeye yardım sağlar.
- Derslerdeki soyut konuların ve terimlerin somutla tırılmasına yardımcı olur, öğrencilerin ilgisini derse çekerek, öğrenme motivasyonunu ve neticede öğrencinin akademik başarısını yükseltir.
- Edebi metinler, öğrencilerin derse karşı geli tirecekleri tutumları pozitif yönde etkiler.
- Edebi metinler, geçmişte yaşanmış olayları aktararak öğrencilerin tarihi bilgileri kazanmalarını ve bu şekilde milli benlik hislerinin geliştirilmesine katkı verir.
- Edebi metinler, öğrencilerin sıradışı insanların ve kahramanların yaşam hik yelerinden başka sıradan insanların hayatlarını da öğrenmelerini sağlar.
- Edebi metinler, öğrencilere ele aldığı örnek kişilerin yaşam hik yeleriyle rol modeller sunmaktadır.

- Edebi metinler, öğrencilerin milli ve evrensel değerleri bellemesine yardımcı olarak kültürel aktarıma yardımcı olur.
- Edebi metinler, öğrencilerin öz benlik algılarını geliştirmelerini kolaylaştırarak kendilerinin kabiliyetlerini fark etmelerine yardımcı olur.
- Edebi metinler, öğrencilere öfke, nefret, kıskançlık ve önyargı gibi negatif davranışların üstesinden nasıl gelebileceklerini göstermektedir.
- Edebi metinler, öğrencilerin hoş vakit geçirmelerini sağlamakla birlikte hayatı öğreterek yaratıcı faaliyetler yapabilmelerine imkân sağlamaktadır.

1.5. Değerler

Eğitimde okulların fonksiyonlarından bir tanesi, okul programlarında açıkça belirtilmiş olsun ya da olmasın öğrencilere ulusal ve evrensel değerleri öğretmek, öğrencilere resmi ideoloji çerçevesinde belirlenmiş ilkeler çerçevesinde disiplin vermek, öğrencilerin ahlaksal gelişmesine katkı vermek ve karakter gelişimlerine katkı sağlamaktır. Günümüzde değerler eğitimi, hem eğitim-öğretim programlarının hem de örtülü programların içeriğine girmekte olan uygulamalarla gerçekleştirilmektedir.

Değerler, insanların duyguları, düşünceleri ve davranışlarıyla yakından ilgili olup insanların düşüncelerinde, tutumlarında, davranışlarında ve eserlerinde birer kriter olarak ortaya çıkarlar ve toplumsal bütünüün ayrılmaz bir parçasını meydana getirirler. Sosyal bilim uzmanları değerlerin insanın davranışlarını açıklamakta esas unsur olduğunu belirtmektedirler. İnsanın sahip olduğu değerler genel olarak insanın yaşantısını da derinden etkilemektedir. Değerlerin toplumsal ve kültürel boyutları insanları çeşitli şekillerde etkisi altına almaktadır. Sosyal bilim araştırmalarında değerlerin incelenmesi çoğu kere tutumların ve davranışların incelenmesinden daha fonksiyoneldir. Zira tutumlardan hareket edilerek değerlere ulaşmak yerine değerlerden hareket edilerek tutumlara ulaşmak daha güvenilir ve daha geçerli bir yoldur. Bu sebeple gözlemlenebilen ve ölçümlenebilen değerlerden yola çıkıldığında tutumlar üzerinde daha kolay yorum yapılabilir. Bu sebeple de insanların davranışlarının ve tutumlarının anlaşılabilmesi için değerlerin incelenmesi gerekmektedir (Ulusuy ve Dilmaç, 2016: 4).

1.5.1. Değer Kavramı

Değer kavramı, hem kişisel hem de toplumsal olguları içerisinde barındıran bir kavramdır. Değer kavramı üzerinde çok sayıda bilimsel ve felsefi araştırmalar ve tartışmalar yapılmış olmasına rağmen değerın tam olarak ne içerdiği hususuyla ilgili olarak henüz üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanım bulunmamaktadır. Değer kavramının zamansal bir içerik taşıdığı, bu sebeple sübjektif olduğu, objektif bir esasa dayanmadığı ileri sürülmektedir. Teorisyenlerin birçoğu değerleri farklı terimlerle alakalandırarak izah etmeye çalışmaktadırlar. Çok farklı disiplinlerde yer alması sebebiyle değer kavramının tanımının yapılması zorlaşmaktadır (Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 5).

Değer kelimesi, TDK Türkçe sözlüğünde “Bir şeyin önemini saptamaya yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, üstün nitelik, meziyet; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerleri içeren maddi ve manevi unsurların tümü” şeklinde tarif edilmektedir (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, 2021, Erişim Tarihi: 01.05.2021).

Değerin, belirli bir durumu bir başkasına tercih etme eğilimi biçiminde tanımlanmasıyla beraber, insan davranışlarının kaynağını oluşturan ve bu davranışları yönlendirmeye yarayan anlayışlar şeklinde de ifade edilmektedir. Değer, kişilerin sosyal hayata uyumlarını sağlayan standartlardır. Bu kapsamda değerler, amaçlı ve bilinçli davranışın genel ölçütüdür. Değerler, sosyal eylemde bulunan bir bireyin sosyal olarak kabullenilebilen olgu ve istekleri için temel hareket noktası fonksiyonunu üstlenmektedir (Özensel, 2003: 23).

Değer bir inanç olması açısından, dünyanın belirli bir kısmıyla ilgili idrakımızın, duygularımızın ve bilgilerimizin bir terkididir. Bilhassa ahlaki davranış olarak değer, bir bireyin farklı insanları, insanlara ait özellikleri, istekleri, niyetleri, davranışları değerlendirirken kullandığı bir kriter demektir (Güngör, 1993:28).

Değerler, insanların düşünme şekline, davranışlarına, kişisel ve sosyal hayatına yön veren ilkelerdir. Değerler bu yönüyle sosyal yaşamı düzenlemeye, kişilerarası ilişkileri artırmaya yardım ederler. Değerler, kişilerin kendilerine kişisel ahlak ve değerlendirme tarzı oluşturmalarına, amaçlarını ve hedeflerini saptamalarına ve toplum içindeki hareketlerine yön vermelerine yardımcı olurlar. Değerler, toplumsal açıdan doğru ve gerekli oldukları genel kabul gören ortak fikirlerdir. Değerler, bununla birlikte bireyin ve toplumun ulaşmak istedikleri idealleri temsil eder (Güneş, 2015: 4).

Değerler, bireylerin eşyayı, objeleri, diğer bireyleri, düşünceleri, fikirleri, halleri ve hareketleri iyi, kötü, ahlaki, erdemli, istenmeyen ve buna benzer şekilde nitelendirmelerini sağlayan standartlarını ve ilkelerini temsil eder (Halstead ve Taylor, 2000:169).

Değerler, toplumun sosyal-kültürel unsurlarına mana veren en önemli kriterlerdir. Bu sebeple değerler, kişilerin ve bu kişilerin davranışlarını sosyolojik olarak incelemenin başlangıç noktasını oluşturmaktadırlar. Kültürel unsurları ve değerleri dikkate almayan her yaklaşım, sosyal süreçleri ve insanların yaşantılarını anlamaktan ve izah etmekten uzak kalacaktır (Özensel, 2003: 220).

Değerler, çocukların ahlak gelişimlerine paralel biçimde kavramaya başladıkları ancak hayatın ilk anından itibaren, çevresindeki yetişkin bireyler aracılığıyla farkında oldukları yaşam ilkeleridir. Değerler, aynı zamanda topluma ait kültürün normatif tarafını meydana getirmektedir. Sosyal değerler öncelikle yargılar aracılığıyla dilde yer alan kelimelere aktarılmakta, zamanla sosyal kurumlara dönüşmekte ve arkasından davranışlar yoluyla somutlaşmaktadır (Yazıcı, 2014: 220). İnsanın davranışlarıyla somutlaşan bu değerler, bireyin sosyalleşmesine anlam katan en önemli unsurlardır. Bu şekilde değerler, toplumsal yaşamda nasıl yaşayacağımızı ve nasıl davranacağımızı belirler (Akın ve Aydemir, 2013: 2).

1.5.2. Değerlerin Nitelikleri

Değerlerin genel nitelikleri aşağıdaki şekilde sayılabilir:

- a) Değerler, bir kavramı, ilkeyi ya da inancı yansıtır.
- b) Değerler, arzu edilen durumlarla, sonuçlarla ya da davranışlarla bağlantılıdır.
- c) Değerler, bireylerin davranışlarını ve olayları seçmesi ya da değerlendirmesinde yol gösterici olmaktadır.
- d) Değerler, izafidir, görecelidir ve hiyerarşik önemlerine göre sıraya konurlar.
- e) Değerler, öğrenilen ve öğretilen olgulardır (Güneş, 2015: 5).
- f) Değerler, doğaları gereği genelleştirilmiştir. Bu sebeple aynı değerlere sahip kişiler için bu değerleri oluşturan özgül normlar üzerinde ortak bir anlamlandırma yapabilmek çoğu zaman mümkün değildir (Topçuoğlu, 1999'dan aktaran Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 5).

- g) Sosyal değerler, mutlak değildirler. Mutlak olmamaları sebebiyle her zaman bireylerin ulaşabilecekleri seviyenin daha üstlerinde yer alırlar (Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 5).
- h) İnsanlar değerleri, kişilerarası etkileşimlerden, ailelerinden ve diğer toplumsal etkilerden deneyerek ve gözlemleyerek öğrenirler (Elbir ve Bağcı, 2013: 1321).
- i) Sosyal ve kültürel bir değer, temelde seçici oryantasyonun (uyumun) standardı için ölçüdür. Değer, amaçlı ve bilinçli davranışın genel bir ölçütüdür. Diğer bir ifadeyle değer, eylemlerde bulunan bir bireyin kabul edilebilir arzuları ve istekleri için bir mihenk noktası şeklinde görev görür (Gökçe, 1994: 25).
- j) Değerler bir kültürün içerisinde biçimlenir ve bununla birlikte kültürün üzerinde yönlendirici olarak etki eder. Başka bir anlatımla, değerler bir kültürün gelişim evreleri içerisinde şekillenmektedir (Gökçe, 1994: 27).
- k) Değerler, insanla özdeşleşir. Sosyalleşme sürecinde insanlar birbirleriyle etkileşim içindeyken değerler bireyler tarafından öğrenilmekte ve kabullenilmektedir.
- l) Değerlerin öncelik ve sonralık ilişkisi kişiden kişiye farklılaşır (Elbir ve Bağcı, 2013: 1323).
- m) Değerler birbirleriyle de etkileşim içindedir. Saygı, sevgi, hoşgörü, yardımseverlik gibi değerleri birbirleriyle yüksek düzeyde ilişki içindedir (şen, 2007: 8-9).
- n) Değerler kişiler veya toplum tarafından benimsenen birleştirici olgulardır (MEB, 2005b: 84).
- o) Değerler, toplumun sosyal gereksinimlerini karşıladığına ve kişilerin iyiliğine olduğuna inanılan kriterlerdir (MEB, 2005b: 84).
- p) Değerler, yalnızca bilinci değil duyguları ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır (MEB, 2005b: 84).
- q) Değerler, bireyin bilincinde oluşan ve davranışlarını yönlendiren motivasyon kaynaklarıdır (MEB, 2005b: 84).

r) Değerler, normlara göre daha geneldir ve daha soyuttur. Bu yönüyle değer normu da içermektedir (MEB, 2005b: 84).

1.5.3. Değerlerin Fonksiyonları (İşlevleri)

Değerlerin, sosyal hayat içerisinde önemli nitelikleri bulunmakta olup; bu niteliklere bağlı olarak yerine getirdikleri farklı fonksiyonları bulunmaktadır. Değerlerin en önemli fonksiyonu, toplumsal hayatı biçimlendirmek ve şekillendirmektir. Dil, din, sanat ve hukuk gibi tüm kültürel varlık oluşumları bir değer olgusunun gerçekleşmesi ve gerçekleşmesini içerir (Aydın, 2011: 40). Başka bir ifadeyle her tarihi varlık sahası, kendisine özgü yapısı içerisinde bir değeri açığa çıkarmakta, dışa vurmaktadır. Örneğin, hak, hukuk, adalet, söz vermek, emeğe saygı duymak, mülkiyet hakkı benzeri değerler, yaptırım gücüne sahip normlar olarak sosyal ilişkiler ağında somutlaşmakta ve şekillenmektedir.

Değerler, genelde toplumsal hayatın temellerini oluşturma, toplumsal barışa ve sosyal kemalata katkı sağlama, başkalarının fikirlerine açılma, iletişimi ve etkileşmeyi hızlandırma, sosyal çatışmaları önleme ve çözme, beraber yaşama kültürünü oluşturma gibi fonksiyonlara sahiptir (Güneş, 2015: 4).

Değerler; kişilere amaçlarını belirleme ve yönlerini saptama, kişisel ve sosyal fiillerin temellerini ve genel eğilimini belirleme, doğruyu-yanlışı; haklıyı-haksızı, hoşla gideni-gitmeyeni, ahlaki olanı-olmayanı saptamaya yardım etme gibi fonksiyonlara sahiptir (Uysal, 2004: 216).

Değerler, zaman içinde toplumdaki tüm bireyler tarafından benimsenip kabul görmelerinden ötürü bireyleri birbirine bağlama, toplumu ayakta tutma ve toplumsal barışın, huzurun ve güvenin sağlanması açısından işlev görürler (Ulusoy ve Arslan, 2014:3).

Değerler, insanların fiilleri açısından bir hedef oldukları kadar fiilin sonucunu değerlendirmeye yaramakta ve bir ölçek (kriter) işlevi görürler. Başka bir ifade ile değerler, fiillerin en başında, davranış ve tutum sürecinin içinde ve sonunda yer alır (Aydın, 2011: 41). Değerlerin diğer işlevleri ise aşağıdaki gibidir:

- Değerler, davranışları ve tutumları yargılamakta ve değerlendirmekte araç olarak kullanılır. Değerler, bireylerin, grupların ve sınıfların toplumsal önemlerini ölçümleme, toplumdaki farklı gruplaşmaları tanımlama, bireylere, çevresindekilerin nazarındaki konumunu öğrenmesini sağlama işlevini görür.

- Değerler, toplumsal düzenin sağlanması ve sürdürülmesi açısından bir sosyal denetim ve baskılama aracı işlevini görürler.
- Değerler, toplumsal dayanışmayı sağlama işlevi görürler (Anar, 1983: 13). Gruplar yüksek düzeyde bazı değerleri paylaştıkları için toplum adını alırlar (Özensel, 2003: 231- 232).
- Değerler, bireylerin ve olayların vasıflandırılması, eylemlerin seçilmesi ve meşrulaştırılması için kriter olarak kullanılır (Schwartz, 1992: 1).

1.5.4. Değerlerin Sınıflandırılması

Literatürde değerler farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda değerler, kişisel değerler ve iş değerleri, amaç değerleri ve araç değerleri, milli değerler ve manevi değerler, ulusal değerler ve evrensel değerler gibi çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Değer sınıflandırmalarından en yaygın olarak kullanılanı Spranger tarafından yapılan sınıflandırmadır. Spranger, değerleri altı sınıfa bölmüş, her davranışın bu altı temel değer sınıfından bir tanesine dayanabileceğini ifade etmiştir. Spranger'den sonra Allport, Vernon, Lindzey değer çalışmalarını ileriye taşımış, bu araştırmalardan sonra da değerlerin altılı bir sınıflandırmaya tabi tutulması genel olarak kabullenilmiştir (Güngör, 2000'den aktaran Demircioğlu ve Tokdemir, 2008: 70). Bu altı sınıf değer, Tablo 2.1.'de gösterildiği gibidir:

Tablo 1.3. Spanger'ın Değeri Sınıflandırılması

1. Bilimsel Değerler	Bilimsel değerler, gerçeği ve doğruyu araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünmeyi önemser. Bilimsel değerlere sahip kişiler, deneyci, eleştirel, ussal ve entellektüeldir.
2. Ekonomik Değerler	Ekonomik değerler, ekonomik amaçları ve araçları kapsamaktadır. Faydalı ve pratik olan şeylere önem atfeder. Bireysel faydayı ön planda tutar, pragmatisttir. Ekonomik değerlerin esas kavramı "fayda" kavramıdır.
3. Estetik Değerler	Estetik değer, çevresindeki objelerde güzellik arar. Simetriye, uyuma ve şekle önem verir. Sanattan bir fayda beklemeden sanatın toplumsal açıdan bir mecburiyet olduğunu düşündürür.
4. Sosyal Değerler	Sosyal değerde, başkalarını sevmek, yardımlaşmak ve bencil olunmaması esası geçerlidir. En yüksek sosyal değer, insan sevgisidir. Naziktir, sempattir, bencil değildir.
5. Politik Değerler	Politik değerde, kişisel güç, etki ve şöhret her şeyden önce gelmektedir. Politik değerlerde esas olan kavram, güçtür.
6. Dini Değer	Dini değerler, insana kainatı bir bütün olarak kavrayan ve kendisini onun bütünselliğine bağlayan değerlerdir. Dini değerlere sahip birey, mensubu olduğu din uğrunda dünyevi zevklerini feda eder.

Kaynak: Bolat, Yavuz (2016). Sosyal Değerleri ve Değerler Eğitimi Anlamak. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(29), s.333.

Spranger, bu altı değer sınıfını altı karakter özelliği olarak da nitelendirmiş, kişilerin genelde bu değer gruplarından bir tanesine diğerlerine göre daha fazla önem atfettiğini ifade etmiş, buna göre kişilerin sosyal, estetik, bilimsel, ekonomik, politik, dindar birey olarak sınıflandırılabilirliğini söylemiştir (Saracoğlu vd., 2025: 445).

Bir başka değer sınıflaması Rokeach tarafından yapılandır. Rokeach (1973) daha önce yapılan çoklu değer sınıflandırmalarının tersine değeri sadece iki sınıfa ayırarak incelemiştir. Rokeach'ın değer sınıflanmasında asıl değerleri oluşturan “amaç değerler” ve amaç değerlere ulaşılmasını sağlayan “araç değerler” olmak üzere iki değer sınıfı vardır. Rokeach'ın yaptığı bu değer sınıflandırmasında 18 tane amaç ve 18 tane de araç değer bulunmaktadır (Bolat, 2016: 334).

Weber, bilimsel değerlerin, kültürel değerlerden farklı olmadığını bu nedenle bu değerlerle ilgili rasyonel biçimde tartışamayacağını ifade eder, zira bu bilimsel değerler özleri gereğince irrasyoneldir.

Sosyal değerler, toplumda bireyleri birbirlerine yakınlaştıran, onları bir arada tutan, toplumun sürekliliğini sağlayan temel yargılar ve değerlerdir. Sosyal bir varlık olarak insanın toplumsal hayatı içerisinde ürettiği değerler, sosyal değerleri meydana getirmektedir. Sosyal değerler, sosyal yaşantıyı düzenlemeye yarayan ilkeler ve kurallardır (Saracaloğlu vd. 2015: 446).

Politik değerler, demokrasi kavramının hayata, insana, olaylara ve genel anlamda tüm varlıklara bakış açısını yansıtan tarafını ifade eder. Politik değerler demokratik değerleri kapsamaktadır. Demokratik değerler arasında insan haklarına saygı, eşitlik, özgürlük, katılma, uzlaşma, serbest tartışma ortamı, açıklık, hoşgörü, çoğulculuk, farklılaşma, şiddetten kaçınma, eleştirisel düşünme ve ifade etme özgürlüğü yer almaktadır (Yeşil, 2007: 71).

1.6. Değerler Öğretimi ve Eğitimi Süreci

Değerler eğitime ilişkin literatür incelendiği zaman değerler eğitime karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi ve ahlaki eğitim gibi çeşitli tanım ve yaklaşımların bulunduğu görülmektedir. Değerler eğitimi, hangi yaklaşımla ele alınırsa alınsın, kurumsal eğitimin önemli bir parçasıdır sosyal yapıdaki değişikliklerden etkilenmektedir (Balcı ve Yelken, 2013: 197).

İnsanlar, kendilerine ait ve çevrelerindeki değerlerle oluşmuş bir ortamda hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. İnsanlar sahip oldukları değerleri dahil oldukları sosyal etkileşme sürecinde değiştirebilmektedirler. Değerler eğitimi sürecinde bireyin okul yaşantısı çok önemli bir yer tutmaktadır. Zira kişilerin değer kazanımı sürecinin önemli bir bölümü okul yaşantısı sırasında gerçekleşir. Bununla birlikte okul ortamı, değerler üzerine kurulu bir uygulama, yaşama ve öğrenme sahasıdır (Turan ve Aktan, 2008: 28).

Değerler eğitimi, bireylerin sağlıklı düşünebilmeleri, hissedebilmeleri, davranabilmeleri ve yaşayabilmeleri için gereken ve vazgeçilemeyecek bir eğitimidir. Değerler eğitiminin temel amacı, insanın içerisinde doğuştan mevcut olan en iyi yönü meydana çıkarmak; karakterinin ve kişiliğinin her boyutuyla gelişimini sağlamak; insani mükemmelliğe ulaşmasını kolaylaştırmak; kişiyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak, bununla birlikte iyi ahlakla donatılmasını ve sürdürmesine yardımcı olmaktır (Bağcı, 2013: 4).

Her ulus evrensel değerlerle birlikte ulusal değerleri de eğitim sürecinde öğrencilere kazandırılmasını amaçlamaktadır. Türk Milli Eğitim sisteminin temel amaçlarından bir tanesi; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren vatandaşların yetiştirilmesidir (MEB, 2009: 4).

Değerler eğitimi, kişilerin sağlam karaktere sahip bir biçimde hayatlarını sürdürmelerini, toplumsal düzenin sağlanmasını, insana saygı duyulmasını odağa alarak toplumsal düzenin işleyişinin mükemmelliğe doğru gitmesine katkı sağlanmasını amaçlamaktadır. Değerler eğitimi çocukların ve gençlerin değer oluşumuna katkı sağlayarak, bireylerin memnuniyet verici bir hayat kurmalarına ve sürdürmelerine hizmet etmektedir. Ülkemizdeki uygulamada değerlerin eğitimi, öğretim programına dahil edilen değerlerin aktarılmasıyla verilmektedir. Değerler eğitimi süreci incelendiğinde, değerlerin eğitim öğretimin önemli bir bölümü olduğuna dair görüş birliği mevcuttur. Ancak değerler eğitiminde kullanılacak teknik ve yaklaşımların nasıl belirleneceği ve değerlerin nasıl öğretileceği konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Etkinliklerin öğrenmeleri pozitif yönde etkilediğine ilişkin bulgular bulunmasına karşın; değerler eğitimine yönelik kazanımlar ve örnek etkinlikler öğretim programlarında ayrıca açıklanmadığı için değerler eğitiminin ve öğretiminin amacına ulaştığını söylemek güçtür. Bu nedenle değerlerin öğrencilere kazandırılması öğretmenlerin kişisel çabalarına ve gayretlerine kalmaktadır.

Öğretmenlerin değerler eğitimi sırasında yürüttükleri uygulamalar okuldan okula ve öğretmenlerden değişiklik göstermektedir (Sidekli vd., 2015: 317).

1.6.1. Değerler Eğitimi Tarihi

Dünyada ve ülkemizde 20. yy'ın sonlarından başlayarak daha fazla kullanılmaya başlayan değerler eğitimi, geçmişte “ahlak eğitimi” ve “karakter eğitimi” gibi adlar ile verilen eğitimin güncel, geliştirilmiş ve sistematize edilmiş biçimidir. Başka bir deyişle, geçmişte yer alan eğitim yaklaşımlarında karakter eğitimi ve/veya ahlak eğitimi olarak adlandırılan değer kazandırma sürecinin güncel olarak kullanılan adı “değerler eğitimi”dir. Türk eğitim tarihinde, değerler eğitimi kavramı göreceli olarak yeni bir kavram ve yöntem olsa bile karakter eğitimi her daim sözkonusu olmuştur. Türk milli eğitimi tarihinde yeni nesillere değerlerin öğretilmesinde ve aktarılmasında yazılı-sözlü edebi metinlerin, çeşitli kurumların önemli bir konumu bulunmaktadır (Kahramanoğlu, 2019: 96).

- Dünya tarihinde olduğu şekilde Türk tarihinde de değerler eğitiminin tarihsel gelişiminde ahlak eğitimi kavramı etkili olmuştur. Bilhassa islamiyetin kabulünden sonra Türk toplumunda okullarda (mekteplerde vb) ahlak eğitimi dini eğitimle beraber yürütülmüştür. Tanzimat dönemindeki ahlakçılar, kurtuluşu islam ahlakına sahip çıkmakta görmüşler ve ahlakla ilgili birçok edebi eser oluşturmuşlardır. Ahlak eğitiminin düzenli biçimde okul programlarına dahil edilmesi biraz gecikmeli gerçekleşmiştir. Tanzimat döneminde açılmasına başlanan modern okulların ders programlarında zaman zaman ayrı bir ders olarak ahlak derslerine yer verilmeye başlanmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra günümüze kadar ilkökul, ortaokul ve ilköğretim okulu programlarında ve sosyal bilgilerin içeriğini oluşturan derslerde doğrudan ya da dolaylı olarak ahlak ve karakter eğitimi yer almıştır. Örnek olarak aşağıdaki dersler verilebilir (Yıldırım ve Demirel, 2019: 94):
- 1913 yılı programında yer alan “Musahabat-ı Ahlakiyye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye” dersi, ahlakla ilgili sohbetlerin yapılmasıyla birlikte vatandaşlık bilincinin kazandırılmasına yönelik bir derstir.
- 1922 yılı programında yer alan “Malumat-ı Medeniyye” dersi ile öğrencilere vatandaşlık bilincinin ve demokratik değerlerin kazandırılması amaçlanmıştır. Bu derste özellikle milliyetçilik değerine vurgu yapılması salık verilmiştir.

- 1924 yılı programında yer alan “Musabakat-ı Ahlakiyye ve Malumat-ı Vataniye” isimli derste, ahlaki esasların öğrencilere telkin edilmesi ve vatandaşlık bilincinin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu derste, ahlaki kuralların çocuklara vicdanlarında yaşatabilecekleri sohbetler biçiminde verilmesi talep edilmiştir.
- 1926 yılı programından 1968 yılı programına kadar “Yurt Bilgisi” ismiyle programda yer alan ders ile öğrencilere genelde mevcut yönetimin ilkeleri (resmi ideoloji) kazandırılmaya çalışılmıştır.
- 1968 yılı programında “Sosyal Bilgiler” ismiyle birleştirilen derslerde gene toplumsal değerler ön plana çıkmıştır.
- 2005 yılında uygulanmaya başlanan ve 2017 yılında revize edilen “Sosyal Bilgiler” Ders Programında ise doğrudan verilecek değerler belirlenmiş ve sınıfların düzeyine göre ünitelere dağıtılmıştır. Günümüzde Sosyal Bilgiler Ders Programı dışında, diğer branşların öğretim programlarında da dolaylı şekilde değerlere yer verilmektedir. Ancak bu programlarda, değer kazandırma yöntemleri ya da teknikleri bulunmamaktadır.

Değerler eğitimi yaklaşımları bazı araştırmacılar tarafından iki sınıfa indirgenerek “değer geliştirmeci yaklaşımlar” ve “değer aktarmacı yaklaşımlar” olarak incelenmektedir (William, 1992: 33). Değerlerin öğrencilere aktarılmasına yönelik yaklaşımlar, geleneksel yaklaşımlardır. Değer geliştirilmesine yönelik yaklaşımlar daha hümanist, bireyi merkeze alan yaklaşımlardır. Söz konusu yaklaşımların ortak noktası insanların demokratik bir toplumda davranışlarını kontrol etmeyi öğrenebilmek için sorumluluğa ve özgürlüğe gereksinim duydukları fikridir.

Değerlerin edinilmesine yönelik gelişimsel yaklaşımı tercih eden sosyal bilimciler ve eğitimciler, sağlıklı bir değerler kümesi edinmenin yolu olarak bireye ve onun kendi psikolojik gelişimine odaklanır. Diğer taraftan, değer edinimine aktarım yaklaşımını savunanlar, bireye toplumsal ve grup normlarının aşılmasına odaklanır.

2. BÖLÜM

2. DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA ATATÜRK'ÜN NUTKU'NUN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Atatürk'ün Nutku'nun Tanıtılması

Nutuk ilk olarak 1927 yılında, birinci cildi asıl metin, ikinci cildi vesikalar (belgeler) olarak o gün kullanılmakta olan Arap harfleriyle iki cilt halinde yayınlanmıştır. Okunduğu yılın tarihi olan 1927 yılı esas alınarak ilk baskının üstüne 1927 tarihi yazılmıştır. Kitap olarak yayın tarihi ise 1928 yılıdır. Okuma kolaylığı sağlamak üzere harf inkılâbından sonra 1934 yılında MEB tarafından üç cilt halinde tekrar yayınlanmıştır (Kılıç, 2019: 114).

Nutuk'la ilgili bazı görüş ve düşünceler şu şekildedir:

- Nutuk, yakın tarihimizin temel kaynağıdır. Nutuk'a sadece tarihi değeri açısından bakıldığında asli bir kaynak olduğu görülmektedir (Akçura, 2010: 26-28).
- Nutuk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş tarihinin bizzat yaşayan Atatürk tarafından yazıldığı eserdir.
- Nutuk, tarihi kıymete sahip siyasi bir belgedir ve elbette ki bütün siyasi belgeler gibi, zamanın koşulları içerisinde çeşitli açılardan değerlendirilmesi gerekir (Aydemir, 1964: 307).
- Nutuk yazılışı ve kapsamı açısından birinci planda bir siyasal vesika ve tarihi bir kaynaktır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kongresi tarafından onaylanmakla siyasi niteliğini pekiştirmiştir. Nutuk, Türk milletinin milli kurtuluş mücadelesini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kronolojik sırayla anlatmaktadır. (Köklügiller, 2010: 65).

Nutuk, Gazi Mustafa Kemal liderliğinde Türk milletinin milli dayanışma ve milli birlik ilkesi esas alınarak, katlandığı fedakârlıklar ve gösterilen irade gücü ve o asil ruhla, imkânsızlıklardan nasıl bir kurtuluş çıktığını gösteren bir belgedir. Bu şekilde sosyal, siyasi ve askeri olayları belgeleriyle değerlendirerek tarihin akışının nasıl değiştirildiğini tarih yazıldığını değiştirildiğini dünyaya anlatan tarihi bir eserdir (Korkmaz, 2005: XX). Milli mücadeleyi örgütlerken ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurarken Atatürk'ün; asla

umutsuzluğa düşmediğini ve çaresizliğe kapılmadığını, ihtiyaç duyduğu gücü akıldan, bilimden ve güvendiği Türk milletinden aldığını Nutuk'un kapsamında görmek mümkündür.

2.1.1. Nutkun Yazılışı

Atatürk, Nutuk'un ilk müsveddelerini 1927 yılının birinci yarısında yazmaya başlamıştır. Atatürk bu dönemde hummalı bir çalışmaya girişmiştir. Nutuk'un yazılış sürecine şahit olan F. Rıfkı Atay (2004: 460) bu süreci şu şekilde anlatır: “Nutuk. Atatürk'teki çalışma kuvvetinin insan takatini bazen ne kadar aştığını gösteren bir eserdir. Yüzlerce, binlerce belgeyi eski köşkün üst katındaki küçük çalışma odasında bizzat kendisi sınıflandırmıştır. Nutku çoğu zaman ayaküstü dolaşarak dikte ettirmiştir. Saatlerce süren uzun diktelerden sonra yazıcılar sekiz-on saatlik bir uykuya gittikleri zaman Atatürk, bir banyo almakta, giyinmekte, akşam davetlilerine o gün yazdıklarını okutmak için sofraya inmekteydi. Okuma faslı ve o gün yazılanlar üzerine yapılan konuşmalar da saatlerce sürmekteydi. Bu kez dinleme ve konuşmalardan yorulanlar uzun bir rahatlama için evlerine dönerler, Atatürk çoğu kez kısa bir uykudan sonra bir gün önce kaldığı yerden tekrar çalışmaya başlardı. Bu tempoda sıkı çalışma temposu haftalarca sürmüştür. Cümlelerin, kelimelerin ve dahi noktaların üzerinde titizlikle durduğunu unutmayınız” (Kaynar, 2010: 39).

Yusuf Hikmet Bayur (1997: 343) ve Ruşen Eşref Üneydin gibi Mustafa Kemal'e yakın isimler de Nutuk'un yazılışı sürecinde onun şevkle çalıştığına şahit olan tanıklardır. Üneydin İstanbul'dan Ankara'ya dönerken Atatürk'e verilmek üzere kendisine bir emanet verilir. Ankara'ya geldiği zaman, sabah saatlerinde Köşk'ü arar. Atatürk, Üneydin'ı hemen Köşke davet eder. Üneydin, “Bu kadar erken bir saatte onun uyanık olacağını tahmin etmemiştim” der ve şu şekilde devam eder: “Beni doğruca kata aldılar... Kendisi, eski köşkün balkonunda, üstü kağıt dolu bir masanın başında nefli bir robe de chambre ile oturuyordu. Karşısında o zamanki umumi katibi Bay Tevfik (Bıyıkoglu) vardı...

Gazi: - Buyurun... Kusura bakma! Yazıya dalmışım: yirmi yedi saattir uyumadım.

O halde bir faslı tamamlayalım da öyle yatarım dedim.

Gazi: - Onun için bugün seni göremem diye şimdiden davet ettim... Geç bakalım. Şöyle otur. Al bir sigara da dinle... dedi.

O faslı Tevfik Beye okuttu. Yahya Kaptanın şehit oluşu... Bir yiğidin şehadetini, resmi bir üslupla öyle hisli anlatmıştı ki, şimdi dinlerken kendi gözleri de yaşıyordu... O gün akşama doğru yaverlikten yine telefon aldım, saat yirmide Köşke çağırılıyordum. Atatürk'ü, davetlisi kalabalık uzun bir sofranın başında buldum. Yorgun görünmüyordu. Gülümseyerek dedi ki: “Sen zannedersin ki ben uyudum da uyandım. Hayır, sen gittikten sonra yine yazıya dalmışım”... Saat on sekize gelmiş dediler, öyleyse artık yatmak beyhude olur. Bari arkadaşları çağıralım. Yemek yeriz. Bu faslı onlar dinlerler. Bu gece yatarız dedim” (Ünaydın, 1956: 474-475).

Atatürk Nutuk'u yazarken elinde yabancı arşiv vesikaları bulunmamaktaydı. Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay arşivlerinden de yararlanmamıştır. Peki, bütün bu bilgileri ve vesikaları nerden elde etmiştir? Bu büyük eseri Kurtuluş Savaşı'nın azmi ve enerjisiyle üç ay gibi kısa bir sürede ortaya koymadaki başarısının sırrı nedir? Mustafa Kemal Samsun'dan Anadolu'ya ayak bastığı 19 Mayıs 1919 tarihinden başlayarak TBMM'nin açılış tarihi olan 23 Nisan 1920'ye kadar geçen 11 ay 4 günlük sürede her şeyi kendisi idare ettiğinden her talimat kendi imzasıyla çıkmıştır. Bu talimatların asılları özel kalemde bulunduğundan bu süreç için başka kaynaklara pek gereksinim duymamıştır (Bıyıklıoğlu, 1959: VII).

Nutuk'un dili klasik Osmanlıca'ya göre sadeleştirilmiş o günkü yazı dilinin mükemmel bir örneğini oluşturmaktadır. Cümlelerde dilbilgisi hatası görülmemektedir. Atatürk kısa cümleler kullanmayı tercih etmiştir. Farsça kelimeleri pek tercih etmemiştir, fakat Türkçesi bulunmayan sözcüklerin Arapça karşılıklarını kullanmıştır. Nutuk, kelime hazinesi bakımından da oldukça zengindir. Fakat Arapça ve Farsça kurallarına bağlı kelime ve tamlama şekillerinden tam olarak ayıklanamadığı için günümüz diline göre oldukça ağırdır. Ancak üslûp ölçüleri bakımından değerlendirildiğinde akıcı, yalın ve açık bir anlatım dilinin hakim olduğu görülür. Nutuk'taki anlatım tarzı tek bir kelimesinden fedakârlık edilemeyecek ölçüde ve doğaldır, yer alan düşünceler derinlemesine ve aydınlıktır (Korkmaz, 2005: XXII-XXIII). Bu çalışmada ana kaynak olarak Milli Eğitim Basımevinin 1970 basımlı Nutuk'u kullanılmıştır.

2.1.2. Nutuk'un İçeriği ve Bölümleri

Atatürk, Nutuk'ta hem Milli Mücadele hem de Cumhuriyet'in 1927 yılına kadar geçen olaylarını anlatmaktadır (Kongar, 1977: 374). Ertuğrul'a göre Nutuk, bir “anı”, bir “tarih

kitabı” olmaktan çok, bir “siyasî hesaplaşma”dır, siyasi metindir. Siyasi bir metin olarak Nutuk, adeta büyük bir hesaplaşma aracıdır (Ertuğrul, 2008: 11). Atatürk, Nutuk’ta sadece Osmanlı Hanedanı’ndan veya İstanbul Hükûmeti’nden kişileri değil, aynı zamanda en yakın çevresinden kişileri de çeşitli olaylarda takındıkları tutumlar sebebiyle eleştirmiştir. Örneğin, Refet Paşa, Rauf Paşa, Bekir Sami Bey ve Kazım Karabekir Paşa bu kişiler arasındadır. Nutuk, aynı zamanda birinci elden bir kaynaktır; çünkü bu eserde tarihi yapan ile o tarihi tahlil ve değerlendirmelerden geçirerek tarihi yazan aynı kişidir (Korkmaz, 2003: 156). Başka bir deyişle Nutuk, Atatürk’ün teori ile pratiğinin muhakemesinin bir sonucu olan bir eserdir. Nutuk, yine de Cumhuriyet Tarihi konusunda en sağlıklı bilgi alabileceğimiz kaynaklardan biridir.

Nutuk’ta Türk Milleti’ne tarihini, yakın geçmişini, aydınlatmak, anımsatmak, açıklamak ve sunmak” asıl amaçtır. Diğer taraftan Nutuk’ta Atatürk’ün bir anlatıcı değil, mevzubahis olayları bizzat yaşayan kişi olarak eleştirel bakış açısını yakalayan bir yorumlayıcı rolüyle, olayları her bakımdan tarafsız bir şekilde okurlara sunmayı amaçladığı gözlemlenmektedir. Nutukta ana hikâyeyi anlatan aynı zamanda olayların başkahramanı olan Atatürk bu olayları tek bir kişinin gözünden anlatmaktan çok, bu olaylara ve mekânlara dâhil olan diğer kişilerin de düşüncelerini ve fiillerini, odak noktası anlatıcı değil, olayı yaşayan kişiler olacak biçimde aktardığı görülmektedir (Binici, 2020: 75).

Nutuk, eğitimden siyasete kadar birçok alanda etkili olmuş, üzerinde oldukça çok araştırma yapılmış, tarih biliminde sıklıkla referans olarak kullanılmıştır. Nutuk’un nitelik olarak ne olduğu veya ne olmadığı ile ilgili de çok farklı fikir ileri sürülmüş (örneğin tarih vesikası, siyasi belge, siyasetname, öğreti kitabı, tarih kitabı, kaynak kitap gibi) bu konuda bir birlik sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Örneğin Afet İnan’a göre Nutuk, tarihte örneğine az rastlanan “bir devlet kurucusunun millete hesap verme örneğidir”. Afet İnan Nutuk’u, Atatürk’ün olaylar ve kişiler üzerindeki fikirlere, görüşlere ve açıklamalara yer vermesinden ötürü “birinci elden bir tarih” olarak ele almıştır. Nutuk’un niteliği, söylenme amacı, içeriği ve söylendiği dönemin koşulları da dikkate alınarak niteliğine ilişkin bir tespit yapmak gerekirse, Nutuk bir “hatırat”tır denebilir (Uzun (b), 2005: 89).

Yurdumuzun düşman güçleri tarafından parçalanarak işgal edildiği günlerden başlamak üzere, Türk tarihinde bir dönüm noktası olan İstiklâl Savaşı Mücadelesini, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasını ve inkılâpların gerçekleştirilmesini bizzat tanık olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın anlattığı Nutuk, milli tarihimizin ve siyasi tarihimizin birinci

ağızdan anlatımla en değerli kaynak eseri konumundadır. Atatürk'ün kendi kalemıyla ele aldığı bu eser, gene Atatürk tarafından, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanmış olan CHF İkinci Kurultayı'nda okunmuştur. Bu okuma yaklaşık 36,5 saat kadar sürmüş ve okuması altı günde tamamlanarak tarihî bir hitabeye dayanması sebebiyle Nutuk adını almıştır. Nutuk'ta, eserin sahibi, tarihî olayları sadece vesikalarla inceleyerek objektif gerçeğe ulaşmak isteyen bir tarih yazarı değil, doğrudan doğruya o tarihi yaşayanın kendisi olması sebebiyle Türk tarihinin birinci elden en değerli kaynak eseridir. Tarihi yaşayan ile yazanın aynı kişilikte birleşmiş olması, Nutuk'u, benzer eserlerle mukayese edilemeyecek kadar üstün değerde bir eser haline getirmiştir.

Nutuk'un Söylev adıyla da anılmasının temel sebebi yazılı bir metnin topluluk karşısında seslendirilmesi değil, bizzat olayları yaşayan kişinin fiziki, sosyolojik, psikolojik ve kültürel durumunu yansıtan aynı zamanda seslendirildiği anda “yaşayan eser” özelliği kazanan bir yapıya sahip olmasındandır. Atatürk Nutku 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında CHF kongresinde bizzat kendisi toplam 36,5 saatte okumuştur (Binici, 2020: 78).

Atatürk'e ait eserler içerisinde Nutuk, ayrı bir yere ve öneme sahip özel bir eserdir. Nutuk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihini anlatan bir başlangıç eseri olma özelliği de taşımaktadır. Atatürk Nutuk'ta tarihi dönem olarak 1919 yılından başlayarak 1927 yılına kadarki tüm olayları kendi gözünden anlatmaktadır. Nutuk Atatürk tarafından üç bölümde ele alınmıştır. Bu bölümler şunlardır:

- a) Kuvayı Milliye Dönemi,
- b) Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi,
- c) Cumhuriyet Dönemi'dir.

Nutuk geçmişte kurtuluş mücadelesinde yaşanan olaylar ve o dönemin insanları ile gelecek kuşaklar arasında iletişimi sağlayan bir köprü görevi görmektedir. Nutuk, Türk tarihine dair bilgilerin bugünün tarih bilincini oluşturması, geniş kitleler tarafından şahit olunmamış ancak eser vasıtasıyla ile haberdar olunmuş olayların özümsemesine yardımcı olması açısından önemli bir eserdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan parçalanma ve işgal döneminden sıyrılarak başarıya nasıl ulaşıldığını anlatabilmek ve herkesçe anlaşılabilmesi için hitabet sanatının ustası olmak gereklidir. Bu bakımdan Atatürk,

sözün eylemle birleşmesi ve hitap edilen toplum tarafından özümsemişi konusunda parmakla gösterilebilecek nadir hatiplerden bir tanesidir (Binici, 2020: 78).

Nutuk, aynı zamanda Cumhuriyet ilkelerini de izah etmekte açıkça ve net bir şekilde savunmasını yapmaktadır. Nutuk'ta Atatürk'ün ne kadar büyük bir asker, devlet adamı, mütefekkir ve saygın bir kişilik olduğu görülmektedir. Atatürk Nutuk'ta, yalnızca Kurtuluş Savaşı'nda yaşananları anlatmakla kalmaz, kendisiyle birlikte hareket ederek, Cumhuriyetin kuruluşunda emeği geçenleri, Cumhuriyetin kuruluşuna taraftar olmayıp karşısında olanları da aktarmaktadır. Ayrıca, Atatürk Nutuk'ta ulusumuz için hayal ettiklerini ve çağdaş ve muasır devletler seviyesine yükselmiş Türkiye özlemini dile getirmiştir.

Hiç şüphesiz Nutuk, Türk siyasi tarihinin temel eserlerinden bir tanesi, belki de en önemlisidir. Nutuk'a referans vermeden Cumhuriyetin erken dönemiyle ilgili bir tartışmayı yürütmek, resmi tarih üzerine konuşmak, Atatürkçülüğü analiz etmek, milli mücadelenin yönetici kadrosu arasındaki tartışmalarla ilgili olarak değerlendirmelerde bulunabilmek neredeyse imkânsızdır. Nutuk, siyasi tarih araştırmacıları için en önemli referans kaynağıdır (Başkaya ve Önder, 2010: 10).

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u elindeki vesikalara göre büyük kısmını Ankara'da Çankaya Köşkü'nde, düzeltme ve son bölümlerini ise İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda yazmıştır. Müsveddeleri 506 sayfadan (36 x 22 cm) oluşmaktadır. Müsveddelerin bir kısmı doğrudan kendisi tarafından kaleme alınmış, bir kısmı da yine kendisi tarafından dikte ettirilmiştir. Müsveddelerdeki eklemeler, çıkarmalar ve düzeltmeler bizzat kendisi tarafından yapılmıştır. Eseri yazarken kullandığı vesikaları yine kendisi toplamış ve konularına göre tasnif etmiştir (İnan, 2008: 441).

Yakın tarihimizin 9 yıllık sürecini kapsayan böyle bir eserin son gözden geçirilmesini üç ay gibi çok kısa denecek bir sürede tamamlamıştır. Atatürk Nutuk'ta gerekli gördüğü yerlerde vesikalarla anlatımını desteklemiştir. Nutuk'un müsveddeleri ve tüm vesikalar Atatürk'ün vefatından sonra Ziraat Bankası kasalarında saklanmıştır. Daha sonra Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi'ne verilmiş ve orada sınıflandırılmıştır (İnan, 1980: 34).

2.1.3. Nutkun CHF Büyük Kongresi'nde Okunması

Nutuk 15 Ekim 1927 Cumartesi günü okunmaya başlamıştır. Gazi, saat 10.00'da Büyük Millet Meclisi salonuna girmiştir. O sırada salonda 315 Milletvekili, 63 vilayeti temsilen 126 delege -yani her ilden iki delege- ve yerli, yabancı konuklar hazır bulunmaktaydı. Genel Kurmay Başkanı ile Kolordu Komutanları da hitabeti dinlemek için salonda hazırlardı. Kısa bir açılış konuşmasından sonra, Gazi Mustafa Kemal kürsüden iner. Arkasından İsmet Paşa kürsüye çıkar ve Divan Heyetinin seçilmesi gerçekleştirilir. Divan kâtipliklerine Van Milletvekili Hakkı Bey ve Zonguldak Milletvekili Ruşen Eşref Bey seçilir. Arkasından Gazi Mustafa Kemal yeniden söz alır, önce kongrenin açılış konuşmasını yapar, arkasından da İsmet Paşa başkanlığındaki kongrede bu meşhur ve uzun konuşmasına başlar. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın sesi başlangıçta titrer, ancak konuştuğu hitabeti açılır; sıra, meclis üyelerine okunmasını istediği belgelere geldiği zaman bu belgeleri Divan Kâtibi Ruşen Eşref Bey'e verir. Gazi Mustafa Kemal Paşa 15 Ekim Cumartesi günü başladığı konuşmasını, 20 Ekim Perşembe günü, gözyaşları içinde tamamlar. Necip Asım (Yazıksız) Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "Nutuk'unun kongre tarafından teşekkür ve minnetle onaylanmasını ve fırka defterine geçirilecek olan onama kararının kongreye katılan üyeler tarafından imzalanmasını ve Gazi'ye takdimini teklif eder (Kaynar, 2010: 9-10). Necip Asım Bey'in önergesi kongrede oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bu şekilde, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta anlattığı bütün hususlar CHF tarafından da onaylanarak kabul edilmiş olur (Uzun, 2005: 31). Başka bir ifadeyle artık, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1919-1927 yılları arasına ait öznel değerlendirmeleri, sistemin resmi parametreleri haline getirilmeye başlanmıştır (Kaynar, 2010: 9-10).

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u okumayı 15-23 Ekim 1927 tarihleri arasında Ulus'taki TBMM Genel Kurul Salonu'nda toplanıp, 9 gün süreyle devam eden kongrenin ilk 6 gününde gerçekleştirmiştir. Nutuk'ta geçen 9 yıllık kronolojik olayları 15 Ekim 1927 Cumartesi günü başlayıp 20 Ekim 1927 Perşembe gününe kadar geçen altı gün içinde okumuştur. Her gün sabah 3 saat, öğlenden sonra da 3 saat olacak şekilde iki oturumda 6 saat, toplamda 36 saat 31 dakikada vesikalarını da göstererek dost, düşmana tüm dünyaya duyurmuştur. Nutuk'ta geçen olaylar, 19 Mayıs 1919'da başlayarak kronolojik bir sıralama içerisinde takdim edilmiştir. Nutuk'un okunması 20 Ekim 1927 günü saat 21:00'de son bulmuştur. Nutuk'un 6 gün içinde günlere göre okunış süreleri şöyledir: (TBMM, Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Ankara 1927: 138.)

15 Ekim 1927 Cumartesi, :5saat 32dakika,

16 Ekim 1927 Pazar, :5saat 37dakika,

17 Ekim 1927 Pazartesi, :6saat 20dakika,

18 Ekim 1927 Salı, :6saat 24dakika,

19 Ekim 1927 Çarşamba, :6saat 24dakika,

20 Ekim 1927 Perşembe, :6saat 14dakika,

Toplam :36saat 31dakika.

2.2. Değerler Eğitimi Bağlamında Atatürk'ün Nutkunun İncelenmesi ve Değerlendirilmesi

Bu çalışmanın uygulama bölümünde MEB Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilere kazandırılması planlanan aşağıdaki değerler açısından Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku incelenecektir.

Tablo 2.1.'de MEB Sosyal Bilgiler Dersi öğretim Programı'nda (MEB, 2018: 9) ele alınan değerler gösterilmiştir:

Tablo 2.1. MEB Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2018) Belirtilen Değerler

Adalet,	Aile birliğine önem verme,	Bağımsızlık,
Barış,	Bilimsellik,	Çalışkanlık,
Dayanışma,	Duyarlılık,	Dürüstlük,
Estetik,	Eşitlik,	Özgürlük,
Saygı,	Sevgi,	Sorumluluk,
Tasarruf,	Vatanseverlik,	Yardımseverlik.

Kaynak: MEB (2018) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul Ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), Ankara, s.9.

3. BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniğiyle elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir.

Doküman incelemesi, araştırılması planlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Klasik olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntemdir. (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187)

Nutuk, sosyal bilgiler eğitiminde değer eğitimi açısından ve edebi eserlerden yararlanma konusunda verimliliği artırmak bakış açısıyla gözden doküman analizi tekniği ile incelenip analiz edilmiştir. Doküman analizi tekniği, yazılı belgelerin kapsamının ve içeriğinin titiz bir şekilde ve sistematik olarak analiz edilmesi amacıyla kullanılmakta olan bir nitel araştırma yöntemidir. Yöntem bilimin bir parçası olarak doküman analizi tekniği, dokümanlara ulaşmayı, dokümanların orijinal olup olmadığını teyit etmeyi, dokümanları anlamayı, analiz etmeyi ve veriyi kullanmayı içermektedir (Kıral, 2020: 171).

4. BÖLÜM

4. BULGULAR

4.1. Bağımsızlık Değeriyle İlgili Bulgular

"Bu durum karşısında bir tek karar vardı: O da, ulusal egemenliğe dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak."

"Ya istiklal ya ölüm!" Bu kararın dayandığı en kuvvetli muhakeme ve mantık şuydu: Esas olan, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mertebesinde yüksek bir muameleye layık olamaz." (Atatürk, 1970: 38).

"Yabancı bir devletin himaye ve kollayıcılığını kabul edilmesi, insanlık vasıflarından mahrumiyeti, acz ve miskinliği itiraf etmekten başka bir şey değildir. Hakikaten bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır! Dolayısıyla, ya istiklal ya ölüm!" (Atatürk, 1970: 39).

"Bağımsızlık gayesinin elde edilmesine kadar tamamiyle milletle beraber, fedakarane çalışacağıma mukaddesatım adına yemin ettim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kesindir" (Atatürk, 1970 43).

"Sivas'ta genel bir milli heyet toplamaktı. Bu maksadın temini için yaverim Cevat Abbas Bey'e 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da dikte ettiğim tamimin esas noktaları şunlardı:

- 1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.*
- 2. Merkezi hükümet üstlendiği mesuliyetin icaplarını yerine getirememektedir. Bu hal, milletimizi yok olmuş tanıttırıyor.*
- 3. Milletin bağımsızlığını yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır.*

4. *Milletin hal ve vaziyetini göz önünde tutmak ve haklarının sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı zorunludur.*

5. *Anadolu'nun her bakımdan en emin mahalli olan Sivas'ta milli bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır.*

6. *Bunun için tekmil vilayetlerin her livasından milletin itimadına mazhar üç delegenin mümkün sürat ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir.*

7. *Her ihtimale karşı keyfiyetin bir milli sır halinde tutulması ve delegelerin lüzum görülen mahallerde seyahatlerinin kılık değiştirerek yapılması lazımdır.*

8. *Doğu Vilayetleri namına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Belirtilen tarihe kadar diğer vilayetlerin delegeleri Sivas'a ulaşabilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas genel toplantısına dahil olmak üzere hareket eder (Atatürk, 1970: 50).*

1. ve 2. maddeler bağımsızlık değeri ile doğrudan ilgiliyken diğer maddeler dolaylı olarak bağımsızlık değeri ile ilgilidir.

“Bahsedilen Amerika mandası ve müzaheretinin gayet dikkatli olarak tahlili ve milli gayemiz ile mukayese olunması pek mühimdir. Dersaadet'teki mesai zümresinin gayesi milletin birliği, memleketin bütünlüğü, bağımsızlık ve hakimiyetin temini noktasında tasvir edildiğine ve gösterildiğine göre, Amerika mandasını kabul halinde bu gaye dokunulmaz kalabilir mi?” (Atatürk, 1970: 101).

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta eleştirilerini ağırlaştırdığı bir diğer konu da, İtilaf Devletleri'nin Karadeniz Orduları Başkomutanı Mr. George Milne'nin Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya direkt kendi emri altındaymış gibi emir vermekte olmasıdır. Atatürk'e göre bu tutum Ali Rıza Paşa kabinesinin şeref ve haysiyetine, devletin bağımsızlığına yönelik bir saldırıdır. Ancak hükümet bu saldırılara cevap vermekten korkmaktadır. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa der ki (Çam, 153):

"İnsaf ve merhamet dilenmekle millet işleri, devlet işleri görülemez. Milletin ve devletin şeref ve bağımsızlığı korunamaz... İnsaf ve merhamet dilenmek gibi bir ilke yoktur. Türk milleti Türkiye'nin gelecekteki çocukları, bunu bir an akıllarından çıkarmamalıdır"

30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşması imzalamış, bu şekilde İstanbul'un işgaline uzanan süreç başlamıştır. Müttefikler, paylaşmadıkları İstanbul şehrini beraber işgal etme emellerini, 13 Kasım 1918 tarihinde yürürlüğe koymuşlardır. İstanbul açıklarına gelen İtilaf Devletleri'nin donanması Osmanlı Devleti'nin 465 yıllık başkenti olan İstanbul'u askerî olarak işgal etmiş ve ablukaya almıştır. 16 Mart 1920 tarihine gelindiğinde İtilâf Devletleri'nin işgal kuvvetlerinin İstanbul'da denetimi büyük oranda ellerine geçirdikleri görülmektedir. Bu şekilde İstanbul'daki uygulamaları ile bu işgalin geçici olmadığını, burada kalıcı olmak istediklerini ortaya koymuşlardır. 5 Kasım 1919 tarihine gelindiğinde İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da konuşlandırdıkları işgal kuvvetlerinin sayısı 50.000 askeri geçmişti. İşgalciler, İstanbul'da yaptıkları uygulamalarla esas amaçlarının sömürü olduğunu da göstermekteydiler (Türkmen, 2002: 319).

İstanbul'u işgal eden İtilaf kuvvetlerinin işgali masum göstermek için telgraf ile memlekete yapmak istediklerini resmi tebliğ üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920 tarihinde gönderdiği protesto metninde Türk Milletinin bağımsızlık aşkını aşağıdaki veciz sözlerle işgalcilerin yüzüne vurur:

"Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı müdafaa için giriştiğimiz mücahadenin kutsiyetine ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz." (Atatürk, 1970: 319).

Gazi Mustafa Kemal Paşa yine İstanbul işgaline ilişkin olarak aziz milletimizi uyarmak üzere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti namına, Mustafa Kemal imzasıyla 16.03.1920 tarihinde bir de beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamenin son paragrafı aşağıdaki gibi bağımsızlığa vurgu yapmış bağımsızlık için yapılması gereken mücadelenin kutsallığına değinmiştir:

"Nihayet bugün İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin yedi yüz senelik hayat ve hakimiyetine son verildi.! Yani, bugün Türk milleti, medeni kabiliyetinin, hayat ve bağımsızlık hakkının ve bütün geleceğinin müdafaasına davet edildi. İnsanlık cihanının takdirkar bakışları ve İslam aleminin kurtuluş

emelleri, hilafet makamının yabancı tesirlerinden kurtarılmasına ve milli bağımsızlığın büyük mazimize layık bir iman ile müdafaa ve teminine bağlıdır. Giriştiğimiz bağımsızlık ve vatan mücahedesinde Cenabı Hakk'ın yardımı ve inayeti bizimledir.” (Atatürk, 1970: 321).

İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti çatışmasının yaşandığı bir ortamda Gazi Mustafa Kemal Paşa bağımsızlık ve esaret arasındaki farkı bu çatışma üzerinden aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“Anadolu ve İstanbul, bağımsızlık ile esaretin, hürriyetle mahkumiyetin zıtlığı ve çatıştığı iki ayrı parça halinde kalmıştır. Biz, memleketin esir edilmiş, iradesini kaybetmiş parçasını hür ve bağımsız kısma ilhak etmek istiyoruz. İstanbul ricali, bütünü teşkil eden ve bütün bir düşmanlık cihanına karşı kendini şeref ve sebatla müdafaa eden hür kısmı, esir ve mahkum parçaya tabi etmek, ilhak etmek istiyorlar. Bütün Anadolu'yu, hürriyet ve bağımsızlığına aşık bütün memleket evlatlarını ve bugünkü mazlum İslam ruhunu temsil eden Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un sakat ve hürriyetten mahrum bir heyetine tabi olmayı hiçbir zaman kabul edemez.” (Atatürk, 1970: 432).

Fransız hükümeti ile temas edilmesi ve Ankara Antlaşması sırasında Atatürk'ün Mösyö Franklen Buyyon'a söylediği şu sözler manidardır:

Söylediklerimin özeti şuydu: "Tam bağımsızlık, bizim bugün üstlendiğimiz vazifenin asli ruhudur. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı üstlenilmiştir. Bu vazifeyi üstlenirken, tatbik kabiliyeti hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat neticede hasıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden evvelkilerin işledikleri hatalar yüzünden, milletimiz, lafzen mevcut zannolunan bağımsızlığında zincirli bulunuyordu. Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kusurlu gösteren neler akla gelebilir ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tabi olmaktan doğmaktadır. Bu hataya tabi olmanın neticesi, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetinden ve bütün hayat kabiliyetinden kopup uzaklaşmasına sebep olabilir. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tabi olmak yüzünden bu vasıflardan mahrum kalmaya tahammül edemeyiz. Alim, cahil, istisnasız bütün millet fertlerimiz, belki içinde mevcut

müşkülâtı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, tam bağımsızlığımızın temini ve devam ettirilmesidir. Tam bağımsızlık denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin hakiki manasıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir.” (Atatürk, 1970: 468-469).

Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonraki süreçte Atatürk’ün bir meclis konuşmasında başkumandanlık vazifesini sürdürmeye karar vermesine muhalefet edenlere kurduğu bağımsızlıkla ilgili aşağıdaki cümleler dikkat çekicidir:

“Hayır efendiler, bizim mühim ve asıl olan vazifemiz, siyaset yapmak değildir. Bizim ve bütün memleket ve milletin bugün yegane vazifesi, topraklarımızda bulunan düşmanı süngülerimizle kovmaktır. Bunu yapmadıkça, siyaset manasız bir lafızdan ibaret kalır.” (Atatürk, 1970: 498).

Atatürk, ekonomik bağımsızlık sağlanmadan politik bağımsızlığın gerçekleşmeyeceğini aşağıdaki sözleriyle ifade etmektedir (Aktan, 1998: 31):

“Tam bağımsızlık için şu prensip vardır: Milli egemenlik, ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak başarılar sürüdürülemez, kısa zamanda söner.”

4.2. Vatanseverlik Değeriyle İlgili Bulgular

“Bu iki vali beylerle, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa ve beraberimde bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıf Süreyya Bey ve karargahıma mensup Erkanıharbiye Reisi Kazım Bey ve Erkanıharp Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla ciddi bir fikir alışverişinde bulunmayı münasip gördüm. Kendilerine genel ve özel vaziyetten ve takibi mecburi olan hareket hattından bahsettim. Bu münasebetle en uygunsuz vaziyetleri ve genel, şahsi tehlikeleri, her ihtimale karşı katlanılması zaruri olan fedakarlığı izah ettim. Bir de , "Milli gaye için ortaya atılacakların bugün imhasını düşünen, yalnız saray, hükümet ve yabancılardır. Fakat, bütün memleketin aldatılmasını

ve aleyhe çevrilmesini de ihtimal dahilinde görmek lazımdır. Öncü olacakların her ne olursa olsun gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri on noktada, son nefeslerini verinceye kadar, gaye uğrunda fedakarlığa devam edeceklerine işin başında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette evladır. Zira, bu takdirde hem kendilerini ve hem de milleti aldatmış olurlar.” (Atatürk, 1970: 58).

Gazi Mustafa Kemal Paşa, vatanını düşman işgal kuvvetleriyle işbirliği yaparak kurtarabileceğini zanneden vatan hainlerini aşağıdaki şekilde sert bir dille uyarmaktadır:

“Dahiliye Nazırı Adil Bey'e”

“Milleti, padişahına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde hainane tertiplerde bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden aciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve boğazlanırcasına harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi eblehlerin ahmakça olan boş vaatlerine kapılarak ve Mister Novil gibi milletimiz ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazarı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.”

Mustafa Kemal” (Atatürk, 1970: 120).

İşgalci düşman kuvvetleri (özellikle İngilizler) bir taraftan Anadolu’da etnik kışkırtmalara başlamışlardı. Elaziz ve Malatya taraflarında Kürt aşiretlerini kışkırtarak örgütlemeye başlamışlardı. İşin kötü tarafı bu konuda İngilizlerle iş birliği yapan Türklerinde olmasıdır. Bunlara ilişkin olarak Atatürk Nutuk’ta aşağıdakileri söyler:

“Efendiler, alınan tedbirler ve tertibat ve bilhassa gösterilen asabiyet ve şiddet sayesinde, Ali Galip ve Halil Beylerin aldatmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış, ümitsiz kalan Ali Galip evvela Urfa’ya ve oradan Halep’e firar etmiştir. Mister Novil de nezaret altında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de birer suretle firar eylemişlerdir. Bu safhaları daha ziyade izahta bir fayda görmüyorum. Bu hususlara dair beyanatıma ek olarak yayımlanacak olan

vesikaların okunmasından bugün ve yarın için uyarıcı noktalar çıkarılacağını ümit ederim” (Atatürk, 1970: 124).

“Efendiler, hatırlarınızda olsa gerektir ki, memleketimizde ve Kafkasya’da incelemeler yapmak üzere Amerika hükümeti General Harbord’un riyaseti altında bir heyet göndermişti. Bu heyet Sivas’a geldi. 22 Eylül 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya konuştuk. Generale, milli hareketin maksat ve gayesi ve milli teşkilat ve birliğin ortaya çıkış sebebi, gayrimüslim unsurlara karşı olan hissiyat ve yabancıların memleketimizdeki olumsuz propagandası ve icraatı hakkında tafsilatlı ve delilli olarak beyanatta bulundum. General’in bazı garip sorularına da muhatap kaldım. Mesela, millet tasavvur edilebilen her türlü teşebbüs ve fedakarlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksın? Verdiğim cevapta -hatırımda aldanmıyorsam- demiştim ki: Bir millet mevcudiyet ve bağımsızlığını temin için tasavvur edilebilen teşebbüsleri ve fedakarlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Dolayısıyla millet hayatta oldukça ve fedakarane teşebbüslerine devam eyledikçe muvaffakiyetsizlik söz konusu olamaz.” (Atatürk, 1970: 148).

Gazi Mustafa Kemal Paşa Sakarya Meydan Muharebesi’nin düşmanla kıran kırana mücadele edildiği en yoğun döneminde vatanseverliğini tarihe geçecek veciz sözleriyle aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“Meydan muharebesi 100 kilometrelik cephe üzerinde cereyan ediyordu. Sol cenahımız, Ankara’nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun cephesi batıya iken güneye döndü, arkası Ankara’ya iken kuzeye verildi. Cephe değiştirilmiş oldu. Bunda hiç beis görmedik. Müdafaa hatlarımız, kısım kısım kırılıyordu. Fakat hemen, kırılan her kısım, en yakın bir mesafede yeniden tesis ettiriliyordu. Müdafaa hattına çok ümit bağlamak ve onun kırılmasıyla, ordunun büyüklüğü ile orantılı, uzun mesafe geriye çekilmek teorisini kırmak için memleket müdafaasını başka bir tarzda ifade ve bu ifademde ısrar ve şiddet göstermeyi faydalı ve tesirli buldum.” Dedim ki:

"Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz.

Onun için küçük büyük her birlik, bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler, ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzi de nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur."

"İşte, ordumuzun her ferdi, bu sistem dahilinde, her adımda azami fedakarlığını göstermek suretiyle, düşmanın üstün kuvvetlerini imha ederek, yıpratarak, nihayet onu, taarruzuna devam kabiliyet ve kudretinden mahrum bir hale getirdi." (Atatürk, 1970: 463).

4.3. Özgürlük Değeriyle İlgili Bulgular

Topyekün vatanın bütünlüğü sağlanmadan ve milletin bağımsızlığı sağlanmadan özgürlük değerine ulaşılması mümkün değildir. Bu sebeple Atatürk Erzurum Kongresi'nde özgürlüğün sağlanabilmesi için milli iradenin hakim kılınması, vatanın düşmanlardan temizlenmesine, vatanın bir bütün olduğuna, bir karış toprağının bile kıymetli olduğuna vurgu yaparak Erzurum Kongresi'nde alınan prensipleri bu bağlamda aşağıdaki gibi özetlemiştir:

"Efendiler, Erzurum Kongresi 14 gün devam etti. Mesaisinin neticesi, tespit ettiği nizamname ve bu nizamname muhteviyatını ilan eden beyanname! İçinde yer alanlardan ibarettir. Bu nizamname ve beyanname muhteviyatından, zaman ve muhitin gerektirdiği birtakım tali ve ehemmiyetsiz görüşler ve lüzumsuz fikirler çıkarılarak incelenirse, birtakım esaslı ve kapsamlı prensiplere ve kararlara ulaşırız. Müsaade buyurursanız, bu prensiplerin ve kararların, bence daha o zaman nelerden ibaret kabul edilmiş olduğunu işaret edeyim":

- 1. Milli sınırlar dahilinde bulunan vatanın bütün kısımları bir bütündür. Yekdiğerinden ayrılamaz.*
- 2. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde millet birlikte müdafaa ve mukavemet edecektir.*
- 3. Vatanın ve bağımsızlığın muhafaza ve teminine merkezi hükümet muktedir olmadığı takdirde, maksadın temini için geçici bir hükümet teşekkül edecektir.*

Bu hükümet heyeti, Milli Kongre'ce seçilecektir. Kongre toplanmış değilse, bu seçimi Heyeti Temsiliye yapacaktır.

4. Kuvayi Milliye'yi etken ve milli iradeyi hakim kılmak esastır.

5. Hristiyan unsurlara siyasi hakimiyet ve toplumsal dengemizi ihlal edecek imtiyazlar verilemez.

6. Manda ve himaye kabul olunamaz.

7. Milli Meclis'in derhal toplanmasını ve hükümet icraatının Meclis'in denetimine konulmasını temin etmek için çalışılacaktır.

Bu prensipler ve bu kararlar muhtelif şekillerde görülmüşlerse de, asla asli mahiyetlerini değiştirmeksizin, tatbik imkanı bulmuşlardır.” (Atatürk, 1970: 72-73).

4.4. Barış Değeriyle İlgili Bulgular

“Hükümetle milletin tam bir birlik dahilinde çalışarak, tespit edilen esaslar dahilinde, milli emellere uygun bir barış elde edilmesi lüzumunu her zamandan ziyade takdir etmekte olduğumuzdan, hükümet icraatına karşı her türlü muhalefet ve müşkülât çıkarmaktan kaçınmayı vatani bir vazife kabul ediyoruz. Her şey bitmiş, milli gaye elde edilmiş değildir. Arada daha pek müthiş ihtimaller mevcuttur. Geleceğin sonsuz şüpheli vaziyeti içinde, Kuvayi Milliye'nin kurtarıcı mesaisinin lüzumlu bulunup bulunmadığının hükümetten sorulması icap eder. Bize gelince, tarihin bu memlekette şimdiye kadar meydana getirmediği bu milli birlik ve dayanışmanın ihlaline ait her hareketi bir vatan hainliği kabul ederek ona göre gerekli karşılığını icrada tereddüt etmeyeceğiz. Bu mecburiyet ve zaruretin hükümet erkanınca bilinmesi pek faydalı olacaktır.” (Atatürk, 1970: 295-296)

İstiklal Savaşı döneminde Türk-Ermeni ilişkilerinde Gümrü müzakereleri ve sonrasında imza edilen Gümrü Antlaşması oldukça önemli bir süreçtir. 1920 yılının sonlarına doğru başlayan Doğu Harekâtı sonrasında Ermeni Kuvvetleri yenilgiye uğratılmıştır. Bunun üzerine Ermenistan Hükümeti barış talep etmek zorunda kalmıştır. İki ülke arasında savaşa son vermek ve barışı sağlamak üzere 26 Kasım 1920 ile 2 Aralık 1920

tarikhleri arasında Gümrü’de müzakereler gerçekleştirilmiştir. Ermenistan heyetinin müzakereler sırasında Sevr Antlaşması’nı reddetmesi Türkiye açısından önemli bir gelişme olmuştur. Türk heyeti müzakereler sırasında Türkiye’nin doğu sınırlarını güvence altına alan koşullar ileri sürmüştür. Ermenistan heyetini ise, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bazı bölgelerin Ermenistan’a verilmesi, antlaşma koşulları gereğince Ermenistan’ın teslim etmesi gereken silahların geri istenmemesi ve Ermenistan ordusunun mevcudunun azaltılmaması gibi taleplerde bulunmuştur. Türk heyeti bu talepleri kabul etmemiştir (Erden, 2015: 93).

3 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Antlaşması, Ankara hükümetinin yaptığı ilk antlaşma olması sebebiyle oldukça önemlidir. Gümrü antlaşmasıyla, Harsit vadisine kadar olan Türk topraklarını kendilerine almayı planlayan Ermeniler, Osmanlı Devleti’nin 1877-1878 harbinde yitirmiş olduğu yerleri Ankara Hükümeti’ne bırakarak oradan çıkarılmıştır. Türkiye’nin doğusunda önemli değişiklik olması nedeniyle 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşması ve sonrasında da 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması Rusya ile imzalanmıştır (Özgiray, 2002: 66).

Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti ile yapılan Gümrü Antlaşması, Kurtuluş Savaşı sırasında TBMM Hükümeti ile arasında 3 Aralık 1920’de imzalanan ilk antlaşmadır. Bu antlaşma TBMM tarafından uluslararası sahada imzalanan ilk antlaşmadır. Atatürk Nutuk’ta Gümrü antlaşmasını hazırlayan askeri zaferi ve Gümrü antlaşmasını aşağıdaki gibi anlatır:

“Efendiler, muharebe meydanında emir bekleyen Doğu Ordumuz, 28 Ekim 1920 günü Kars üzerine harekete başladı. Düşman, mukavemet etmeksizin Kars’ı terk etti. 30 Ekim’de tarafımızdan işgal olundu. 7 Kasım tarihinde kıtalarımız, Arpaçayı’na kadar olan mıntıkeyi ve Gümrü’yü işgal etti. Ermeniler, 6 Kasım’da ateşkes ve barış için müracaat etmişlerdi. Biz de ateşkes maddelerini, Hariciye Vekaleti vasıtasıyla 8 Kasım’da Ermeni ordusuna bildirdik. 26 Kasım’da başlayan barış müzakereleri 2 Aralık’ta son buldu. 2/3 Aralık gecesi Gümrü Antlaşması imza olundu.” (Atatürk, 1970: 371).

“Milli hükümetin yaptığı ilk antlaşma: Gümrü Antlaşması”

“Efendiler, Gümrü Antlaşması milli hükümetin yaptığı ilk antlaşmadır. Bu antlaşma ile düşmanlarımızın hayalhanesinde kendisine Harşit vadisine kadar olan Türk ülkeleri bahşedilmiş olan Ermenistan, Osmanlı Devleti’nin 1877 Seferi’yle kaybetmiş olduğu yerleri bize, milli hükümete terk ederek dava

haricine çıkarılmıştır. Doğuda, vaziyetlerde mühim değişiklik olması yüzünden, bu antlaşma yerine, daha sonra imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşmaları geçmiştir.” (Atatürk, 1970: 372).

Atatürk’ün 28.1.1921 tarihinde “Dersaadet'te Tevfik Paşa Hazretleri'ne” hitabıyla Sadrazama gönderdiği mektupta Ankara Hükümeti’nin barışa açık olduğu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

“TBMM Hükümeti barış ve selameti büyük bir ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız milli haklarının tanınmasını talepten ibaret olan şartlarını mükerreren ilan ve işbu hakların tasdiki halinde, teklif olunacak müzakereleri kabule hazır olduğunu beyan eylemiştir. İtilaf devletleri, Londra'da yapacakları konferansta, Doğu Meselesini adalet ve hak dairesinde halletmeye karar vermişlerse, davetlerini TBMM Hükümeti'ne doğrudan doğruya yöneltmelidirler. Belirtilen şartlar dairesinde vuku bulacak davetin TBMM Hükümeti tarafından iyi karşılanacağını tekrar beyan ederiz.” (Atatürk, 1970: 418).

Fransız hükümetiyle ilk temas ve Ankara Antlaşması sırasında Atatürk’ün Mösyö Franklen Buyyon’a söylediği şu sözler barışla ilgili olarak manidardır. Çünkü Atatürk tam bağımsızlığımızı elde etmeden barışın hiçbir faydasının olmadığını altını kuvvetle şekilde çizmiştir.

“...Biz, bunu (tam bağımsızlık) temin ve elde etmeden barış ve sükuna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen, usulen barış yapabiliriz, anlaşma yapabiliriz; fakat tam bağımsızlığımızı temin etmeyecek olan bu gibi barışlar ve anlaşmalarla milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sükunete mazhar olmayacaktır. Belki, maddi mücadelesini terk ederek yıkıma sürüklenmeye müsaade etmiş olacaktır. Eğer milletimiz buna razı olsaydı, bunu kabul eğiliminde olsaydı, iki seneden beri mücadele etmeye hiç de lüzum yoktu. Daha Mütareke'nin ertesinde sükuna geçmek mümkün olabilirdi.” (Atatürk, 1970: 469).

Atatürk Nutuk’ta barışa giden yolun tam bağımsızlıktan geçtiğini yine vurgulayarak aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

*“Efendiler, 1922 senesi Ağustos’una kadar da Batı devletleriyle olumlu manada ciddi münasebetler vuku bulmadı. Memleketimizde bulunan düşmanları silah kuvvetiyle çıkarmadıkça, çıkarabilecek milli mevcudiyet ve kudretimizi fiilen ispat etmedikçe, diplomasi sahasında ümide kapılmanın caiz olmadığı hakkındaki kanaatimiz kati ve daimi idi. En doğru kanaatin bu olduğunu, bu olacağını tabii olarak kabul etmek yerindedir. Hakikaten bugünün hayat şartları içinde, bir fert için olduğu gibi, bir millet için dahi kudret ve kabiliyetini fiili eser ile gösterip ispat etmedikçe itibar ve ehemmiyet beklemek beyhudedir. Kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat olunmaz”. **“İnsanlık, adalet, mertlik icaplarını, bütün bu vasıflara sahip olduğunu gösterenler talep edebilir.”** (Atatürk, 1970: 847).*

Tabii olarak artık kesin bir zafer kazanıldığının tescil edilmesi Lozan’da barış görüşmelerinin başlaması ile olmuştur. Atatürk Nutuk’ta Lozan’ı aşağıdaki şekilde aktarır:

“Lozan Konferansı genel toplantısı 21 Kasım 1922 tarihinde vuku bulmuştur. Bu konferansta Türkiye devletini İsmet Paşa Hazretleri temsil etti. Trabzon Mebusu Hasan Bey ve Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, İsmet Paşa’nın riyasetindeki Delege Heyeti’ni teşkil ediyordu. Delege Heyetimiz, Kasım 1922 başlarında Lozan’a gitmek üzere Ankara’dan ayrıldı.”

“Efendiler, iki devirden ibaret olup sekiz ay devam eden Lozan Konferansı ve neticesi dünyanın malumu bulunan bir keyfiyettir. Bir müddet Ankara’da Lozan Konferansı müzakerelerini takip ettim. Müzakereler hararetli, münakaşalı cereyan ediyordu. Türk haklarını tasdik eder olumlu neticeler görülmüyordu. Ben bunu pek tabii buluyordum. Zira, Lozan barış masasında söz konusu edilen meseleler, üç dört senelik yeni devreye ait ve onunla sınırlı kalmıyordu. Asırlık hesaplar görülmüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay olmayacaktı.”

“Efendiler, malumdur ki, yerini yeni Türk devletinin aldığı Osmanlı Devleti Uhudu Atika namı altında birtakım kapitülasyonların esiriydi. Hristiyan unsurlar birçok imtiyazlara ve istisnalara sahip bulunuyordu. Osmanlı Devleti,

Osmanlı memleketlerinde bulunan yabancılara yargı hakkını tatbik edemezdi. Osmanlı tebaasından aldığı vergiyi yabancılardan alması yasaktı.”

“Devletin hayatını kemiren kendi dahilindeki unsurlar hakkında tedbirler alması engellenirdi. Osmanlı Devleti, kendisini tesis eden asıl unsurun, Türk milletinin insanca yaşamasını temin edecek vasıtalarla da başvurmaktan alıkonmuştu. Memleketi imar edemez, şimendifer yaptıramaz, hatta mektep yaptırmakta serbest değildi. Bu gibi ahvalde derhal yabancılar müdahale ederdi. Osmanlı hükümdarları ve yakınları debdebe ve ihtişam içinde hayatlarını temin için memleket ve milletin bütün servet kaynaklarını kuruttuktan başka, milletin her türlü menfaatını hasretmek ve devletin haysiyet ve şerefini feda eylemek suretiyle birçok istikrazlar yapmışlardı. O kadar ki, devlet bu istikrazların faizlerini ödeyemeyecek hale gelmiş, cihan nazarında iflas etmiş sayılmıştı.” (Atatürk, 1970: 534-535).

“Efendiler, Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te tekrar toplandı. Delege Heyetimiz Lozan'da barışın tesisine çalışırken, ben de yeni seçimler ile meşgul oluyordum.” (Atatürk, 1970: 557).

4.5. Dayanışma Değeriyle İlgili Bulgular

Dayanışma Türk milletinin kurtuluş savaşı, milli mücadelesi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu sırasında en çok yaşadığı ve yaşattığı değerlerden bir tanesidir. Örneğin Atatürk'ün Nutuk'ta anlattığı gibi başkumandanlık kendisine TBMM tarafından verildikten sonra fakirlik, yoksulluk ve yokluklar içinde bir milletin kurtuluş mücadelesinin yürütülmesi gerekiyordu. İşte kurtuluş savaşında ordunun ihtiyacı olan gıda, giyecek, yakıt ve diğer lojistik malzemelerin temini için Atatürk Tekalif-i Milliye emirlerini yayınladı. Gazi Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu süreci şöyle anlatır:

“Muhterem efendiler, Başkumandanlığı fiilen üstlendikten sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım. Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'yle Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nin kadroları ile Başkumandanlık Karargahını teşkil ettim. Bu iki makamın müşterek mesaisini Başkumandan nezdinde birleştirip dengelemek için ve bundan başka, orduyu alakadar eden ve Başkumandanlıkla halli lazım gelen diğer vekaletlere ait muamelelerin yürütülmesi için de yanımda küçük bir kalem teşkil ettim. Ankara'daki mesaim, sadece ordunun insan ve nakliye vasıtaları

bakımından kuvvetini artırmaya ve iaşesini ve giydirilmesini temin ve tanzime ait tedbirler ve tertibat almakla geçti. Tekalifi Milliye Emirleri, bu bahsettiğim hususları temin için, iki gün zarfında, 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde, Tekalifi Milliye Emri namı altında yaptığım genel tebligattan her birinin kısaca muhteviyatından bahsedeyim. Bir harbin kazanılması için ne derece hurda şeylerin bile nazarı dikkate alınması lazım geldiğine dair bir fikir vermiş olmak için, bu muhteviyatı arz etmeye değer görürüm.” (Atatürk, 1970: 459).

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’da milli mücadeleyi örgütlemeye başladıktan bir ay sonra İstanbul hükümeti tarafından yetkileri alındı. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa milli mücadeleyi organize etmek üzere askerlik mesleğinden istifa ederek Gazi Mustafa Kemal Paşa olarak Anadolu’da milli birlik ve dayanışmayı sağlamak üzere harekete geçti. Nutuk’ta Gazi Mustafa Kemal Paşa bunu aşağıdaki gibi anlatır:

“Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919’da İstanbul’a Harbiye Nazırı tarafından davet olunduğumu ve gizli sorum üzerine kimler tarafından ve ne için talep edildiğimi ricalimizden bir zatın haber verdiğini vaktiyle bir münasebetle vuku bulan beyanatımda ifade etmiştim. O zat, Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyaseti makamında bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine İstanbul ile vuku bulmuş olan haberleşmelerin bir kısmı herkesçe malum olmuştur. Bu haberleşmeler, Erzurum’da istifa ettiğim tarihe kadar muhtelif harbiye nazırlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile devam etmiştir. Anadolu’ya dahil olalı bir ay olmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordular aksamıyla temas ve irtibat temin edilmiş ve millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak teyakkuza getirilmiş ve uyandırılmış, milli teşkilat fikri yayılmaya başlamıştı. Genel vaziyeti artık bir kumandan sıfatıyla sevk ve idareye devam imkan kalmamıştı. Vuku bulan davet emrine itaat etmemiş ve icabet göstermemiş olmakla beraber, milli teşkilat ve hareketin sevk ve teminine devam etmekte olduğuma göre, şahsen asi vaziyete geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve bilhassa tatbikine karar verdiğim teşebbüslerin ve icraatın esaslı ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. Dolayısıyla teşebbüslerin ve icraatın bir an evvel şahsi olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin birlik ve dayanışmasını temin ve temsil edecek bir heyet namına olması elzemdi (Atatürk, 1970: 49).

“Bu emirlerle, her kazada birer "Tekalifi Milliye Komisyonu" oluşturuldu. Bu komisyonların mesailerıyla elde edilenlerin, ordunun muhtelif bölümlerine nasıl dağıtılacağı düzenlendi. Vatanda her hane birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Tekalifi Milliye Komisyonu'na teslim edecekti. Tüccar ve ahali elinde mevcut olan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi üretimine yarar her tür kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamul ve gayri mamul çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, bedeli daha sonra ödenmek üzere el kondu. Mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından keza yüzde kırkına, bedeli daha sonra ödenmek üzere el konuldu. Ordu ihtiyacı için alınan nakliye vasıtalarından başka, ahalinin elinde kalan nakliye vasıtaları ile, parasız olarak yüz kilometrelik bir mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere askeri nakliyat icra edilmesini mecbur kılındı. Ordunun giydirilmesine ve iaşesine yarayan bütün emvali metrukeyel el kondu. Ahali elinde muharebeye yarar bütün silah ve cephanenin üç gün zarfında teslimini talep dildi. Benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobi, kamyon lastiği, solisyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalutkan ve bunlara benzer malzeme, sülfürik asit stoklarının yüzde kırkına el kondu. Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalathaneleriyle bu esnaflar ve imalathanelerin imal kabiliyetleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkarların isimleri belirtilmek üzere miktar ve vaziyetlerini tespit ettirildi. Ahali elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağnı arabalarının bütün teçhizat ve hayvanlarıyla beraber ve binek ve topçeker hayvanlar, katır ve yük hayvanları, deve ve merkep miktarlarının yüzde yirmisine el kondu. Emirlere uymayanlar için İstiklal Mahkemeleri'ni Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir mintikalarına gönderildi ve Ankara'da da bir mahkeme bulunduruldu.” (Atatürk, 1970: 459-460).

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Eylül 1919 tarihinde "5. Kolordu Kumandanı Kazım Paşa Hazretleri'ne" hitap cümlesiyle başlattığı mektubunda İstiklal Savaşı içerisinde kişisel olarak hareket etmektense dayanışmanın önemine atfen aşağıdaki şekilde seslenmiştir:

"...Bizim de dahil olduğumuz Kuvayi Milliye'nin, bir iki kişinin tahrikleri eseri olmayıp tamamen milli ve umumi bir şekil ve mahiyette olduğunu malumatımız dahilinde raporla mercilerine bildirmişlerdir. Bir de, bu gibi hareketlerde az çok önyak olanlar hakkında memleketimizde malum olan ahlaksızlık icabı bazı kirli vicdanlı insanların dedikodusunun önüne geçmek mümkün değildir. Bu hissi vaziyet her millette de aynıdır. Bu gibi sakıncalara karşı buraca düşünülen yegane çare, bizim sarsılmaz bir dayanışma ve samimiyetle yüce maksadımıza yürümekte bir an tereddüt göstermemekliğimizdir. Bendenizin genel menfaatlara ait ve kapsamlı olan fiil ve hareketlerimizde şahsi görüşlerimle değil, bütün değerli arkadaşlarımın vicdani ve samimi birliğiyle hareketi tercih ettiğim siz biraderimce bilinmektedir. Bununla beraber, bu hususta başkaca varit olacak siz biraderimin fikirlerinin bildirilmesini bekler, büyük bir hürmet ve samimiyetle gözlerinizden öperim, kardeşim."

Mustafa Kemal" (Atatürk, 1970: 136).

Atatürk daha ilk Samsun'a ayak bastığı tarihten itibaren milli mücadelenin topyekün bir milletin dayanışması ile amacına ulaşabileceğinin farkındaydı. Bu dayanışma ruhunu ve gereksinimini Nutuk'ta aşağıdaki şekilde ifade eylemiştir:

"Anadolu'ya dahil olalı bir ay olmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordular aksamıyla temas ve irtibat temin edilmiş ve millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak teyakkuza getirilmiş ve uyandırılmış, milli teşkilat fikri yayılmaya başlamıştı. Genel vaziyeti artık bir kumandan sıfatıyla sevk ve idareye devam imkanı kalmamıştı. Vuku bulan davet emrine itaat etmemiş ve icabet göstermemiş olmakla beraber, milli teşkilat ve harekâtın sevk ve teminine devam etmekte olduğuma göre, şahsen asi vaziyete geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve bilhassa tatbikine karar verdiğim teşebbüslerin ve icraatın esaslı ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. Dolayısıyla teşebbüslerin ve icraatın bir an evvel şahsi olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin

birlik ve dayanışmasını temin ve temsil edecek bir heyet namına olması elzemdi.” (Atatürk, 1970: 49).

Öyle ki Atatürk Nutuk'ta bu milli dayanışmayı bozacak filleri içinde bulunan koşullarda vatan hainliği ile eşdeğer görmüştür:

“Bize gelince, tarihin bu memlekette şimdiye kadar meydana getirmediği bu milli birlik ve dayanışmanın ihlaline ait her hareketi bir vatan hainliği kabul ederek ona göre gerekli karşılığını icrada tereddüt etmeyeceğiz.” (Atatürk, 1970: 296).

4.6. Adalet Değeriyle İlgili Bulgular

.....
Telgraf. Aceledir Ankara, 16 Mart 1920

“Bugünkü vaziyete göre, milletimiz, medeniyet cihanının insaniyetkarane hissiyat ile mütehassis vicdanlarında ve bütün İslam aleminin ruh birliğinden emin olmakla beraber, bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün resmi harici alem ile geçici olarak temas edemeyecektir. Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hristiyan ahali hakkında göstereceğimiz insaniyetkarane muamelenin kıymeti pek büyük olduğu gibi, hiçbir yabancı hükümetin fiili veya görünüşteki himayesini görmeyen Hristiyan ahalinin tam bir huzur ve sükunetle hayat sürmeleri, ırkımızın yaratılıştan donanmış olduğu medeni kabiliyete en kati bir delil teşkil eleyecektir. Vatanın menfaatlarına aykırı faaliyetleri görülenler ve memleketin huzur ve asayişini ihlal eyleyenler hakkında, din ve milliyet mensubiyetine bakılmayarak, kanuni hükümlerin eşitlikle ve şiddetle tatbiki ve mahalli hükümetlere itaat ve tabiiyet vazifelerini yerine getirmekte kusur etmeyenler hakkında da merhamet ve şefkatle muamele edilmesini özel bir ehemmiyet ile arz ve bu hususların tekmil alakadarlara süratle tebliğini ve bütün millet fertlerine münasip vasıtalarla ıamimini rica ederiz, Efendim.”(Atatürk, 1970: 316-317).

Kendisine “Yeni Hükümetin dini olacak mı?” şeklinde sorulan soruya Atatürk’ün verdiği cevap adaletle de ilişkilendirerek aşağıdaki gibidir:

“Zira, tebaası arasında muhtelif dinlere mensup unsurlar bulunan ve her din mensubu hakkında adilce ve tarafsızca muamelede bulunmaya ve mahkemelerinde tebaası ve yabancılar hakkında eşit adalet tatbikiyle mükellef olan bir hükümet, fikir ve vicdan hürriyetine riayete mecburdur. Hükümetin bu tabii sıfatının şüpheli mana atfına sebep olacak sıfatlarla kayıtlanması elbette doğru değildir.” (Atatürk, 1970: 547).

4.7. Sorumluluk Değeriyle İlgili Bulgular

Atatürk Heyeti Umumiye’nin Ankara’yı toplanma merkezi olarak belirlemesini anlatırken, mesuliyet ve sorumlulukla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Genel vaziyeti idare ve sevk mesuliyetini üstlenenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunmalıdırlar. (Atatürk, 1970: 260).

“Malumunuzdur ki, harp ve muharebe demek, iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetleriyle ve bütün varları yoklarıyla, bütün maddiyet ve maneviyetleriyle yekdiğeriyle karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Dolayısıyla, bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar, fikren, hissen ve fiilen alakadar etmeli idim. Bütün1 millet fertleri, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan muharip gibi kendini vazifeli hissederek, bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecekti. Bütün maddi ve manevi varlığını vatan müdafaasına hasretmekte ağır davranan ve müsamaha gösteren milletler, harp ve muharebeyi cidden göze almış ve başarabileceklerine kani olmuş sayılamazlar.” (Atatürk, 1970: 464).

4.8. Eşitlik Değeriyle İlgili Bulgular

“İstanbul'un resmen ve fiilen İngilizler tarafından işgaliyle devlet kuvvetlerinin baskı ve esaret altına alınması ve Meclisi Mebusan'a taarruz olunarak milletin bağımsızlığına ve milli namusa tecavüz edilmiş olması ve bu yüzden milletvekillerinin memleketin mukadderatı hakkındaki vazifelerini yapmaya muvaffak olamayacaklarına kanaatle milletin sinesine sığınmaya mecbur olmaları, devlet ve milletin bütün kuvvetlerini hüküm ve denetimi altında bulunduracak fevkalade bir meclise şiddetle ihtiyaç doğurmuş olduğundan, fevkalade salahiyyetle Ankara'da bir meclis toplanmasına Heyeti Temsiliye'nin karar verdiği ve icabının icrasının tamimen tebliğ edildiği yüksek mahumlardır.” (Atatürk, 1970: 326).

“ Bu meclis üyeliğine, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından aday gösterilmesi caiz olduğu gibi, her ferdin de bu mukaddes mücahedeye fiilen iştiraki için bağımsız olarak adaylığını istediği mahalde hane hakkı vardır.” (Atatürk, 1970: 325).

Atatürk Nutku'nun ikinci cildinin başında giriş kısımlarında kurulacak yeni devletin kardeşlik ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde kurulacağına aşağıdaki şekilde vurgu yapmıştır:

“İstilacı olmak hevesleri, bahis mevzumuzun haricindedir. İnsanlara her türlü hususi hissiyat ve bağlarını unutturup, onları tam bir kardeşlik ve eşitlik dairesinde birleştirerek, insani bir devlet kurmak teorisi de kendine mahsus şartlara sahiptir.” (Atatürk, 1970: 337).

4.9. Çalışkanlık Değeriyle İlgili Bulgular

Atatürk Nutuk'ta telgraf memurlarının çalışkanlığını aşağıdaki şekilde vurgulamıştır.

“Efendiler, Kerim Paşa ile 27-28 Eylül gece yansından evvel saat 11'de başlayan bu haberleşmemiz, gece yarısından sonra saat yedi buçuğa kadar, tam sekiz buçuk saat devam etti. Üç safhaya ayrılabilen bu haberleşmemiz "esericedit" denilen büyük tabaka kağıtlardan yirmi beş sayfa doldurdu. Bunların hepsini buradan okuyarak tahammülünüzü suiistimal etmekten korkarım. Kerim Paşa merhumun, esaslı görüşlere ve -kendisinin anlayışına rağmen-ne yazık ki kuvvetli bir mantığa dayanmamakla beraber, tatlı sözlerinin

ve tantanalı cümlelerinin okunup işitilmesini temin için, yayımlayacağım vesikalar arasına bu haberleşmemizi de aynen dahil edeceğim.” (Atatürk, 1970: 150-151).

“Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim; bütün telgrafçılarımızın milli teşebbüs ve hareketimize yaptıkları fedakârane hizmetlerinin milli tarihimizde mühim mevkii vardır. Kendilerine bugün alenen teşekkür etmeyi bir vazife sayarım.” (Atatürk, 1970: 161).

Atatürk Kerim Paşa’ya cevaben yazdığı bir mektubun son cümlesini çalışmanın önemine vurgu yaparak bitirmiştir:

“...Millet, Allah'ın emrini yerine getirecektir ve buyurduğunuz gibi, milli haklarımız çok mübarek ve hayırlı olacaktır. Lütfkar dualarının eksik edilmemesini rica ederim. Çalışmak bizden, yardım baki Allah'tandır.”

Mustafa Kemal " (Atatürk, 1970: 155).

Atatürk Nutuk’un 2. Cildinin en başında hayatın bir mücadeleden ibaret olduğundan hareketle çalışmanın önemine vurgu yapmıştır

“Efendiler, bilirsiniz ki, hayat demek, mücadele, çarpışma demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da, manen ve maddeten kuvvete, kudrete dayanır bir keyfiyettir. Bir de, insanların meşgul olduğu bütün meseleler, maruz kaldığı bütün tehlikeler, elde ettiği muvaffakiyetler, ortaklaşa, genel bir mücadelenin dalgaları içerisinde doğagelmıştır.” (Atatürk, 1970: 335-336).

4.10. Bilimsellik Değeriyle İlgili Bulgular

Muhterem efendiler, bu kadar cahil ve cihanın ahval ve hakikatlerinden bu derece habersiz Şükrü Hoca ve benzerlerinin milletimizi aldatmak için İslam hükümleri diye yayımladıkları safsataların esasen tekrara değeri yoktur. Fakat, bunca asırlarda olduğu gibi, bugün dahi milletlerin cehaletinden ve taassubundan istifade ederek bin bir türlü siyasi ve şahsi maksat ve menfaat temini için dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların dahil ve hariçte mevcudiyeti, bizim bu zeminde söz söylememiz ihtiyacını, ne yazık ki,

henüz ortadan kaldırmıyor. İnsanlıkta din hakkındaki hisler ve bilgiler her türlü hurafelerden sıyrılarak hakiki ilim ve fenlerin nurlarıyla saf ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır. (Atatürk, 1970: 541).

4.11. Aile Birliğine Önem Verme Değeriyle İlgili Bulgular

“Efendiler, milletimizin toplumsal, iktisadi, özetle bütün medeni muamele ve münasebetlerinde verimli neticelerin teminatı olan yeni kanunlarımız da, kadınların hürriyetini temin eden ve aile hayatını sağlamlaştıran Medeni Kanun da bu bahsettiğimiz devrede vücuda getirilmiştir. Dolayısıyla, biz her vasıttan, yalnız ve ancak bir bakış açısından istifade ederiz. O bakış açısı şudur: Türk milletini, medeni cihanda layık olduğu mevkie yükseltmek ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha ziyade takviye etmek . . . ve bunun için de, istibdat fikrini öldürmek...”(Atatürk, 1970: 665).

4.12. Bulguların Analizi

4.12.1. Bağımsızlık Değeri Çözümlemesi

Mustafa Kemal'in milli mücadelenin başından itibaren varmak istediği hedef; düşmanı vatandan göndermek, Türkleri imha planı olan Sevr'i ortadan kaldırmak, Doğu sorununu (Şark Meselesini) kendi lehimize çözümlemek olmakla birlikte aslında varmak istediği nihai hedef millî hâkimiyete dayalı, kayıtsız, şartsız, bağımsız bir Türk Devleti kurmaktı.

Birçok kuruluşun yerel kurtuluş yolları arama gayretlerine giriştikleri, bazılarının da yabancıların mandasını veya himaye yönetimlerini yeğledikleri 1919 baharında bunların hiç birinin "sağlam ve gerçek" bir davranış olamayacağına inanan Gazi Mustafa Kemal Paşa, kendi kararını aşağıdaki gibi açıklamaktadır (Turan, 1989: 448).

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın birinci hedefi ulusal bağımsızlığı sağlamak, ikinci hedefi ise ulusu çağdaş uygarlık düzeyine yükseltmek idi. Ulusal bağımsızlık sağlanmadan ikinci hedefe yönelmek mümkün olamazdı (Kışlalı, 2001: 64).

Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya göre bağımsızlık ve çağdaşlaşmak beraber yürümeliydi. Bağımsızlığını kazanamayan bir toplum, kendi iç dinamikleriyle gelişemezdi. Ne imkânlarının tümünü kendi gelişmesi ve kalkınması için kullanabilir, ne de kendi çıkarlarını dış güçlerin çıkarlarının önüne geçirebilirdi. O halde ilk aşama bağımsızlıktı. Atatürk, bağımsızlığı yalnızca siyasal bağımsızlık olarak almıyor, tam bağımsızlığı savunuyordu. Ona göre, ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bir toplum, siyasal açıdan da tam bağımsızlığını gerçekleştiremezdi. Gazi Mustafa Kemal Paşa şöyle diyordu: "Tam bağımsızlık, elbette siyasi, mali, iktisadi, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyet demektir." (Kışlalı, 2001: 44).

Gazi Mustafa Kemal Paşa tam bağımsızlık taraftarıdır, tam bağımsızlığın bölünmez bir bütün olduğuna inanmaktadır. Yabancı ülkelerle ilişkilerimizde istiklâlimizin tehlikeye düşmesine şiddetle karşı çıkmakta, böyle bir işe kalkışan yabancı ülkeye 'amansız' düşman olunmasını öngörmektedir. Ayrıca, ne kadar zengin olursa olsun, bağımsızlığını kaybeden bir ülkeye ancak uşak muamelesinin yakışacağını söylemekte, bunun için de Türk milletinin yeni kurduğu devletin 'mukadderatına, muamelatına, istiklâline' hiç kimseyi karıştırmayacağını beyan etmektedir (İlhan, 2008: 75).

Nutukta bağımsızlık kelimesi yerine istiklal kelimesinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Zaten yürütülen mücadelenin adı milli mücadele değil istiklal savaşıdır. Doküman incelemesi sırasında bu hususa dikkate edilerek inceleme yapılmıştır.

İstiklal Savaşı'nın tarihi aynı zamanda Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin tarihidir. Tarih boyunca başka bir devletin egemenliğini kesinlikle reddeden Türk milleti, bir kez daha bu husustaki kararlılığını net bir biçimde İstiklal Savaşı ile göstermiştir. Bağımsızlık, bir milleti millet yapan değerlerin başında gelmektedir ve bağımsızlığı elde etmek için milletçe birlik içinde mücadele edilmesi gerekir. Türk milleti için İstiklal Savaşı'nda "1919-1922" bu şekilde anlamlandırılır. Türk milletinin her kesiminin mücadelesiyle ve çabasıyla kazanılan bu zaferde; milletimizin gerçekleştirdiği fedakârlıklar, çekilen acılar, maruz kalınan zulümler, ölümler ve şehadetler unutulamaz (Sakallı, 2012: 138).

Ekonomik, finansal, kültürel, adli ya da askeri bağımsızlık bir dost devlete (müttefike) dahi kısmen olsun bağışlanırsa, yani eşit taraflar durumundan çıkarılarak bir tür vesayete razı olunursa, bu cömert davranış, bağımsızlığın tümünden kaybolması, barışçıl yollardan esaret boyunduruğunun kabul edilmesi sonucuna ulaştırmaktadır. İşte bu sebeple Atatürk, sadece siyasal alanda kalan bağımsızlığa, aldaticı bağımsızlık gözüyle bakmış ve hep “tam bağımsızlık” (istiklali tam) ya da “gerçek bağımsızlık” (hakiki bağımsızlık)’tan söz etmiştir (Aksoy, 1971: 3)

Millî Mücadele, tüm mücadele örneklerden bir adım ötede “mazlum milletler” diye adlandırılan bir cephede ilk kez bir bağımsızlık savaşının örneğiydi. Osmanlı devletinin küllerinden bir ulus-devlet, Türkiye Cumhuriyeti doğacaktı (Toprak, 2012: 528).

Nutuk’taki anlatımla Türk milletinin İstiklal Savaşı sırasında; vatan ve bayrak sevgisinin etrafında toplanan, kendine ait değerleri ve bağımsızlığını yüksek bir vakurla ve özgüvenle savunan, bir millet olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bağımsızlığın kökenleri, atalarımızın hayalleri, dilekleri ve namuslarından doğmaktadır. İstiklal Savaşı tarihimizde gelecek nesillerin bağımsızlığını sağlamak ve hür bir millet olarak yaşamalarına hizmet etmek için canlarını ortaya koymuş bu kahraman millet mallarını da hiçe saymıştır.

Bir tarafta Gazi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yeni Türk Devleti adına savunduğu tez, “tam bağımsız”, yani her alanda tam serbestliğe sahip, işlerine yabancı devletlerin karışamayacağı ve denetleyemeyeceği bir devleti batı ülkelerine (Atatürk’ün Nutuk’taki tabiri ile; Kapitalist ve emperyalist âleme) kabul ettirmektir. Buna karşılık emperyalist âlemin mücadelesi ise, önce Yunanlılar aracılığıyla Türkiye’yi fiilen işgal etmek, askeri yenilgiden sonra da Türkiye’nin yabancı askerlerden arınmasına razı olmak zorunluluğunda kalırsa bile, onun ekonomik, mali, adli çeşitli alanlarda bağımlı kalmasını sağlamak içindir. Hatta bu yüzden, Lozan Antlaşması görüşmeleri kesilmek zorunda kalmıştı (Aksoy, 1971: 14).

Gazi Mustafa Kemal Paşa Samsun’a çıktığı ilk günden itibaren memleketin içinde bulunduğu vaziyet karşısında bir tek çare olduğunun farkındaydı. O da Nutuk’taki kendi ifadesi ile “milli hakimiyete dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti tesis etmek!” İşte, Atatürk’ün daha İstanbul’dan yola çıkmadan önce düşündüğü ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığı karar, bu karardı (Atatürk, 1970: 38).

Erzurum Kongresi toplanmadan önce, Gazi Mustafa Kemal Paşa Amasya'da yayınladığı genelgede; "Anadolu'nun her açıdan en güvenli yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırıldığını" duyurmuştu. Daha sonra Erzurum Kongresi toplanınca Sivas Kongresi geriye kalmış idi. Ancak Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi için bir prova niteliği taşımaktaydı, aynı zamanda temsilcilerin Sivas'a gelebilmeleri açısından zaman kazandırmıştı. Buna rağmen Sivas Kongresine Erzurum Kongresi'ne katılan kadar delege katılamamıştı. Halbuki Amasya genelgesinde, delegelerin hızlı bir şekilde yola çıkması istenmişti. Ancak çeşitli engellemeler sonucunda gecikme yaşandığı görülmektedir. Bu gecikmede mülki ve askeri makamların ihmali olduğu kadar kongrenin mahiyetinin iyi bilinmemesi de etkili olmuştur (Kasalak, 1992: 187).

İstiklal Savaşı sırasında genel de Amerikan mandacılığı fikrine daha fazla eğilim olmakla birlikte Rusya'ya yaklaşan bir kesim ile İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin himayesinde kurtuluş çareleri arayan kesimlerde söz konusu olmuştur. Ancak bu devletlerin siyasi, ekonomik, askeri durumları ve İstiklal Savaşının başarıya ulaşması, mandacılık fikirlerini bertaraf ederek engel olmuştur (Arslan, 2019: 1).

Bağımsızlık fikrinin dışında milli mücadele sürerken bir taraftan da İstanbul'da saray çevrelerinde Anadolu'ya da sirayet edecek şekilde mandacılık fikirleri ortaya çıkmıştır. Amerikan mandacılığı ve İngiliz mandacılığı gündeme gelmiştir. Atatürk bir taraftan da bu mandacılık fikriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk özgürlük düşüncesini topluma yaymak için büyük çaba sarf etmiştir. Hem de bu çabayı, özgürlük ve demokrasinin yükselme döneminde değil özgürlük ve demokrasinin kötü ve zararlı olduğu düşüncesinin Avrupa'ya büyük ölçüde egemen olduğu bir dönemde göstermiştir. Atatürk'ün kendi el yazısı ile kaleme aldığı Medeni Bilgiler kitabı, halka özgürlük ve demokrasiyi öğretmek için hazırlanmış bir el kitabıydı. Daha sonra bu kitap okullarda ders kitabı olarak da okutulmuştur (Kışlalı, 2001: 24).

Londra Konferansı ve izleyen dönemde gerçekleştirilen ancak genel kabul görmeyen antlaşmalar, müttefik kuvvetlerinin Ankara'yı muhatap olarak kabul etmek zorunda kaldıklarını gösteriyordu. Müttefiklerin bu muhatap alışı, daha sonra

kendisini 1921 yılında Ankara Antlaşması'nın imza edilmesinde daha somut bir şekilde kendini gösterdi (Yılmaz, 2018: 398).

4.12.2. Vatanseverlik Değeri Çözümlemesi

Türkiye'de modern vatandaşlığın inşası açısından Nutuk'un kapsadığı 1919-1923 yılları arasındaki dönem, bazı belirsizlikler içermekle beraber, genel olarak ulus-devlet projesinin, yeni yasal ve meşru, tam, mükellef üyelik kavramlarının Türk siyasal hayatının sınır çizen, tanımlayan, temel söylem ve yapılarının ilk defa şekillendiği dönemdir. Toprak bütünlüğüne dayalı siyasal birlik yeni devletin bağımsızlığının temel şartı ve en yüksek siyasal amacı olarak belirlenmiştir. Türk olmanın siyasal ve kültürel anlamları gibi hususların ilk kez bu dönemde yeni devletin toplumsal ve siyasal yapısına yön verecek şekilde siyasal seçkinler arasında tartışılmaya başlandığı ve pratik olarak da siyasete yansımalarını görmektedir (Kaygusuz, 2005: 198).

Modern vatandaşlık kültürel bir çevrelemeyi, bir ulusal kimlik etrafında yürütülen bir kapama politikasını işaret eder. Bu aşama, vatandaşlığın ulusal kimlikle ilişkisinin tanımlandığı, modern ulus-devlet bağlamında vatandaşlık-ulusal kimlik özdeşliğinin kurulduğu evredir. Modern vatandaşlık kavramı, siyasal üyeliğe kültürel bazı özellikleri ve belirli bir kültürel topluluğa ait olmayı entegre eder. Modernite bağlamında, bu kültürel çevreleme süreci, hakim bir kültürel aidiyet, egemen bir dil, bir etnik öz veya dinsel bağlılık, bunların hepsinin ya da birkaçının oluşturduğu bir kültürel birleşim etrafında maximum türdeşliği inşa edildiği süreçtir (Brubaker, 1992: 29).

Modern bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ve yeni ulusal vatandaşlığın fiziki, kültürel ve siyasal sınırları, yeni devletin ilk anayasasından çok daha ayrıntılı bir şekilde ve ilk olarak 24 Temmuz 1923 tarihinde uluslararası bir antlaşma olan Lozan Antlaşması ile çizilmiştir. Bununla beraber yeni devletin kurucuları, müttefik ve komşu devletlerle girilen bir seri siyasi ve ideolojik etkileşme sürecinde aldıkları kararlarla modern bir ulus devlet ve üniter bir vatandaşlık anlayışının erken öncüllerini ortaya koymuşlardır (Kaygusuz, 2005: 201).

Mondros Mütarekesi'yle bağımsızlığını kaybetme tehditiyle yüzleşen Türk milletinin Milli Mücadele'yi başlatmaktan başka bir çıkar yolu yoktur. Mondros Mütarekesi'nin arkasından Türk halkının psikolojisinin bozulması, ordunun terhis edilmesi, ekonominin bozulması, fakirliğin ve yoksulluğun artması, siyasi otoriteye (İstanbul Hükümeti) olan

güvenin azalması gibi sebeplerle ve işgallerin etkisiyle birlikte çaresizlik artmıştır. Ancak bu noktada birlik ve beraberliğin sağlanması ve bu toplumsal gücün vatanın kurtarılması hedefine yönlendirilmesi, bağımsızlık savaşının kazanılmasında önemli manevi güç ve motivasyon kaynağını oluşturmuştur (Kısıklı, 2006: 114).

Azınlık faaliyetleri bir tarafta bu genel kötü durum karşısında milletin bağımsızlığını tehlikeye sokan üç eğilim belirlemiştir. Bunlardan birincisi İngiliz himayesini isteyenlerdi. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde saraya yakın bazı çevreler ve Damat Ferit Paşa hükümeti İngiliz mandacılığını yoğun bir şekilde destekliyorlardı ve İngiliz Muhipleri (Severleri) Cemiyetini kurulmuştur. Bu çevreler ülkenin tek başına müstakil olarak bağımsızlığını sağlayamayacağını düşündükleri için İngiliz desteğiyle ama bağımsızlığı kaybetmek pahasına bir politika geliştirmişlerdi. İkinci eğilim Amerikan mandasını istemektir. Amerika 1. Dünya Savaşına 1917 yılında girdikten sonra dünyada barış havariliğine soyunmuştu. 8 Ocak 1918 tarihinde dönemin Amerikan Başkanı Wilson kendi adıyla anılan 14 maddelik Wilson Prensipleri olarak adlandırılan bir bildiri yayınladı. Bu bildirinin 12. Maddesi doğrudan Osmanlı Devletini konu alıyordu. Ocak 1918 tarihinde Wilson; “Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarına tam bir egemenlik sağlanmalıdır.” Şeklinde demeç vermiştir. Bu düşünce Mütareke Döneminde yani 1919 yılında özellikle İstanbul'daki aydın çevrelerde çok büyük bir etki yaratmıştır. Yunus Nadi, Ebu Ziya Tevfik, Halide Edip Adıvar gibi sonradan İstiklal Savaşına önemli destek sağlayan isimler 1919 yılının ağır ve bunalımlı koşullarında Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuşlar ve desteklemişlerdir (Karabulut, 2016: 158).

“Üçüncü çare ise şu idi diyor Mustafa Kemal Nutuk'ta, bölgesel kurtuluş yollarını denemek.” Atatürk bölgesel kurtuluş yolları ile müdafaa-ı hukuk cemiyetleri, redd-i ilhak cemiyetleri, muhafaza-ı hukuk-u milliye cemiyetleri gibi çeşitli isimler altında örgütlenmiş ve ülkenin işgale girmiş veya işgal tehlikesi altında yaşayan veya azınlıkların tedhiş faaliyetleri sonucunda kendi bölgelerini korumak isteyen birtakım Müslüman ve Türklerin kurdukları bölgesel cemiyetleri kestetmiştir. Ülkenin dört bir tarafında kurulan bu cemiyetlerin en büyük eksiği ulusun topyekûn bağımsızlığını sağlama düşüncesinde olmayışları ve yerel kalmalarıydı. Türk Milli Mücadelesinde Mustafa Kemal Atatürk'ü çağdaşlarına hatta dünya tarihindeki önemli liderlere göre ayrı bir yere konumlandıran temel felsefe onun hem bağımsız bir ülke ve ulus için mücadele etmesi hem de monarşinin yerine ulus egemenliğe dayalı bir devlet yapısına kavuşturmak istemesiydi. Atatürk bu

hedefini 1927 yılında kendisi yine nutukta söylemiştir. Atatürk Nutuk'ta "içinde bulunduğumuz o tarihte Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrünü tamamlamıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir Ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamaktan ibaretti. Osmanlı Devleti ve onun istiklali, padişah halife ve hükümet bunların hiçbirinin anlamı kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti diyerek o halde gerçek karar ne olabilirdi diye soruyor Nutuk da ve diyor ki; milli hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak."

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unda vatanseverlik değeri eserin tamamına yayılmış bir şekilde işlenmektedir. Nutuk'un ilk bölümünde bir taraftan Osmanlı Devleti'ni bölmek isteyen azınlıklara ait zararlı cemiyetler ve diğer taraftan vatani kurtarmayı amaçlayan ancak dağınık halde ve koordinasyon olmadan çalışan yurt sathına yayılan yararlı cemiyetleri anlatmaktadır. Ayrıca kurtuluş mücadelesini henüz başlatmadan önceki İstanbul'da yaşanan mandacılık heveslilerinin vatana ihanetleri üzerinde durmaktadır. Bir şeyi anlatırken önce ne olmadığını anlatmak etkili bir anlatım tarzıdır. Atatürk Nutuk'ta bu şekilde vatani sevmenin başka bir milletin mandası altında kendi coğrafyası altında yaşamak olmadığını bunun aksine hür ve özgür bir biçimde kendine ait olan toprakları canı pahasına savunarak yaşamak olduğunu vurgulayarak başlamaktadır.

İstiklâl Savaşımızın tarihinde önemli bir yeri olan Erzurum Kongresi'nin toplanması, Anadolu'nun batısında Yunan kuvvetlerine karşı cephe almış bulunan Kuva-yı Milliye üzerinde oldukça büyük manevî bir tesir oluşturmuştur. Bütün Anadolu'da milletin ve vatanın kurtarılması için hassas olunan müşterek bir gayeye, millî hâkimiyete doğru hep birlikte hareket edileceği fikri kuvvet bulmuştur (Özalp, 1998: 43).

Anadolu'da milli direnişin ve uyanışın başlamasının itici gücü vatanımızda başlayan işgaller olmuştur. Erzurum Kongresi'yle Misak-ı Milli ruhunun temeli atılmış, toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi ise bu kararları tüm halkı temsil edecek bir meclis olarak onaylamış ve kamuoyuna duyurmuştur. Bu sebeple vatanseverlik değeri, milli mücadelenin nihai amacını ve gerekçesini temellendirmiştir. Nitekim İstiklal Savaşı boyunca bu mücadeleyi yürütenler arasında bazı fikir uyuşmazlıkları bulunmasına rağmen bunlar ikinci planda kalmış ve öncelik vatanın işgal kuvvetlerinden kurtarılması olmuştur (Bayburt ve Duman, 2020: 1714).

4.12.3. Özgürlük Değeri Çözümlemesi

Hürriyet kelimesi ile özgürlük kelimesi birbirinin yerine kullanılan iki kelime olup, Türk Dil Kurumunun sözlüğünde özgürlük kavramı hürriyet ya da serbestlik anlamına gelmekte, bireylerin gerçekleştireceği eylemde herhangi bir güç tarafından zorlanmaması, sınırlandırılmaması ve özgür düşünüp davranabilme hürriyetine sahip olmasına özgürlük denmektedir. Dolayısıyla Milli Mücadele döneminde bu şiarla gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı hürriyet düşüncesiyle gerçekleştirilmiş eylemlerdir. Zaten İstiklal Savaşı döneminin bizzat kendisi bir hürriyet ya da özgürlük kavramından ortaya çıkarak gerçekleştirilen bir eylemdir. Bununla birlikte Türk Milli Mücadelesinin farklı ve aykırı bir tarafı da bulunmaktadır. Bu farklılık Türk Milli Mücadelesinin bir taraftan özgürlük düşüncesinin sonucu olarak bağımsızlığı sağlamaya çalışırken diğer taraftan da ulusal egemenlik mücadelesini verip ulusal egemenliği gerçekleştirmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türk Milli Mücadelesini çağdaşlarından ya da kendisinden önce hatta sonradan gerçekleştirmiş olan ulusal egemenlik mücadelelerinden ayıran temel farklılık budur. Başka bir deyişle bir tarafta hariçten gelen emperyalist güçlere karşı gerçekleştiren bir tam bağımsızlık mücadelesi diğer tarafta ömrünü tamamlamış Osmanlı Devleti ve saray hâkimiyetine karşı geliştirilmiş, ortaya konulan ulusal egemenlik mücadelesi yer almaktadır. Bu durum tarihin getirdiği bir sonuç ve dönemin şartlarının dayatması olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Atatürk'ün 1927'de CHF Büyük Kongresinde okuyarak icra ettiği Büyük Nutuk, bu cümlelerle başlamaktadır. Atatürk Nutuk'un başında 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında ülkenin içinde bulunduğu genel durumu tasvir etmektedir. Nutkun içerdiği dönem Osmanlı ordusunun yenildiği, birçok olumsuz şartın ateşkes anlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin önüne konduğu, I. Dünya Savaşı'nın uzun yıllar milleti yorgun ve harap düşürdüğü, ülkeyi savaşa sokanların yani İttihatçıların kaçtığı, padişah Vahdettin'in kendi egemenliğini, ulus üzerindeki egemenliğini daha kısıtlanmış koşullarla da olsa devam ettirmek istediği ayrıca Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı dönemde Sadrazam olan Damat Ferit Paşa'nın da aynı şekilde padişaha destek verdiği bir dönemdir. İstanbul işgale uğramış, İngilizler Antep'e Maraş'a ve Urfa'ya yerleşmiş ve Fransızlar Adana'ya gelmiş ve 15 Mayıs 1919'da İzmir'e Yunan işgal kuvvetleri çıkarılmıştır (Karabulut, 2016: 157-158).

Atatürk için, demokrasi her şeyden önce bir özgürlük sorunuydu. "İrade ve egemenlik milletin tümüne aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi sosyal yardımlaşma ya da iktisadi teşkilat

sistemi değildir. Demokrasi bir maddi refah meselesi de değildir. Böyle bir görüş vatandaşların siyasi hürriyet gereksinimlerini uyutmayı amaçlar. Bir ulusu oluşturan kişilerin o ulus içinde, her çeşit özgürlüğü, yaşama özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü güven altında olmalıdır”. Atatürk yalnızca özgürlüklerden ve demokratik muhalefetten yana değildi. Aynı zamanda yargı bağımsızlığını da savunmaktaydı. “Yargısı bağımsız olmayan bir devletin kendi bağımsızlığı tartışılır” diyordu (Kışlalı, 2001: 24-30).

Yeni Türkiye’nin kımıldanması, zeminin tesviyesi ve bu tesviye edilmiş zemin üstünde, içeride millî hâkimiyete dayanan, dışarıya karşı siyaseten hür ve ekonomik bakımdan özgürlük esasını güden, ileri seviyede bir düzen kurabilmesi için, olağanüstü kanunlara, olağanüstü müdahalelere ve düzenlemelere yönelmek gerekiyordu. Bu olağanüstü müdahale ve düzenlemeler bir inkılâp demektir. Halka rağmen, fakat halk için! Disiplin ve müdahale düzeni demektir. Türkiye’yi dünyadan ayırştırmadan, demir perdeler arkasında tecrit etmeden, hür ilkeler içerisinde bir milletlerarası işbirliğine dayanan güdümlü bir inşa heyecanı, özetle bir inkılâpçı plan demektir (Aydemir 3, 1965: 200).

Mustafa Kemal’in Atatürk’ün mizacı, ikinci planda bir kişilik olmaya elverişli değildi. Emir alır, himaye görür olmaktan daima korktu. Emir vermek, teşebbüsü elinde tutmak, önde gelen özelliklerinden bir tanesiydi ve daima karar özgürlüğünü aradı (Aydemir 3, 1965: 500).

30 Ekim 1918 tarihinde imza edilen Mondros Mütarekesi’nden sonra demokratik temsil mekanizmalarına sahip güçlü hükümetler kurulamamıştır. Dış müdahalelere açık, zayıf kabinelerin yanlış uygulamaları Anadolu’da güvenlik kaygısı taşıyan yerel halkı yerel kongreler etrafında toplanmaya sevk etmiştir. Doğu illerinin Ermenilere terk edileceği kaygısı, Erzurum Kongresi’nin toplanmasına neden olmuştur. Erzurum’dan İstanbul Hükümetine, yabancı sefirliklere ve uluslararası kamuoyuna verilen mesajlar, demokratik temsile dayalı, milli bütünlüğü merkezine alan, millet bağıını vurgulayan kapsamda olmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Mücadele’nin lideri olarak bölgeye gelişi, demokratik temsil mekanizmalarını bir araya getirmiş ve Erzurum’u milli devletin kurulmasına giden yolda önemli bir noktaya taşımıştır (Ersal, 2016: 15).

4.12.4. Barış Değeri Çözümlemesi

“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”, Atatürk’ün dile getirdiği bir paroladır ve uzun yıllar Türkiye’de bir politika düsturu olarak uygulanmıştır. Hatta 1961 ve 1982 Türk Anayasalarında yer almakla üstün bir hukuk kuralı haline de gelmiştir. “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” prensibi bir taraftan; yurt içinde huzur ve sükûnu, güven içinde yaşamayı diğer taraftan da uluslararası barış ve güvenlik içinde yaşamayı hedefler. Bu ilke hem iç politikanın hem de dış politikanın temel dayanağı olmuştur (Eroğlu, 1985: 717).

Atatürk milli mücadele sırasında işgal kuvvetleri ile barış yapılmasını sadece Misak-i Milli sınırları içerisinde vatanın bütünlüğünün sağlaması ve milli gayenin hasıl olması koşuluyla uygun görmüştür. Diğer taraftan Ankara’da kurulan hükümetin dış ülkeler tarafından tanınmasını teminen dış alemle temasa geçilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ikinci seçim devresi, yeni Türkiye devletinin tarihinde mesut bir intikal devresine tesadüf etti. Hakikaten, dört senelik bağımsızlık mücadelemiz, milletimizin şanına layık bir barış ile neticelenmiş bulunuyordu. 24 Temmuz 1923’te Lozan’da imza edilen antlaşma, 24 Ağustos 1923’te Meclis’te tasdik olundu (*Atatürk*, 1970: 571).

4.12.5. Dayanışma Değeri Çözümlemesi

Milli mücadele dönemi Türk toplumu için böyle bir sınav ve kriz dönemi olmuştur. Bu zor dönemde kurumlar, gruplar ve sınıflar ve bunlar arasındaki ilişkiler yeniden kurulmuş, yeni bir toplumsal bütünleşme sağlanmıştır. Milli mücadele, çözülme ile sonuçlanabilecek bir sosyal değişim sürecinin, yeni ilişkisel ağlar kurularak bütünleşmeyle sonuçlanmasının örneğidir. Saldırıları karşısında yok olmama içgüdüleriyle hareket eden toplumsal güçler milli birlik oluşturmuşlardır. Kuva-i Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gibi kurumlar, askerler, aydınlar, din adamları gibi sınıflar ve halktan oluşan yerel kuvvetler kolektif bilinçle Atatürk’ün önderliğinde bütünleşmişlerdir (Avcıoğlu, 2013: 155).

Dayanışma örneği olarak Maraş’ın kurtuluşundan sonra Maraşlıların komşu illerin yardımına koşması verilebilir. Maraş, kendisini örnek bir mücadeleyle kurtarmıştı, fakat henüz görev tamamlanmamıştı. Ermenilerin Fransızları desteklemesi sonucu Maraş’ta gerçekleşen baskılar ve zulümler, komşu iller Antep’te, Urfa’da ve Adana’da da aynı hızda

sürmüştür. Vatanın ve komşu illerin içinde bulunduğu bu hassas durumda, Maraş çeteleri, yeni görevler üstlenmiş ve komşu illere yardıma koşmuşlardır. Bu görevlerde de ya şehit ya gazi olarak büyük başarılar göstermişlerdir. Öncelikle Antep olmak üzere, komşu illerin yardımına koşulmuştur. Kılıç Ali Antep'te de Fransızlarla Maraş'ta olduğu gibi kıran kırana bir mücadeleye girmiş ve Antep'in Maraş'tan yaklaşık dokuz ay sonra Fransız işgalinden kurtarılmasında büyük gayret göstermiştir (Gönen, 2005: 248-249).

Tekalif-i Milliye emirlerine uyan Türk milleti Kurtuluş Savaşı'nda dayanışmanın tarihteki en yüksek örneklerinden birini göstermiştir. Her ne kadar Tekalif-i Milliye emir şeklinde uygulansa da içinde bulunulan koşullarda bu şekilde uygulanması kaçınılmazdı. Çünkü Anadolu'daki düşman kuvvetleri de lojistiklerini yerli halktan sağlamak her türlü mezalimi yapmaktaydılar. Ancak Türk Milleti bu emirlere sadakatle uymakla dayanışmanın en büyük örneğini sergilemişlerdir. Milli Mücadele sırasında; kendi mal varlığını yok sayarak milli mücadelede başarılı olabilmek için canını da ortaya koyan kahramanlık örnekleri vermiştir.

4.12.6. Adalet Değeri Çözümlemesi

Adalet, herkesin kanunlarla kendisine verilen haklarını kullanılmasının sağlanması (1) ve hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme (2) olarak tanımlanmaktadır (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>).

Milli Mücadele'nin tamamlanması ve akabinde yeni Türk Devleti'nin kurulması aşamasında Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından hayata geçirilmek istenen ulus devlet ilkelerinin, daha Samsun'a ayak basmadan, düşüncelerinde şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Ulusların kendi kaderini tayin hakkına sahip olup Türk Milleti uluslararası milletler topluluğu içinde eşit ve adil bir şekilde bu uygarlığın parçası olma adına İstiklal Savaşını gerçekleştirmiş olup devrimler de aynı amaçla yapılmıştır.

Ülkesel bütünlük ve siyasal bütünlük, ulus devletin yapısal çerçevesini meydana getiren en önemli unsurlardır (Erözden, 2008: 16). Ulus devletlerde ulusun bütünlüğü açısından ülkesel bütünlük büyük önem taşımakta olup, ülke sınırları içinde merkezi siyasal otoriteden ayrı ve eşit egemenlik parçaları sıcak karşılanmaz. Ülkesel bütünlük prensibi, ulusal egemenlik ve ulusal kimlik öğelerinden büyük oranda etkilenmiştir. Ulus devletlerde vatan, sınırları kesin olarak belirlenmiş, kendisine kutsal özellikler atfedilen, sadakat ögesi niteliğine sahip ve tek bir meşru otoritenin idaresinde olan bir alanı ifade etmektedir

(Coşkun, 1997: 156). Adalet devlet mülkünün ve vatan bütünlüğünün temelini teşkil eden en önemli unsurdur.

Siyasal bütünlük, bir ülkede tek siyasi otoritenin varlığını, siyasi iktidarın bir merkezde toplanmış olmasını ve bu merkezden dağıtılarak kullanılmasını, her yerde aynı kanunların geçerliliğini ve eşitliğin olmasını gerektirir. Siyasal bütünlük, vatandaşlık bağıyla sürdürülmekte olup, kişilerin bazı haklara, yükümlülöklere ve sorumluluklara sahip olmasını kapsayan vatandaşlık, toplumun siyasi ve hukuki bütünlüğünü sağlamakta, eşitliği ve katılımı kapsamıyla da milli egemenlik prensibine işlerlik kazandırmaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü, ulus sisteminin siyasi anlamda en önemli unsuru olarak vatandaşlık gösterilebilir (Şahin, 2006: 111).

İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmesiyle başlayan süreç milli mücadelenin de seyrini değiştirmiş ve milli mücadele süreci hız kazanmış Ankara hükümetinin meşruluğu artmaya başlamıştır. Aşağıda Atatürk'ün İstanbul'un işgali üzerine İstanbul'da ve tüm Anadolu'da Hristiyan halka adaletli davranılması konusunda yazdığı mektup manidardır. Atatürk'ün uluslararası adalet anlayışının bir göstergesidir.,

4.12.7. Sorumluluk Değeri Çözümlemesi

Gazi Mustafa Kemal Paşa Nutku'nu, 1919'dan Samsun'a çıkması ile ve milli mücadele ve kurtuluş hareketini başlatma sorumluluğunu aldığı ve yüklendiğı günden başlatmıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa aldığı bütün kararlarda kendini millete karşı sorumlu hissetmiş ve Nutku yazmıştır.

4.12.8. Eşitlik Değeri Çözümlemesi

İstanbul'un işgali ile birlikte Meclis'i Mebusan'ın dağılmasından sonra Ankara'da meclisin oluşturulması gündeme gelince Atatürk'ün Heyeti Temsiliye Namına imzalayarak Vilayetlere ve Bağımsız Livalara ve Kolordu Kumandanlarına gönderdiği yazı'da Ankara'da oluşturulacak yeni mecliste bütün halk zümrelerinin ırk, din dil ayırmadan eşit şekilde temsil edileceğı deklare edilmiştir. Bu Atatürk'ün eşitliğe verdiği önemi göstermektedir.

4.12.9. Çalışkanlık Değeri Çözümlemesi

Atatürk Nutuk'ta bizzat kendi yaptığı haberleşmelerde telgraf yazışmalarına ya da bizzat telgraf başında saatlerce milli mücadelenin teşkilatlanması için haberleşme yapıldığını görmekteyiz. Örneğin Kerem Bey'le yaptığı tek bir telgraf görüşmesinde Atatürk yaklaşık 8,5 saat boyunca telgraf başında kalmıştır. (Kendi tabiriyle makine başında kalmıştır) Öyle ki Atatürk fedakârca çalışan bu çalışkan telgraf memurlarına teşekkür etme ihtiyacı hissetmiştir.

4.12.10. Bilimsellik Değeri Çözümlemesi

Atatürk Nutuk'ta dini istismar edenlerin oyunlarının ilim ve fenlerin nurlarıyla bozulacağını vurgulamıştır.

4.12.11. Aile Birliğine Önem Verme Değeri Çözümlemesi

Medeni Kanun'un kabulü şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti tarihinde adaletin sağlanması ve aileye ve kadına gereken değerin verilmesini sağlayan önemli bir kanun olmuştur. Atatürk Nutuk'ta bunun önemine değinir.

4.12.12. Nutuk'ta Araştırma Kapsamındaki Diğer Bulguların Çözümlemesi

Sosyal Bilgiler Öğretimi programındaki değerlerden yardımseverlik, duyarlılık, dürüstlük, estetik, saygı, sevgi, sevgi ve tasarruf değerlerine doğrudan vurgu yapılmamıştır. Bunun temel gerekçesi vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu bir dönemde doğal olarak bağımsızlık, vatanseverlik, özgürlük gibi milli değerlerin ön plana çıkmasından ötürü diğer değerlerin geri planda kalmasıdır. Ancak Nutuk'un genel kapsamında bu değerlerin tamamını izleri mevcuttur. Bizzat Atatürk Nutuk'ta açıkça anlattığı askeri ve siyasi hayatında sevgiden ayrılmamış, en şiddetli muhalefet edenlere karşı bile saygıdan ödün vermeden meclis ortamında usulünce karşılık vermiştir. Dürüstlük Atatürk'ün bütün hayatı boyunca temel şiarı olmuştur. Atatürk'ün kendisinin şahsi hayatını anlatan başkaca yazarlarca yazılmış hatırat ve biyografilerde rol model olarak bütün bu değerleri yaşamış ve yaşatmış bir kişiliktir.

Nutuk'ta Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki değerlere sıkça yer verilmiştir. Vatanın ve milletin içinde bulunduğu durumdan dolayı bazı değerlere yönelik bulguları daha fazla görmek mümkündür. Bağımsız değerine yönelik on üç bulgu, vatanseverlik

değerine yönelik beş bulgu, özgürlük değerine yönelik bir bulgu, barış değerine yönelik sekiz bulgu, dayanışma değerine yönelik altı bulgu, adalet değerine yönelik iki bulgu, sorumluluk değerine yönelik iki bulgu, eşitlik değerine yönelik üç bulgu, çalışkanlık değerine yönelik dört bulgu, bilimsellik değerine yönelik bir bulgu ve aile birliğine önem verme değerine yönelik bir bulgu bulunmuştur. Bu sayımlar konu bütünlüğüne göre analiz edilmiştir. Konular parçalara ayrıldığında bu oranlar artmaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sosyal bilgiler öğretimi ulusal ve evrensel değerlerin öğrencilere öğretilmesinde katkı vererek milli benliğin ve kültürel kimliğin sürekliliğine de katkı sağlamaktadır. Bu açıdan değerler eğitimi kişilerin içinde yaşadıkları topluma aidiyet hislerinin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde oldukça önemli bir eğitim yöntemidir. Bu şekilde, toplumun kültürel birliğine ve bütünlüğüne katkıda bulunarak toplumsal bütünlüğe, birlik ve beraberliğin temin edilmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan değerler eğitimi vatandaşlık eğitiminde de oldukça önemli bir konuma sahiptir (Bayburt, Duman, 2020: 1708).

Sosyal bilgiler eğitiminin en önemli bir disiplini olarak tarih disiplininin kişisel ve toplumsal gelişmede ve süreklilikteki öneminin farkın varan önemli bilim ve devlet adamları, tarih öğretimine özel bir önem atfetmişlerdir. İlk başta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna önderlik eden Atatürk olmak üzere, ABD başkanı Theodore Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill, Hindistan'ın kurucusu Mahatma Gandhi gibi çok sayıda devlet adamının önderlik ettiği kurtuluş ve diriliş mücadelelerinde en önemli yol göstericileri ve motivasyon kaynakları tarihsel bağlamda milli değerler olmuştur (Aslan 2006: 163).

Bu çalışmada doküman inceleme tekniği kullanılarak Nutuk içinde Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Öğretimi programlarında tanımlanan on sekiz adet değer işlenip işlenmediği araştırılmıştır. Araştırma kapsamındaki bu incelemeyle Nutuk içinde yer alan bu değerlerin sosyal bilgiler öğretiminde artırılması hedeflenmiştir. Nutuk kapsamında bu değerlerden hangilerinin ve hangi düzeyde işlendiği araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda bu değerlerden en çok vurgulananlardan başlayarak sırasıyla bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik, barış, dayanışma, sorumluluk, eşitlik, çalışkanlık, aile birliğine önem verme ve bilimsellik değerlerinin olduğu görülmüştür. Duyarlılık, dürüstlük, estetik, saygı, sevgi, yardımseverlik ve tasarruf değerlerinin ise Nutuk'un genel ruhu içinde varolmakla birlikte ayrıca işlenmedikleri tespit edilmiştir. Bunun sebebi vatanın ve milletin zor durumda olduğu bir milli mücadele ortamında öncelikle bağımsızlık, özgürlük ve vatanseverlik değerlerinin ön plana çıkmış olması olduğu düşünülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, kendi eliyle kaleme aldığı Nutku “Mazi olmuş bir devrin hikayesi” olarak nitelendirmekteyse de bu deyişi alçakgönüllülüğünün bir örneğidir. Zira 1919 yılından 1922 yılına kadar geçen milli mücadele dönemini, üç yıllık tarihi süreci anlatırken bizzat kendi yaşadığı olayları, kişileri ve mekânları anlatmaktadır. Nutuk tarihi

bir evrak olmasıyla birlikte siyasi bir dokümandır ve siyasi hesaplaşmaları da içermektedir. Nutuk'ta değerler eğitimi anlamında özellikle milli ve manevi değerlerden vatanseverlik, bağımsızlık, özgürlük, milli dayanışma, adalet, barış gibi değerler yer almaktadır. Diğer insani değerler de vurguları milli değerlere göre daha az olmakla birlikte yer almaktadır.

Atatürk'ün Büyük Nutku'nu söylemekte güttüğü ilk ve görünür amacı; geçmişte kalan bazı olayların, başka bir ifadeyle Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihinin, anlaşılmasına yardımcı olmak ve ulusal varlığımız için önemli konularda, milletin ve gelecek genç nesillerin dikkatli ve uyanık olmasını sağlamaktır. Nutuk'un konusu ise, esas itibarıyla, kavramlar ve fikirler değil, olaylar ve bu olayların dayandırıldığı vesikalardır (Giritli, 1997: 649).

Nutuk'un amacı Atatürk'ün ifadesiyle “*senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın millete hesabını vermektir.*” Bu amacıyla Nutuk, hem tarih kitaplarından hem de sade bir hatıratan farklılaşmaktadır. Nutuk; Atatürk'ün milli mücadelenin organizasyonu sırasındaki hatıralarının, anılarının ve olayları algılayış biçiminin yeni rejimin siyasi zeminini kuvvetlendirmesi için yeniden ele alınarak aktarılması, başka bir açıdan propaganda aracı haline getirilmesidir. Nutuk, bunu yaparken destansı bir anlatıma sahip değildir. Hatta bundan kaçınan, olayları nesnellik içinde ve objektif olarak ele alan bir eser olarak eski tarz tarihin kullanıldığı propaganda metinlerinden farklılaşmaktadır (Kabacaoğlu, 2021: 706).

Atatürk Nutuk'u yazarken ileride yapılabilecek yanlış ve eksik anlatımların önüne geçmek üzere olaylara ait belgeleri, mektupları, telgrafları vb. bütün vesikaları kitabına eklemiştir. Büyük Nutuk aynı zamanda Atatürk'ün demokrasinin bir gereği olarak millete icraatlarının hesabını vermesidir (Kılıç, 2019: 113).

Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta bilimsel kanıtlar kullanmaya önem vermiştir. Olayları anlatırken olaylara ait belge ve vesikaları da eklemiştir. Bilimsel kanıtlar çerçevesinde anlatımın objektifliğini sağlamak üzere çoğunlukla belgelerden, uzman görüşlerinden, istatistiki verilerden ve tarihlerden faydalanmıştır. Bu, Nutuk'u bilimsel bir zemine oturtmaktadır. Yıldız (2006) çalışmasında Nutuk'un tamamının kanıtlayıcı bir metin olduğunu, Nutuk'ta anlatılanların belgelere dayandırıldığını ortaya koymuştur.

Atatürk Nutuk'ta duygusal kanıtlarda kullanmıştır. Duygusal kanıtların Nutuk'ta iki şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi kelimeler, kelime grupları ve

cümleleri kullanarak Nutuk'ta adı geçirilen kişiler, gruplar, çeşitli kuruluşlar ve cemiyetler, milletler, topluluklar, çeteler, hükümetler adına yargıda bulunulması biçimindedir. Bu yargılar okuyan kişilerin zihinlerinde olumlu ve/veya olumsuz duygular oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta, Millî Mücadele yanlıları için olumlu duygusal ifadeler kullanırken Millî Mücadele karşıtları için ise olumsuz duygusal kanıtlar kullanmayı tercih etmiştir. İkinci kullanım ise duygusal olaylar anlatılarak oluşturulan duygusal kanıtlardır. Nutuk'ta sıklıkla duygusal olayların anlatımına yer verildiği görülmektedir. Yıldız (2006) çalışmasında yaptığı araştırmada Nutuk'un duygusal bölümler içerdiği ortaya koymuştur.

Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı yıllarında, I. Dünya Savaşı sonrasında işgal kuvvetleri karşısında, siyasi açıdan ve iktisadi olarak zayıflamış Anadolu coğrafyası ve Türk halkının, büyük fedakârlıklarına sahne olmuştur. İşgal kuvvetlerinin işgallerine karşılık Türk halkı tepkilerini vatan sathında düzenledikleri protesto ve mitinglerle göstermeye başlasa da özellikle İstanbul Hükümeti'nin gösterdiği tavır, mandacılık fikrini savunanlar ve örgütlenen zararlı cemiyetler sebebiyle, bu gayretler işgalleri önlemek hususunda başarı gösterememiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a müfettiş olarak görevlendirilerek gönderilmesi milli mücadelenin başlamasına zemin hazırlaması sebebiyle oldukça ehemmiyetli bir gelişme olmuştur. Milli Mücadele'ye fikren hazırlanma aşaması açısından Milli Mücadele'nin tarihi seyri değerler eğitimi açısından özellikle de milli değerler açısından eğitimde fırsatlar sağlamaktadır.

Atatürk'ün Samsun'a çıkmasının arkasından bin bir güçlüklerle organize edilen kongreler ve yayınlanan genelgeler ile milli mücadelenin fikri hazırlık aşamasını, derlenip toparlanmayı ve birlik halinde hareket etmeyi sağlamıştır. Bu kongreler aracılığıyla milli mücadelenin amaçları ve metodları saptanmış, vatanımızın sınırları çizilmiş, birliğin ve beraberliğin sağlanması bakımından önemli aşamalar kaydedilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile beraber milletin kurtuluşu ve bağımsızlığı için kararların alınması ve uygulamaya geçilmesi gerçekleştirilmiştir. Milli Mücadele'nin siyasi ayağı tamamlanırken askeri aşamasına yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bunun için önce Atatürk başkumandan olarak görevlendirilmiştir.

İşgallerin başlamasıyla birlikte işgal edilen bölgelerdeki halkın gönüllü olarak kendi imkânlarıyla tertip ettikleri düzensiz Kuva-yi Milliye birliklerinin düzene sokulması ve akabinde kurulan düzenli orduyla milli mücadele başarıya ulaşmıştır. Hatta bu düzensiz

kuvvetlerden Çerkes Ethem vakası gibi Nutuk'ta da çok yer ayrılan vakalar düzenli ordunun kurulmasını geciktirmiş gereksiz zaman ve kaynak kayıpları olmuştur.

Türk milletinin en şanlı zaferinin, milli mücadelenin zaferle perçinlenmesindeki tezahür eden değerlerin yaşatılması ve öğrencilere aktarılması, milli birliğin ve beraberliğin devamlılığının yaşatılmasında oldukça önem arz etmektedir. Çünkü milletleri bir arada tutan en önemli faktörlerin başında, vatanın bütünlüğü, tarihi birikim, kültürel birikim ve amaç birliği gelmektedir. Bu değerlerin öğrencilere kazandırılmasında değerler eğitimi oldukça ehemmiyetli bir fonksiyon görmektedir. Eğitim faaliyetleri içinde bilhassa tarih öğretiminin bu değerlerin nesilden nesile aktarılmasındaki ve toplumsal birliğin ve beraberliğin temin edilmesindeki fonksiyonu öne çıkmaktadır. Bu noktada sosyal bilgiler öğretimi Türk milletinin milli mücadelesini başarıya ulaştıran temel değerlerin öğrencilere kazandırılmak üzere faydalı bir fırsat sağlamaktadır. Nutuk bu destanı bizzat Atatürk'ün ağzından anlatması sebebiyle en önemli tarihi kaynaktır.

Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'una “mazi olmuş bir devrin hikayesidir” demişse de bu deyişi alçak gönüllülüğünün bir örneğidir. Zira Atatürk bizzat 1918-1927 yılları arasında süren dokuz senelik tarihi yapan kişilerin en başında gelmektedir. Bizzat olayların içinde yer alan bir kişi olarak yazmıştır. Hiç kimsenin tarafsız olamayacağı gerçeğinde hareketle bazı subjektiflikler vardır. Diğer taraftan Atatürk'ün dışında cereyan edip Atatürk'ün bilemeyeceği olaylar da var. (Özgiray, 2002: 62).

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretiminde, Nutuk'un milli değerlerin ve evrensel değerlerin öğrencilere aktarılmasındaki konumu ve önemi üstünde durulmuş ve bu amaçla milli mücadelemizi başarıya ulaştırmada etkisi olan değerlerin analiz edilmesi ve sentezi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada aynı zamanda Nutuk'un milli mücadelemizi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu anlatışını esas alınarak hangi değerlerin vurgulanabileceği ve bunların daha etkili bir şekilde öğrencilere nasıl aktarılabilceği konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Türk milletinin milli mücadelesi, Türk'ün bağımsızlığa duyduğu aşk ve özlem, özgürlük ruhu, dayanışma, vatanseverlik, fedakârlık, çalışkanlık, yardımseverlik ve barışma isteği gibi değerler çevresinde birleşerek başarıya ulaştırılmıştır. Türk milletinin Mustafa Kemal önderliğindeki bu milli direnişi ve milli duruşu, tüm imkânsızlıklara ve zorluklara rağmen şahlanması, işgal altındaki Anadolu topraklarının bu şekilde kurtarılması, dünyada

çok sayıda ülkede sömürgecilik zihniyeti ile işgal edilen toplumlara da emsal teşkil etmiştir. Bu sebeple, Mustafa Kemal önderliğinde organize edilen milli mücadele dönemi ve bu mücadelenin başarılı olmasında etkili olan değerlerin genç nesillere aktarılması, milli birlik ve beraberlik ruhunun sürdürülmesinde büyük bir önem arz etmektedir. Bu aktarımda Nutuk en etkili araçlardan biridir.

Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Müfredat Programında (1981) ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın yayınladığı 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programlarında (2005 ve 2018) “orta öğretim kurumlarının üçüncü sınıflarında dersin uygulama ve esasları kapsamında “...seminerlerde; başta ‘Büyük Nutuk’ ve ‘Söylev ve Demeçler’ ile Atatürk ve Türk İnkılabı hakkında o yerdeki kitaplıklarda bulunan kaynak mahiyetindeki diğer eserler, yerli ve yabancı yazarların kitapları, hatıralar, biyografiler ile broşür, dergi ve ansiklopedilerdeki yazılar...” tanıtılarak öğrencilerin karşılaştırmalı öğrenmeyle görüş ve fikri olgunluğa ulaşmaları hedeflenmektedir (Tebliğler Dergisi, 1981: 207).

2018 Öğretim Programında konuların işlenmesi sürecinde arşiv belgeleri, Nutuk ve somut tarihi miras unsurlarının birinci elden kaynak olarak kullanılmasının önemine vurgu yapılmıştır. Öğrencilerin İnkılap Tarihi konularını özdeşleştirebilmeleri için yazılı ve görsel materyallerin kullanımından istifade edilebileceği belirtilmiştir. İkinci ünitenin ikinci kazanımındaki “Mustafa Kemal Atatürk ve diğer önemli askeri ve siyasi şahsiyetlerin cephelerdeki görevleri ve başarıları çeşitli alıntılar üzerinden ele alınır” ifadesi, hatırat ve birinci elden Atatürk’ün kaleminden anlatılan Nutuk’un kullanımı açısından teşvik edicidir. Aynı şekilde 2018 öğretim programına bir yenilik olarak 3. Ünitenin 7. Kazanımı ‘na “*Millî Mücadele Dönemi’nin siyasi, sosyal ve kültürel olaylarının sanat ve edebiyat ürünlerine yansımalarına kanıtlar gösterir*” ifadesi ilave edilmiştir (Baydar ve Öztürk, 2018: 101).

Boyraz (2019) çalışmasında 2005 ve 2018 tarihli Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi 8. sınıf öğretim programları çerçevesinde hazırlanmış olan dört ayrı 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ders kitaplarında hatırat kullanımı yoğunluk açısından farklılık arz ettiği tespit edilmiştir. Ülker’in (2014) hazırladığı ders kitabının hatırat alıntılarında ağırlıklı olarak Nutuk’un kullanıldığı belirlenmiştir.

Ancak Nutuk döneminin sade Türkçesi ile yazılmış olmasına rağmen, artık günümüz Türkçesi açısından ağdalı kalması sebebiyle öğrencilerin paylaşılan bilgiyi kolaylıkla anlayabilmesi zorlaşmaktadır. Öğrencilerin Nutuk'taki ifadeleri kolay anlayabilmeleri için tetkik eser üzerinden sadeleştirilmiş aktarım tercih edilebilir.

Bu duruma örnek olarak; “Ankara’nın Başkent Oluşu” konusu aktarılırken Nutuk’un orijinalinde yer alan ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Binaenaleyh, usul ve kaide şudur ki, vaziyeti umumiyei idare ve sevk mesuliyetini deruhte edenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki bu takarrüp, vaziyeti umumiyei nazardan mehcur bırakacak derecede olmasın! Ankara bu şeraiti câmi bir noktada idi”
(Atatürk, 1970: 335)

Bu şekilde aktarılacak yerine metin, tetkik eser üzerinden aşağıdaki şekilde aktarılabilir.

“Genel kural şudur ki, genel durumu yönetme ve yürütme sorumluluğunu üzerine alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunurlar. Ankara bu şartları toplayan bir noktadaydı”

Görüldüğü gibi; bu sadeleştirilmiş metin üzerinden öğrencilerin anlamaları daha basitleşmektedir (Ataş ve Ataş, 2018: 124).

MEB sosyal bilgiler öğretim programındaki kapsamında bulunan ve yukarıda Nutuk içeriğindeki boyutları genel olarak analizi yapılan değerlerin öğrencilere aktarılmasında faydalanılabilecek kazanımlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Atatürk’ün asker olarak hayatı ile alakalı hadiseleri ve olayları Atatürk’ün kişilik ve karakter nitelikleriyle ilişkilendirir.
- Mondros Ateşkes Anlaşması’nın imzalanması ve uygulanması sonrasında İstanbul Hükümeti’nin, Mustafa Kemal’in ve halkın tutum ve davranışlarını değerlendirebilir.
- Kuvayi Milliye’nin ortaya çıkış sürecini düzenli orduya katılımı ve dönüşümü sonrasında oluşan gelişmeleri kavrar.

- Milli mücadelenin hazırlanma evresinde Mustafa Kemal'in örgütlenme ve organizasyonunu analiz eder.
- Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi ve TBMM'nin açılmasını vatanın bölünmez bütünlüğü esasıyla, ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık prensipleri ile ilişkilendirebilir.
- Milli mücadele ve Kurtuluş Savaşı esnasında Doğu, Güney ve Batı cephelerinde yaşanan gelişmeleri, askeri ve siyasi olayları kavrar.
- Türk milletinin milli birliğinin, milli beraberliğinin ve dayanışmasının bir örneği olan Tekalif-i Milliye Emirleri kapsamında gerçekleştirilen uygulamaları analiz eder.
- Sakarya Meydan Savaşı'nın kazanılmasında ve Büyük Taarruz'un nihai zaferle sonuçlanmasında Mustafa Kemal'in rolünü anlamaya ilişkin akıl yürütür.
- Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tehlikeleri analiz eder.

Yukarıda sözü edilen kazanımlardan, bu çalışmada Nutuk'ta işlenmeleri bağlamında incelenen bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk alma, barış, çalışkanlık, adalet, eşitlik değerlerinin sosyal bilgiler dersi öğretimi sürecinde kazandırılmasında faydalanılabilir. Bu kapsamda Nutuk'ta yer alan bu değerlerin öğrencilere kazanılmasında aşağıdaki yöntemlerin kullanılması amaca daha hızlı ulaştırıcı olacaktır:

- Öğretmenlerin ilk olarak öğrencilerini Nutuk'u okumaları için yönlendirmeleri gerekmektedir.
- Sosyal bilgiler dersi öğretiminde Nutuk'tan faydalanırken sadece monolog aktarım gibi öğrencilerin aktif olarak katılamadığı öğretim teknikleri yerine, öğrencileri merkeze yerleştiren aktif öğretim yöntemlerinin kullanılması faydalı olacaktır.
- Drama ve tiyatro yöntemiyle kişilerin ve olayların canlandırılması, öğrencilerin katılımıyla öğrenmeye aktif katılımlarını sağlayacaktır. Örneğin Nutuk'taki adı geçen şahsiyetler için öğrencilere rol verilerek canlandırma yapımları sağlanabilir.

- Power point sunumu ya da video görselleri yardımıyla konuların görselleştirilmesi daha etkili olacaktır.
- Nutuk'taki anlatımı esas alan yeni öğrenme materyallerinin tasarlanması yerinde olacaktır. Örneğin çocuklar için resimlendirilmiş, sadeleştirilmiş ve kısa Nutuk versiyonlarının hazırlanması gibi.
- Proje odaklı çalışmalar planlanarak öğrencilerin grup halinde çalışmalarına imkan verilmesi gerekir.
- Müze ve tarihi alan gezilerinde Nutuk'taki metinlerle ilişkilendirme yapılarak anlatım gerçekleştirilebilir. Bu öğrencilerin derse ilgilerini arttıracaktır. Ayrıca dersin, yalnızca sınav odaklı öğrenmenin etkisinden kurtularak gözlem yoluyla öğrenmeyle doğal ortamda öğrenmelerini sağlayacaktır. Örneğin bir Afyon Kocatepe gezisinde öğrenciler meydan muharebesinin geçtiği alanlarda Atatürk'ün hep gördüğümüz kalpaklı fotoğrafına daha fazla anlam yükleyebilirler.

Diğer taraftan değerler anlatımı açısından Nutuk'ta yer alan bu değerler çağdaş değer aktarma yaklaşımların kullanılarak aktarılmaya çalışılmalıdır.

6. KAYNAKLAR

- Ağca, H. (2003). Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Geçen Milli Kimlikle İlgili Terim ve Söz Gruplarının Analizi", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2002 Ankara, Bildiriler Kitabı, Yay. Haz.: Dursun Ayan, M. Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.106-110.
- Akbıyık, Y. (2003). Cumhuriyet'e Giden Yolda İki Büyük Oluşumun (Erzurum ve Sivas Kongrelerinin) Değerlendirilişi Açısından Büyük Nutuk", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2002 Ankara, Bildiriler Kitabı, Yay. Haz.: Dursun Ayan, M. Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.87-90.
- Akçura, Y. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin Asli Membalarından: Nutuk, (Der. Ahmet Köklügiller, Nutuk Nedir, Ne Değildir?, (2. Baskı), İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Akgül, S. (1994). Nutuk'ta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 10(29), 443-458.
- Akın, M.H., Aydemir, M. A., (2013, Mayıs). Çizginin Değeri: Kültürel çalışmalar ekseninde mizah ve değer ilişkisine yönelik bir çözümleme. Sözlü Bildiri, Uluslararası Antalya Değerler Eğitimi Sempozyumu, Antalya, 134-143.
- Aksoy, M. (1971). Tam Bağımsızlık ve Atatürk, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 26(02), 1-77.
- Aktaş, Ş. (2009). Edebi Metin Ve Özellikleri. A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39(1), 187-200. (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı).
- Altuğ, Y. (1980). Nutuk'ta Atatürk Devrimleri ile İlgili Konular, Atatürk'ün Büyük Söylevinin 50. Yılı Semineri-Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara: TTK Basımevi.
- Ambarlı, A. (2010). *Türkiye'de Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programları (değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Anar, S. (1983). Değerlerin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 82(1), 8- 44.

- Arslan, L. (2019). Milli Mücadele Döneminde “Manda Ve Himaye” Tartışmaları Ve Mandacılık Yaklaşımları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 64(1) 1-38.
- Aslan, E. (2006). Neden Tarih Öğretiyoruz?. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 20:
- Ataş, Ç., Ataş, U. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu için Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı. Ankara: TOP Yayınları.
- Atatürk, M. K., (1970). *NUTUK*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Avcıoğlu G. Ş. (2013). Kriz Dönemlerinde Sosyal Bütünleşme: Milli Mücadele Örneği. *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 155-170.
- Aydemir Ş. S. (1964). *Tek Adam, Cilt: II*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1965). *Tek Adam III*, Mustafa Kemal 1922-1938. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. (2011). *Değerler, İşlevleri ve Ahlak. Eğitime Bakış Dergisi*, 7(19), ??.
- Bağcı, E. (2013). *Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Balat, G.U., Dağal, A. B. (2011). *Okul Öncesi Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Balcı, F. A., Yelken T. Y. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. 14(1), 195-213.
- Bayburt B., Duman D. (2020). Milli Mücadele Döneminin Değerler Eğitimi Açısından Analizi. *BELGİ Dergisi*, 19(1): 1704-1719.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/935690>

- Baydar, S. ve Öztürk, F. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu için Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Beldağ A., Aktaş E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Eser Kullanımı: Nitel Bir Çalışma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 953-981.
- Bıyıklıoğlu T. (1959). Atatürk Anadolu'da (1919-1921) I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Binici C. M. (2020). Ya İstiklal, Ya Ölüm! Emre Kongar Seçkisiyle "Nutuk" Üzerine Bir İnceleme. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48(1), 74-83.
- Bolat, Y. (2016). Sosyal Değerleri Ve Değerler Eğitimi Anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(29), 322-348.
- Boyras E. Z. (2019). Ortaokul 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programlarında Ve Ders Kitaplarında Hatırat. *International Journal Of Field Esucation*, 6 (1), 164-174
- Brubaker, William Rogers (1992), (itizenship and Nationhood in France and Germany (Cambridge: Harvard University Press).
- Coşkun, İsmail (1997). Modern Devletin Doğuşu. İstanbul: Der Yayınları.
- Çam, Yusuf (???). Gazi Mustafa Kemal Ve Büyük Nutuk. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi. s. 147-159.
- Çetin, K. (2003). Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilimler Ve Sosyal Bilgilerin Tarihsel Süreci. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ?(?), 163-185.
- Demir A., Açık, F. (2011). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültürlerarası Yaklaşım Ve Seçilecek Metinlerde Bulunması Gereken Özellikler. *TÜBAR*, XXX, 51-72.
- Demircioğlu İ. H., Tokdemir M. A. (2008). Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *Değer Eğitim Merkezi*, 6(15) 69-88.

- Dilek, D., Dilek, A. (2005). Tarih Öğretiminde Ders Materyali Olarak Nutuk, İlk ve Orta Öğretim Kurumlarında Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Haz.: Mehmet Saray, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.91-96.
- Doğanay, A. (2009). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler Öğretimi*. Değerler Eğitimi. İçinde C. Öztürk (ed.) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Elbir B., Bağcı C. (2013). Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, 8(1), 1321-1333.
- Erden Ö. (2015). Türk- Ermeni İlişkileri Sürecinde Gümrü Müzakereleri (26 Kasım – 2 Aralık 1920). *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 93-115.
- Eren, B. (2008). Nutuk'un Kelime Serveti ve Sadeleştirilmesi Üzerine Bir Araştırma, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- Eroğlu, H. (1985). Yurtta Sulh, Cihanda Sulh. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 717-738.
- Erözden, O. (2008). Ulus Devlet. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Ersal A. (2016). Milli Bütünlüğün Demokratik Temsille İnşası. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38(1), 15-36.
- Ersoylu, H. (1997). Atatürk'ün Nutuk Dilindeki Batı Kaynaklı Kelimeler. *Türklük Araştırmaları Dergisi* 8, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Mehmet Akalın Armağanı, İstanbul, ss.155-194.
- Ertuğrul N. İ. (2008). Cumhuriyet Tarihi El Kitabı 1923-2008. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Fırlı, E. R. (1991). Nutuk'ta İslam Tarihi ile İlgili Motifler, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VIII (22), 39-93.
- Giritli, İ. (1997). Okunuşunun 70. Yılı Kutladığımız Büyük Nutuk Nedir?. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII (38), 649-659.

Göçgün, Ö. (2003). Hatip Atatürk ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'taki Hitabet Sanatı", Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2002 Ankara, Bildiriler Kitabı, Yay. Haz.: Dursun Ayan, M. Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.169-181.

Gönen, C. (2005). Ulusal kurtuluş savaşının ilk kahramanı Maraş. Lazer Yayınları, Ankara.

Gülen A. (2012). Nutuk'a Ve Hatıralara Göre İsmet Paşa'nın Askeri Ve Siyasi Faaliyetleri (1919-1927). Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik, 5(1), 17-39.

Güneş, F., (2015 Nisan) açılış konuşmaları, eğitimde gelecek arayışları: dünden bugüne Türkiye'de beceri. Ahlak Ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Cilt 1, Bartın, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Güngör, E. (1993) Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar. (1. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Halstead, J. M., Taylor, J. M., (2000). Learning And Teaching Aboutvalues: A Review Of Recentresearch. *Cambridge Journal of Education*, 30 (2).

Hayta N., Akhan N. E. (2014). Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Ve Atatürkçülük Dersinde Örnek Bir Uygulama: "Bir Devrin Analizi: Nutuk. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 1049-1076.

<https://sosyalbilgiler153.wordpress.com/turkiyede-sosyal-bilgiler/>

<https://sozluk.gov.tr/>

İlhan A. (2008). Hangi Atatürk. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan A. (1980). *Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Müsveddeleri, Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (2008). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. (Yeni Baskıyı Haz. Arı İnan), (7. Baskı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını.

- Kabacaoğlu Ö. (2021). Kitap Tanıtımı: Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk: Gazi Mustafa Kemal Atatürk İstanbul Kültür A.Ş., İstanbul, 2020. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 68(1), 703-710.
- Kahramanoğlu, B. (2019). Türk Kültür Tarihinde ve Türkiye’de Değerler Eğitimi (5. Bölüm) Editör: Doç. Dr. Bayram Özer Karakter Ve Değerler Eğitimi, Ankara: Pegem Yayınevi.
- Karabulut U. (2016). Milli Mücadele Döneminde Hürriyet Düşüncesi Ve Mustafa Kemal Atatürk. *BELGİ Dergisi*, 11(1), 157-161. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/417463>)
- Karagöz, M. (2004). Nutuk’un Muhteva Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, , Ankara.
- Karakaş, H. (2015, Nisan). Değerler Eğitimi Etkinliklerinin Okul Öncesi Öğretmenlerine Göre Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma, s.626-649. Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri. Ahlak Ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Cilt 1, Bartın, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kasalak K. (1992). Erzurum Kongresi nin Yapıldığı Günlerde Manda ve Himaye Konusunda Komutanlar Arasında Yazışmalar ve Basında Tartışmalar. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 8(23), 397-407.
- Kaygusuz, Ö. (2005). Modern Türk Vatandaşlığı Kavramının Erken Öncüleri: Milli Mücadele Döneminde Ulusal Vatandaşlığın Kuruluşu. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(2), 195-217.
- Kaymakcı S. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Sözlü Ve Yazılı Edebî Türlerin Kullanım Durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 230-255.
- Kaynar M. (2010). *Nutku Okumak*. Resmi Tarih Tartışmaları 5: Nutuk içinde bölüm, (Editörler, Başkaya Fikret, Kaynar Mete K.), 35-105.

- Kaynar M. (2010). *Resmi Tarihin Kurucu Metni, Olarak Nutuk*. Resmi Tarih Tartışmaları 5: Nutuk içinde bölüm, (Editörler, Başkaya Fikret, Kaynar Mete K.) , 7-15.
- Kılıç, F. (2003). Nutuk'un Analitik Bir İncelemesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(5), 133-141.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, SUSBİD*, 15(1), 170-189.
- Kısıklı E. (2006). Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'de Kamuoyu'nun Oluşumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 114-129.
- Kışlalı A.T. (2001). *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*. 7. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kongar E. (1977). Söylev Hangi Koşullar Altında Söylendi? *Türk Dili Dergisi*, (Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı), 374-380.
- Korkmaz Z. (2003). Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine", Yetmiş beşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara, Bildiriler Kitabı, Ed.: Dursun Ayan, M. Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, s.156.
- Korkmaz Z. (2005). *Kemal Atatürk Nutuk 1920-1927*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Köklügiller A. (2010). *Nutuk Nedir, Ne Değildir?*. (2. Baskı), İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Lee, J. K. (2008). *Visualizing Elementary Social Studies Methods*. John Wiley & Sons.
- MEB (2005). Sosyal Bilgiler Dersi (6. ve 7. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara.
- MEB (2005). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (4-5 ve 6-7). <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> adresinden alınmıştır.
- MEB (2006). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- MEB (2009). İlköğretim 1, 2. ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, Ankara.

MEB (2010). İlk Ders Genelgesi, 2010/53.

MEB (2011). Coğrafya Öğretim Programı (9,10, 11 ve 12. Sınıflar), Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

MEB (2018) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul Ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), Ankara. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf> adresinden alınmıştır.

MEB Talim ve Terbiye Kurulu. (1981). Tebliğler Dergisi. <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/45-1981>

MEB (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

Memioğlu A. Z. (2004). Tarih Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(1):

Özalp K. (1998). Millî Mücadele, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 220-??

Özgiray, A. (2002). Atatürk'ün Büyük Nutku'nun Devrin Dış Politikası Açısından Değerlendirilmesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII(1), 61-71.

Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış, (1-19), (Editörler: Bayram Tay ve Adem Öcal), Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Sakallı F. (2012). Halide Edip Adıvar'ın Hikâyelerinde Milli Mücadele'yi Yaşayan Kadınlar, *Gazi Akademik Bakış*, 5(10).

Schwartz, S. H., (1992). *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. In *Advances In Experimental Social Psychology* (M. P. Zanna, Ed.; 25,1- 65), San Diego: Academic Press

- Sidekli S., Aydın Y., Aykırı K., Kemiksiz Ö. (2015, Nisan). Etkinliklerin Öğrencilerin Vefa Değerine İlişkin Farkındalıklarına Etkisi. Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak Ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Cilt 1, Bartın, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 315-334.
- Sönmez, V. (1999). *Hayat Bilgisi Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. İstanbul.
- Şahin, K. (2006). Türkiye’de Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlete Bakış, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Şen , Ü., (2007). *Milli Eğitim Bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yolunda türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Taşkıran, C. (2003). Osmanlı Ordusunun Yıkılıp Millî Ordunun Kurulması ve Savaş Stratejisi Açısından Nutuk, Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2002 Ankara, Bildiriler Kitabı, Yay. Haz.: Dursun Ayan, M. Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.36-46.
- Toprak Z. (2012). Darwinden Dersime Cumhuriyet ve Antropoloji. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık
- Turan, S., Aktan, D., (2008). Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2).
- Turan, Ş. (1989). Türkiye Cumhuriyeti: Yeni Devlet Temeli Ve Nitelikleri. Atatürk Yolu Dergisi, 1(3), 447-462.
- Türkmen Z. (2002). İstanbul’un İşgali Ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII(53), 319-372.

- Ulusoy, K. Arslan, A., (2014). *Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi*. (Ed.: R.Turan ve K. Ulusoy) Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi, Ankara: Pegem Akademi.
- Ulusoy, K.; Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. (4. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Uysal , V., (2004). Yetişkinlikte Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, DEM Yayınları, İstanbul, 215-239.
- Uzun, H. (2005a). Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 125-144.
- Uzun, H. (2005b). Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ünaydın, R. E. (1956). Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal'le Mülakat. Üçüncü Gün, *Türk Dili Dergisi*, V(60), 723-733.
- Yazıcı , M., (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat University Journal of Social Science*, 24 (1),
- Yıldırım A., Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım S. G., Demirel M. (2019). Türk Tarihinde Değerler ve Değerler Eğitimi Üzerine Bir İnceleme. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 92-99.
- Yıldız, B. (2006). Nutuk'un Fikri Ve Edebî Açından İncelenmesi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz Y. (2018). Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921).